

Підтримка реформ
у сфері юстиції
в Україні

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯДИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

*Результати всеукраїнського опитування адвокатів, суддів,
слідчих та прокурорів*

Цю публікацію профінансовано Європейським Союзом у рамках Проекту «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». Думки, висловлені в цьому документі, належать його авторам та Консорціуму Justice Coopération Internationale (JCI), що впроваджує Проект «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», та не обов'язково відображають офіційну позицію Європейського Союзу чи Представництва Європейського Союзу в Україні.

Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»

Реформування кримінальної юстиції в Україні: погляди учасників кримінального процесу

Результати всеукраїнського опитування адвокатів,
суддів, слідчих та прокурорів

Київ 2015

ВСТУП. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ	5
1. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СЛІДЧИХ	7
1.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА СЛІДЧИМИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ.....	8
1.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ	9
Оцінка незалежності та неупередженості суддів.....	9
Оцінка інституту слідчого судді.....	9
1.3. ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ІЗ ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	13
Взаємодія слідчих із суддями	13
Взаємодія слідчих із прокурорами	13
Взаємодія слідчих із стороною захисту у кримінальному провадженні	14
Забезпечення принципу змагальності і рівності сторін	17
1.4. РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЙОГО ПОЛОЖЕНЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	19
1.5. ЗАХИСТ СТАТУСУ І РОБОТИ СЛІДЧИХ.....	23
1.6. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	25
ПІДСУМКИ: думки слідчих щодо реформування кримінальної юстиції в Україні	27
2. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРОКУРОРІВ	29
2.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ПРОКУРОРАМИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ.....	30
2.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ	31
2.3. ВЗАЄМОДІЯ ПРОКУРОРІВ ІЗ ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	34
Оцінка роботи суддів та слідчих суддів.....	34
Оцінка роботи та взаємодія прокурорів зі слідчими.....	35
Оцінка роботи адвокатів	36
Змагальність та рівність сторін	37
2.4. ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ І СТАТУС ПРОКУРОРІВ	40
2.5. ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ СУДОЧИНСТВА	43
2.6. ПРОБЛЕМНІ ПРАКТИКИ ТА НЕОБХІДНІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	45
2.7. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	47
ПІДСУМКИ: думки прокурорів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні	50
3. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ АДВОКАТІВ	51
3.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА АДВОКАТАМИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	52
3.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ	53
3.3. ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН	56

3.4. ЗАХИСТ СТАТУСУ І РОБОТИ АДВОКАТІВ.....	59
3.5. ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ СУДОЧИНСТВА	61
3.6. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	63
ПІДСУМКИ: думки адвокатів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні.....	66
4. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СУДДІВ	67
4.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ПРОЦЕСУ РЕФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	68
4.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ	69
Гарантії незалежності судової влади та захист статусу суддів.....	69
Ставлення до створення інституту слідчого судді.....	71
4.3. ВЗАЄМОДІЯ СУДДІВ ІЗ ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	73
Взаємодія суддів зі слідчими	73
Взаємодія суддів із прокурорами.....	76
Взаємодія суддів із адвокатами.....	79
Змагальність і рівність сторін.....	83
4.4. ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ СУДОЧИНСТВА	85
4.5. ПРОБЛЕМНІ ПРАКТИКИ ТА НЕОБХІДНІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	86
4.6. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	90
ПІДСУМКИ: думки суддів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні	93
5. ПІДСУМКИ: Думки суддів, слідчих, адвокатів та прокурорів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні.....	95
5.1. Загальна оцінка процесу реформ кримінальної юстиції.....	96
5.2. Взаємодія між учасниками кримінального провадження.....	97
Оцінка роботи слідчих	97
Оцінка роботи прокурорів.....	98
Оцінка роботи адвокатів.....	99
Оцінка роботи суддів	99
Проблемні неформальні практики	101
Оцінка інституту слідчого судді.....	102
5.3. Реформування кримінального процесуального законодавства.....	103
Законодавчі зміни	103
Забезпечення принципу змагальності та рівності сторін.....	104
Публічність та прозорість судочинства	105
Підвищення кваліфікації учасників кримінального провадження	107

ВСТУП. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Опитування учасників кримінального провадження (адвокатів, суддів, слідчих органів внутрішніх справ та прокурорів) з питань реформування кримінальної юстиції України проводилося Проектом ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». Методичне забезпечення дослідження здійснював Київський міжнародний інститут соціології.

Метою проведеного опитування було з'ясувати бачення проблемних питань у здійсненні кримінального провадження та взаємодії між учасниками кримінального процесу задля визначення пріоритетних напрямів реформування кримінальної юстиції із врахуванням поглядів усіх учасників кримінального процесу.

Першою складовою дослідження було опитування адвокатів щодо наявних проблем системи кримінального правосуддя. Це опитування було проведене протягом серпня-жовтня 2014 року. Загалом в опитуванні взяли участь 195 адвокатів із усіх областей України (без урахування АР Крим).

Наступною складовою було опитування суддів та слідчих. Опитування проводилося протягом квітня-червня 2015 року. В опитуванні взяли участь 895 суддів та 2932 слідчих з усіх областей України (без урахування АР Крим).

Останньою складовою дослідження було опитування прокурорів. Опитування проводилося в липні-вересні 2015 року. Було опитано 666 прокурорів у 23 областях України та м. Києві. В АР Крим опитування не проводилося. У Луганській та Донецькій областях опитування проводилося тільки на територіях, що контролюються Україною.

Опитування проводилося методом індивідуального самозаповнення анкет респондентами.

Характеристика респондентів

Характеристика опитаних адвокатів

- 77 % опитаних працюють у великих (100+) містах.
- 60 % — чоловіки і 40 % — жінки, віком від 25 до 67 років (середній вік 38 років).
- 41 % є виключно приватними адвокатами, 28 % — адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги, ще 31 % — поєднують ці активності.
- Половина опитаних мають стаж адвокатської діяльності 5 років і більше, а досвід роботи у сфері кримінального права і процесу в середньому складає 9 років.

Характеристика опитаних суддів

- 38 % опитаних працюють у великих (100+) містах.
- 60 % — чоловіки і 40 % — жінки.
- Вік опитаних суддів — від 28 до 65 років: 3 % суддів віком до 30 років, 34 % — від 31 до 40 років, 63 % — від 41 до 65 років.
- 73 % опитаних мають освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, 27 % — магістра.
- 4 % опитаних мають стаж роботи суддею менше 2 років, 20 % — від 2 до 5 років, 76 % — понад 5 років. Середній досвід роботи суддею — 13 років.
- Більше половини (53 %) опитаних працюють у сфері кримінального права та процесу понад 15 років. Середній досвід роботи у цій сфері — 17 років.

Характеристика опитаних слідчих

- 49% опитаних слідчих працюють у великих (100+) містах.
- 66% – чоловіки і 34% – жінки.
- Вік опитаних слідчих – від 19 до 56 років: 73% віком від 19 до 30 років, 25% – від 31 до 40 років, 2% – від 41 до 56 років.
- 6% опитаних мають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра, 71% – спеціаліста, 23% – магістра.
- 20% опитаних працюють у слідчих органах МВС менше 2 років, 43% – від 2 до 5 років, 36% – понад 5 років. Середній досвід роботи у слідчих органах – 6 років.
- 51% опитаних працюють у сфері кримінального права та процесу 7 років і більше. Середній досвід роботи – 9 років.

Характеристика опитаних прокурорів

- 58% опитаних працюють у великих (100+) містах.
- 73% – чоловіки і 27% – жінки.
- 49% – молодше 30 років, 45% – віком від 31 до 40 років, 6% – старше 40 років.
- 47% опитаних мають освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, 53% – магістра.
- 8% опитаних мають стаж роботи прокурором менше 2 років, 40% – від 2 до 5 років, 52% – понад 5 років. Середній досвід роботи прокурором – 7 років.
- У 52% респондентів основним напрямом роботи є процесуальне керівництво, 16% – нагляд (нагляд за додержанням законів органами податкової міліції; нагляд за органами досудового розслідування), 11% – підтримка державного обвинувачення, 8% – представництво (участь у розгляді кримінальних проваджень в суді, представництво інтересів громадян).

1. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СЛІДЧИХ

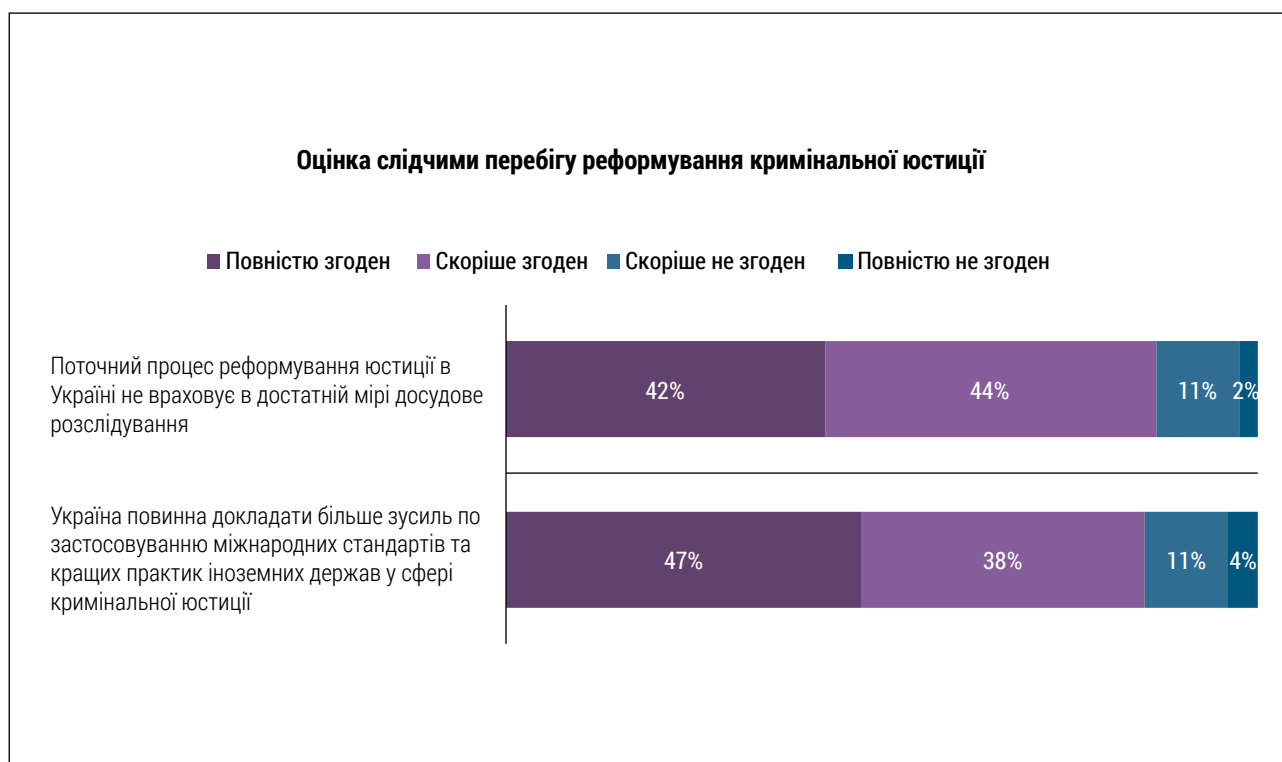
1.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА СЛІДЧИМИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Як свідчать результати опитування, абсолютна більшість слідчих (86%) поділяють думку, що поточний процес реформування кримінальної юстиції в Україні не враховує достатньою мірою досудове розслідування¹.

Слідчі у абсолютній більшості погоджуються із необхідністю удосконалення української системи правосуддя відповідно до норм міжнародного права та стандартів у сфері прав людини. Під час опитування 85% респондентів погодилися із тим, що Україна повинна докладати більше зусиль по застосовуванню міжнародних стандартів та кращих практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції.

Тобто у абсолютній більшості слідчі підтримують нинішню концепцію реформування кримінальної юстиції в Україні. Проте існує низка проблемних питань та аспектів, що, за оцінками слідчих, потребують врахування при подальшому здійсненні реформи у сфері кримінального права.

Діаграма 1

1

Опитування слідчих органів внутрішніх справ проводилось у квітні-червні 2015 року

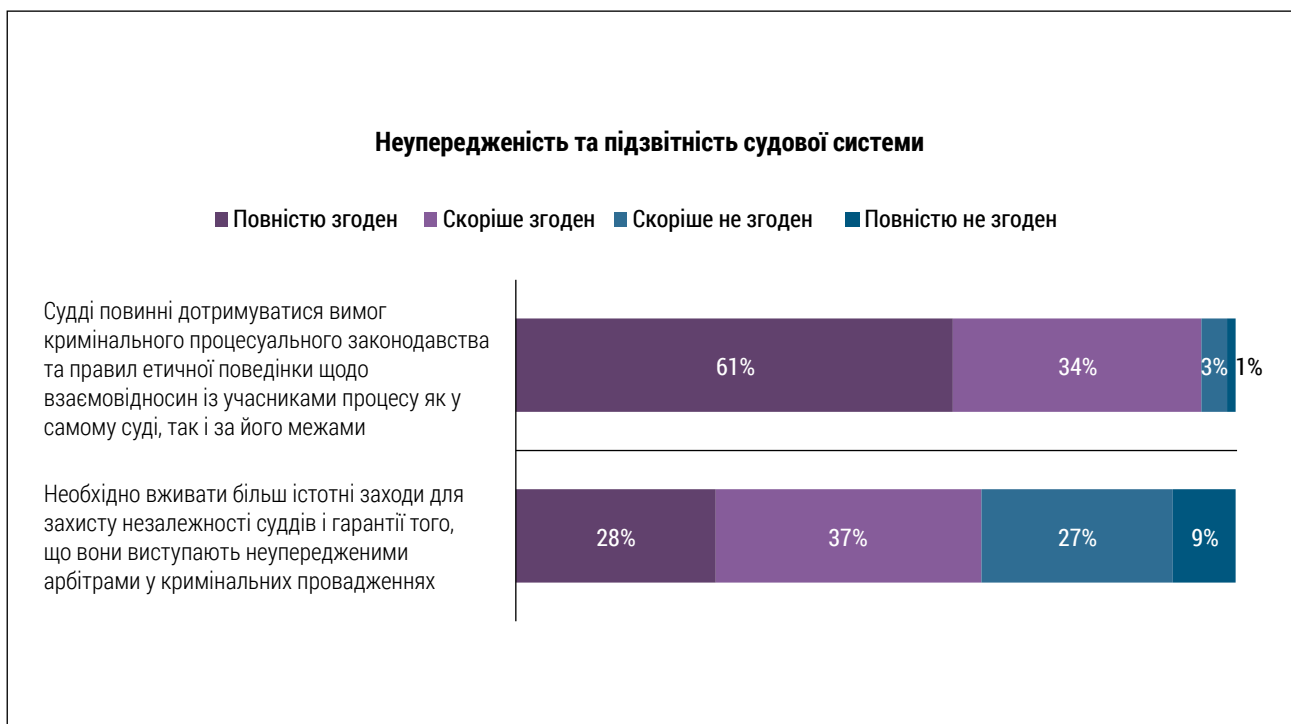
1.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Оцінка незалежності та неупередженості суддів

Базовою вимогою справедливого судочинства є неупередженість та об'єктивність суддів — з цим погоджуються майже усі опитані слідчі. Під час опитування близько 95% респондентів вказали, що судді повинні дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства та правил етичної поведінки щодо взаємовідносин із учасниками процесу як у самому суді, так і за його межами.

Значна частина слідчих зауважили, що існують чинники, які можуть впливати на неупередженість та об'єктивність суддівських рішень. На думку 65% слідчих, існує потреба у більш істотних заходах для захисту незалежності суддів і гарантії того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях. Ці відповіді слідчих підтверджують глибоку актуальність проблеми захисту прав і роботи суддів — на що під час опитування вказали і самі представники суддівського корпусу.

Діаграма 2

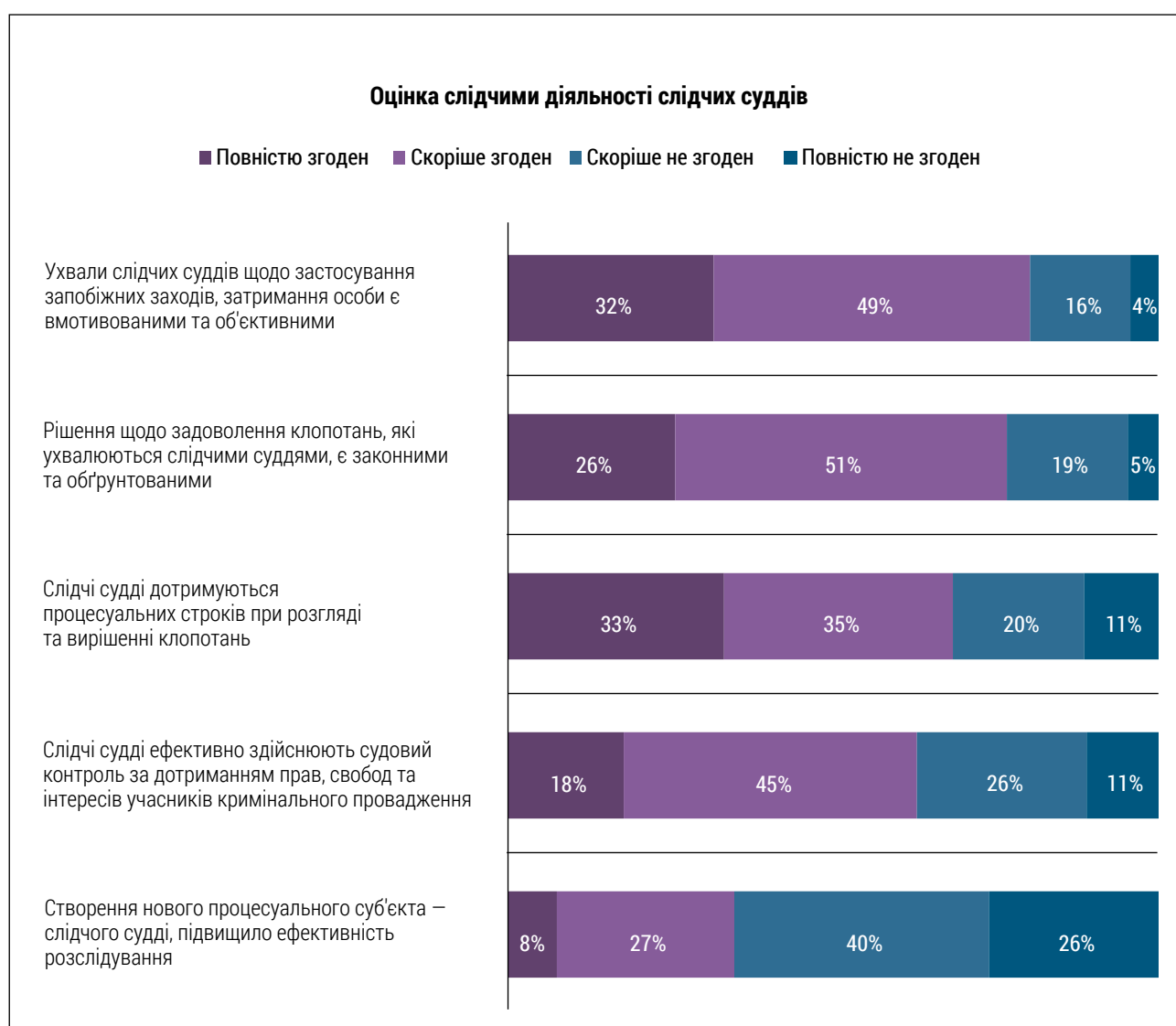
Оцінка інституту слідчого судді

Одним із механізмів забезпечення неупередженості та об'єктивності кримінального провадження є інститут слідчого судді. Роль слідчого судді полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. На цьому етапі слідчий суддя має повноваження перевіряти законність затримання, санкціонувати проведення обшуку і утримання під вартою, вирішувати питання про необхідність проведення певних слідчих дій тощо. Передбачається, що впровадження інституту слідчого судді має стати гарантією законності та об'єктивності здійснення правосуддя на всіх етапах та перешкоджати упередженості слідства чи судового розгляду справи.

Загалом, як показує опитування, серед слідчих, які здійснюють досудове розслідування, ставлення до слідчих суддів є неоднозначним. Лише 35% опитаних слідчих вважають, що створення нового процесуального

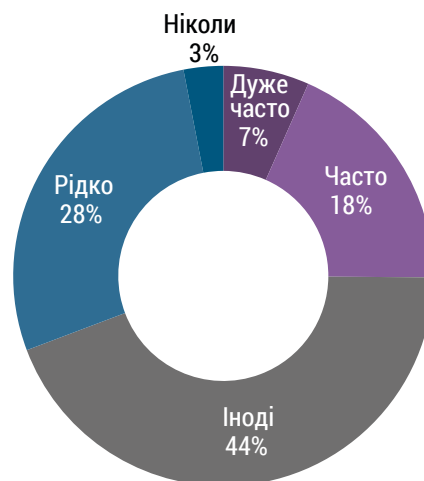
суб'єкта — слідчого судді, сприятиме підвищенню ефективності розслідування. Разом з тим більшість слідчих позитивно оцінюють діяльність слідчих суддів зі здійснення контролю за дотриманням прав осіб у кримінальному провадженні: 63 % респондентів погоджуються, що слідчі судді ефективно здійснюють контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження; 69 % відповіли, що слідчі судді дотримуються процесуальних строків при розгляді та вирішенні клопотань; 77 % — що рішення щодо задоволення клопотань, які ухвалюються слідчими суддями, є законними та обґрунтованими; 80 % — що рішення слідчих суддів щодо застосування запобіжних заходів, затримання особи є вмотивованими та об'єктивними. Тобто у більшості випадків слідчі погоджуються із тим, що слідчі судді здійснюють свої повноваження якісно та відповідно до законодавства, що дозволяє більш ефективно гарантувати дотримання прав осіб у кримінальному провадженні — навіть попри те, що, на думку слідчих, це створює додаткові обмеження для проведення розслідування.

Діаграма 3

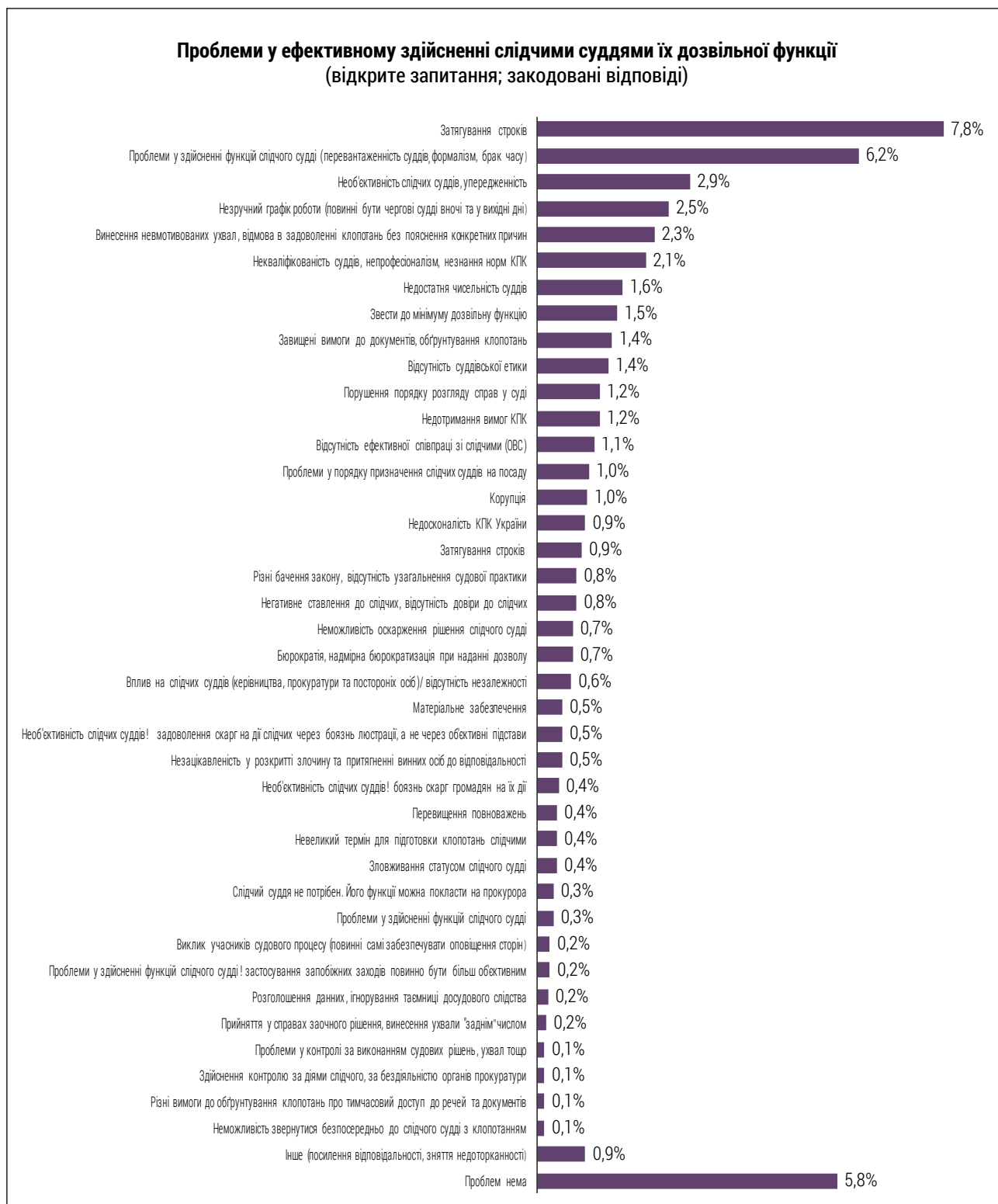
Випадки, коли слідчий суддя відмовляє слідчим у задоволенні їхніх клопотань, трапляються досить рідко. Під час опитування 3% слідчих вказали на те, що вони ніколи не отримували відмов у задоволенні клопотання, 28% — отримували подібні відмови рідко, 44% — іноді. 25% слідчих зазначили, що слідчий суддя часто або дуже часто відмовляє у задоволенні їхніх клопотань, визнаючи їх необґрунтованими.

Діаграма 4

Слідчий суддя часто відмовляє у задоволенні клопотання слідчого, визнаючи його необґрунтованим

На думку слідчих, головними проблемами, що перешкоджають ефективному здійсненню слідчими суддями їх дозвільних функцій, є недостатня кількість і перевантаженість суддів, що призводить до повільності прийняття рішень слідчими суддями. Так, серед основних проблем у роботі слідчих суддів майже 8 % опитаних слідчих виділили те, що прийняття ухвал відбувається несвоєчасно, 6 % – що навантаження на слідчих суддів є завеликим, що призводить до формалізму при розгляді клопотань або дуже тривалого розгляду, 3 % – що для оперативного слідства необхідно, аби слідчі судді працювали навіть вночі та у вихідні дні, 2 % – що нинішньої кількості слідчих суддів недостатньо для ефективної роботи та своєчасного прийняття ухвал. Дещо рідше слідчі вказували на упередженість слідчих суддів: близько 3 % опитаних відповіли, що слідчі судді зазвичай підтримують сторону захисту («судді шукають причину для відмови», «судді займають сторону захисників» тощо), 2 % – що слідчі судді виносять невмотивовані ухвали або відмовляють в задоволенні клопотань без пояснення конкретних причин. Частина зауважень стосувалася недотримання професійної етики («зверхність щодо інших учасників процесу»), незнання норм КПК («слідчі судді цивілісти, а розглядають клопотання в кримінальних провадженнях»), відсутності ефективної співпраці зі слідчими органів внутрішніх справ.

Діаграма 5

Таким чином, зауваження слідчих до роботи слідчих суддів стосуються не стільки суті їхньої діяльності, скільки недостатньої швидкості роботи слідчих суддів. Для вирішення цих проблем доцільно підвищити кількість слідчих суддів. Також потребує уваги питання «контролю за контролерами» — захищаючи права обвинуваченого та стежачи за законністю розслідування і судочинства, слідчі судді повинні й самі зберігати об'єктивність та неупередженість і не чинити необґрунтованих перешкод здійсненню слідства.

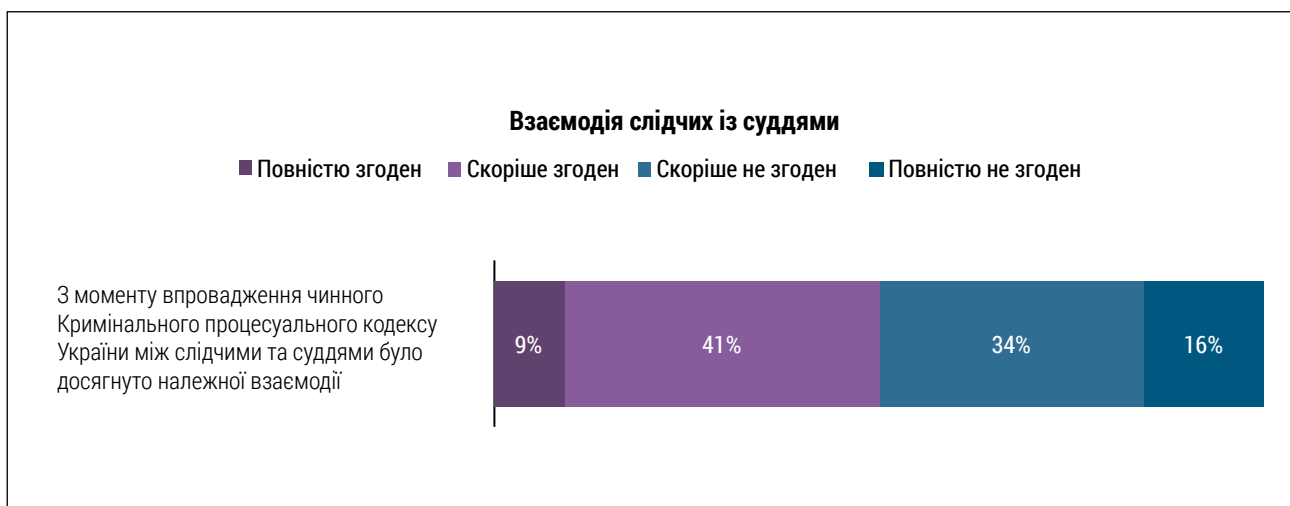
1.3. ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ІЗ ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Взаємодія слідчих із суддями

Як свідчать результати опитування, у взаємодії слідчих із суддями існують певні складнощі. Лише половина (50%) опитаних слідчих погодилися із тим, що з моменту впровадження чинного Кримінального процесуального кодексу України між слідчими та суддями було досягнуто належної взаємодії, решта 50% вбачають певні проблеми у взаємодії із суддями.

Ця проблема існує в усіх областях України: частка слідчих, які не задоволені налагодженістю співпраці з суддями, залежно від області коливається від 34 % (Волинська область) до 66 % (м. Київ).

Діаграма 6

Взаємодія слідчих із прокурорами

Як свідчать результати опитування, існують проблеми у взаємодії слідчих та прокурорів: лише 44% опитаних слідчих погодилися із тим, що з моменту впровадження чинного Кримінального процесуального кодексу України між слідчими та прокурорами було досягнуто належної взаємодії. Решта 56% скоріше або повністю із цим не згодні.

На думку слідчих, деякі повноваження прокурорів у кримінальному провадженні є надлишковими та потребують зміни. Абсолютна більшість (74%) слідчих погоджуються із тим, що процесуальне керівництво досудового розслідування з боку прокурорів обмежує ефективність розслідування. На думку 77% опитаних, прокуратура повинна бути позбавлена функції так званого «загального нагляду»², а прокурори повинні зосередитися виключно на здійсненні кримінального переслідування. Практично усі опитані (92%) вказали на те, що прокурор не повинен встановлювати інші строки проведення слідчих дій, негласних слідчих дій, крім тих, які передбачені чинним Кримінальним процесуальним кодексом України.

Говорячи про повноваження сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, слідчі у абсолютній більшості (86%) погодилися, що прокурори не повинні зазнавати професійних утисків або мати наслідком застосування дисциплінарного заходу (зокрема у вигляді звільнення) у разі винесення судом виправдувального вироку.

2 Відповідно до ЗУ «Про прокуратуру» від 14.10.2014 на прокуратуру більше не покладаються функції здійснення загального нагляду

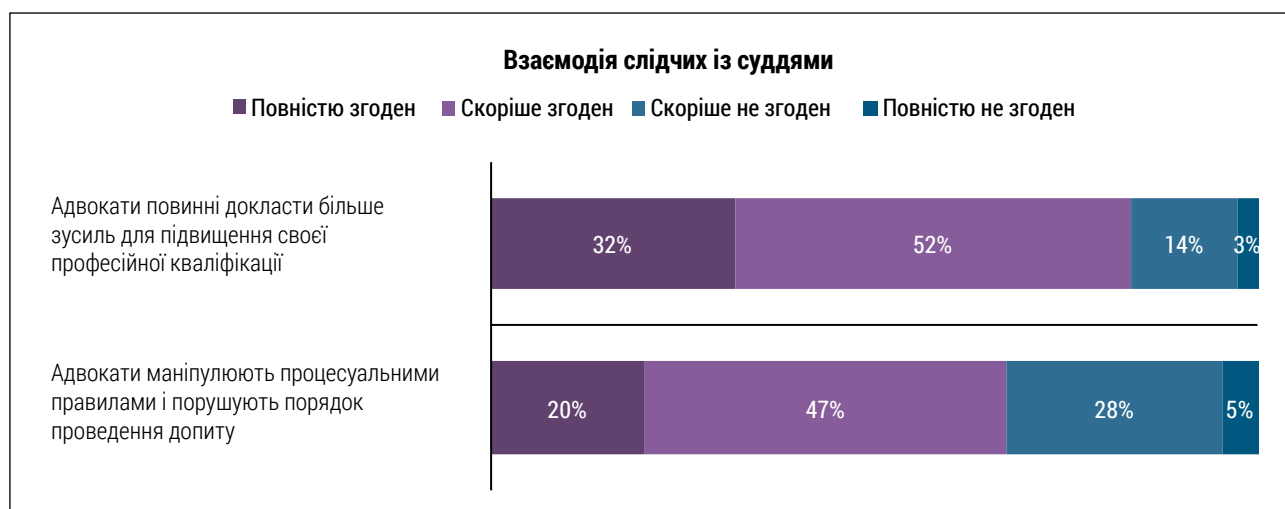
Діаграма 7

Взаємодія слідчих із стороною захисту у кримінальному провадженні

Слідчі загалом досить негативно оцінюють якість роботи представників сторони захисту. Близько 84% слідчих вказали на те, що адвокати повинні докласти більше зусиль для підвищення своєї професійної кваліфікації. На думку 67% слідчих, адвокати маніпулюють процесуальними правилами і порушують порядок проведення допиту.

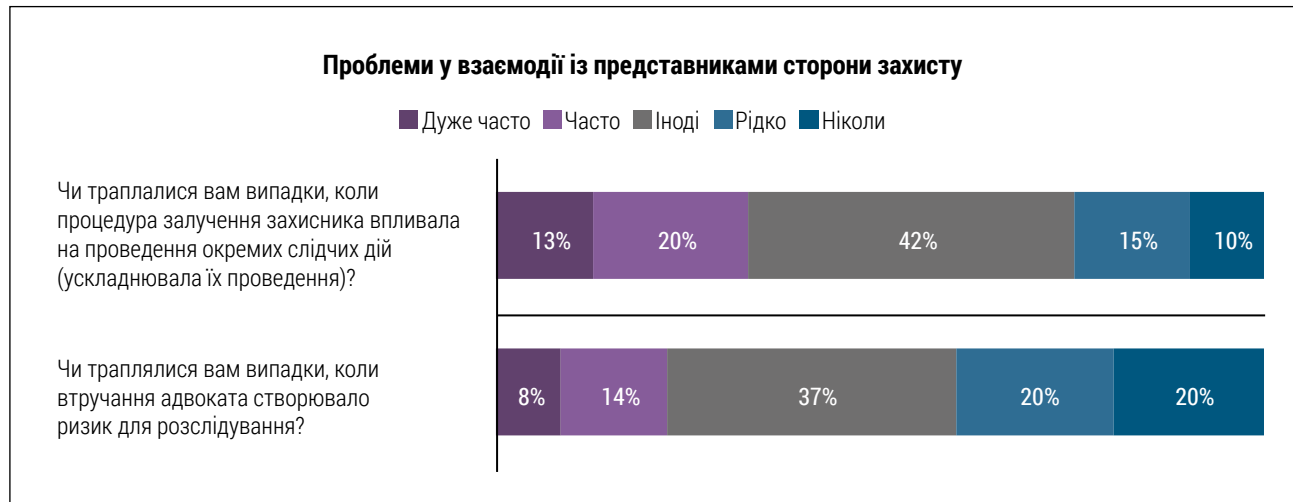
Діаграма 8

Третина (33%) опитаних вказали на те, що у їхній практиці часто або дуже часто траплялися випадки, коли процедура залучення захисника впливала на проведення окремих слідчих дій або ускладнювала їх проведення. Загалом, із ускладненнями, пов'язаними з залученням захисника, бодай раз у своїй практиці мали справу майже 90% слідчих.

Також 22 % слідчих зазначили, що у їхній роботі часто або дуже часто траплялися випадки, коли втручання адвоката створювало ризик для розслідування. Загалом із такими ситуаціями стикалися 80 % слідчих.

Діаграма 9

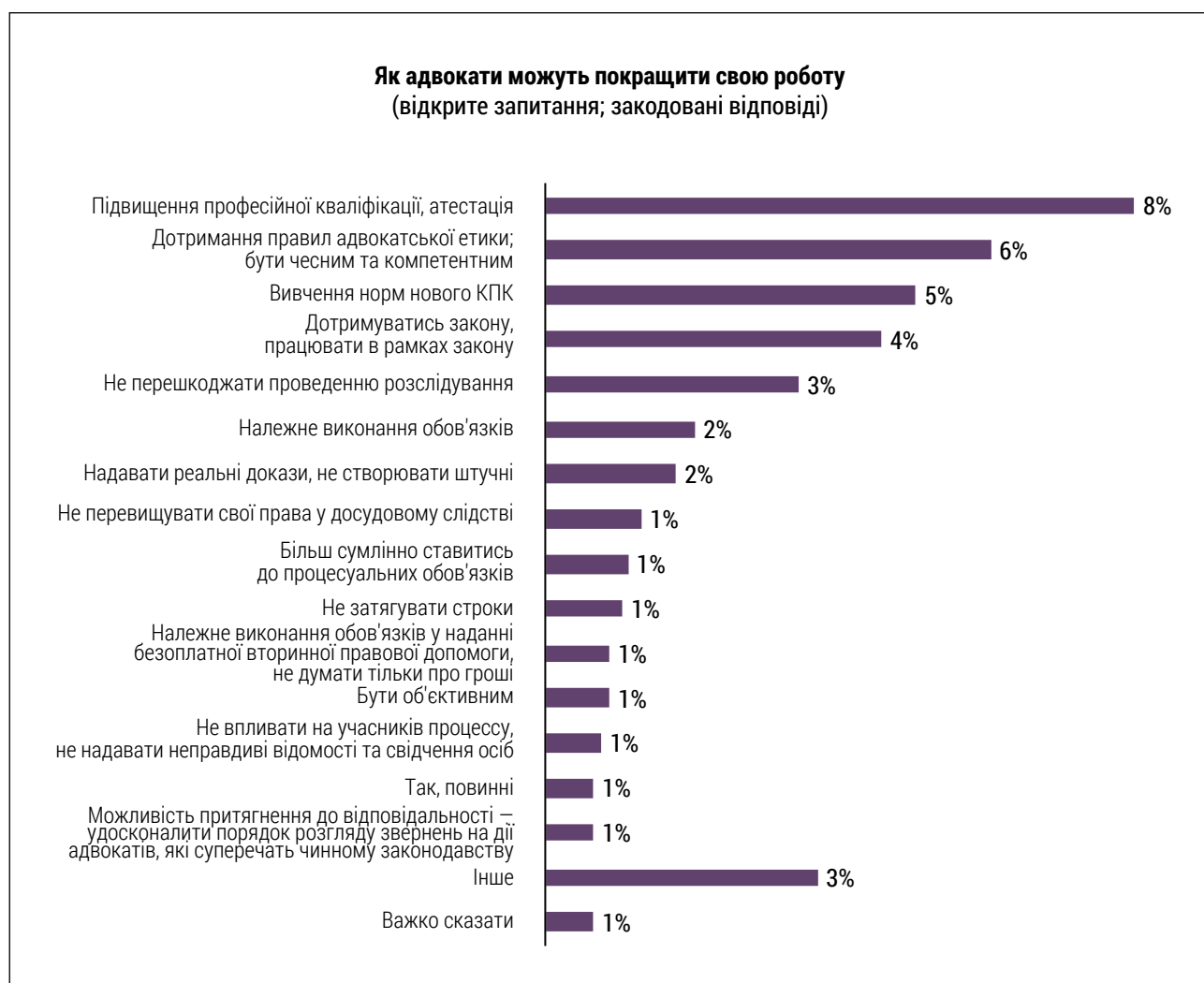
Найчастіше, за словами слідчих, втручання адвокатів, що створюють ризик для розслідування, полягають у впливі на учасників процесу (адвокати переконують підозрюваних чи свідків змінювати або давати неправдиві показання, можуть тиснути і підкупати свідків, приховувати докази тощо) та штучному затягуванні строків розслідування (подання непотрібних клопотань, неявка на проведення слідчих дій без поважної причини, небажання отримувати процесуальні документи тощо). Також слідчі вказали на випадки розголошення конфіденційної інформації та спроби підкупу суддів.

Діаграма 10

Відповідаючи на запитання, як адвокати повинні покращити свою роботу, слідчі найчастіше вказували на потребу підвищення професійної кваліфікації (атестація, вивчення норм КПК), а також дотримання адвокатами професійної етики та закону («бути чесними, компетентними», «працювати в рамках закону/припинити порушувати Закон України «Про адвокатуру», «займатися пошуком доказів невинуватості підозрюваного, а не створювати штучні», «з'являтися вчасно на проведення слідчих дій» тощо). Важливим аспектом, за словами слідчих, є підвищення рівня співпраці адвокатів та сторони обвинувачення, щоб, з одного боку, адвокати не перешкоджали здійсненню слідства, а з іншого — щоб слідство надавало об'єктивні результати, доступні і для сторони обвинувачення, і для сторони захисту.

Діаграма 11

Як свідчить наведений перелік зауважень, слідчі вважають, що головними проблемами у роботі адвокатів є недотримання положень кримінального процесуального законодавства та недостатній професійний рівень захисників. Ідею розширення прав захисту у процесі збирання доказів, за даними опитування, підтримують менше третини слідчих. Проте, як можна припустити на основі отриманих результатів, значна частина проблем у взаємодії між адвокатами та слідчими (у тому числі використання тактичних прийомів по застосуванню норм права, фабрикавання доказів) пов'язана саме із недостатністю законних способів отримання доказів для вирішення справи. Тобто законодавче розширення прав сторони захисту у процесі збирання доказів може сприяти налагодженню нормальної взаємодії між стороною захисту та слідчими органами внутрішніх справ, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень — що, звісно, не заперечує необхідності підвищення компетентності адвокатів та дотримання ними професійної етики.

Забезпечення принципу змагальності і рівності сторін

Абсолютна більшість (83%) слідчих погоджуються із тим, що сторона обвинувачення та сторона захисту мають користуватися гарантованою рівністю сторін у кримінальних провадженнях.

На думку слідчих, для втілення принципу рівності сторін у кримінальних провадженнях необхідно не стільки захищати чи розширювати права захисту, скільки покращити можливості для здійснення слідства.

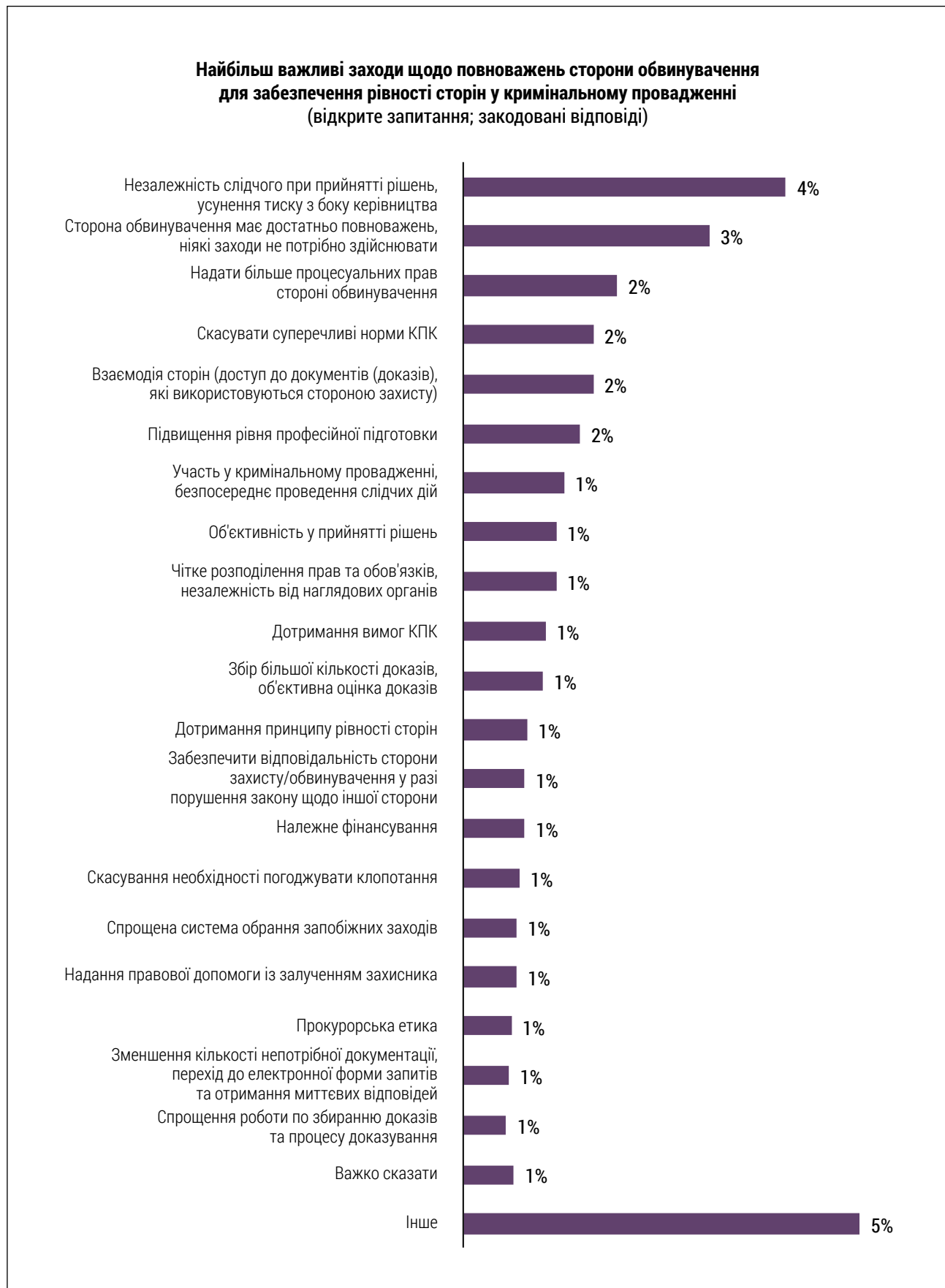
Більшість слідчих вважають, що сторона захисту має достатньо прав для здійснення своїх обов'язків, і не бачать потреби у їх розширенні. Так, лише трохи більше третини (38%) слідчих вважають доцільним, аби судді докладали більше зусиль для забезпечення того, щоб захисники, порівняно зі стороною обвинувачення, мали повний і рівний доступ до матеріалів кримінального провадження. Менше третини (29%) слідчих вважають, що права сторони захисту у процесі збирання доказів необхідно розширити, і лише 13% слідчих погоджуються із тим, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (Єдиний реєстр досудових розслідувань), як прокурори і слідчі.

Діаграма 12

Відповідаючи на запитання, які найважливіші заходи, на їхню думку, мають бути здійснені щодо повноважень сторони обвинувачення для забезпечення рівності сторін у кримінальному провадженні, найчастіше слідчі вказували на необхідність скасування процесуального керівництва з боку прокурорів, забезпечення незалежності слідчого при прийнятті рішень, чітке розподілення прав та обов'язків, незалежність слідчих від наглядових органів, удосконалення КПК, зміну підходу до збирання доказів та процесу доказування. Також слідчі під час опитування висловлювались за спрощення ст. 208 КПК (Затримання уповноваженою службовою особою), а саме передбачення можливості затримання злочинця через певний час після скоєння ним злочину без ухвали слідчого судді; частина побажань стосувалася покращення взаємодії сторін, зокрема доступ до документів (доказів), які використовуються стороною захисту.

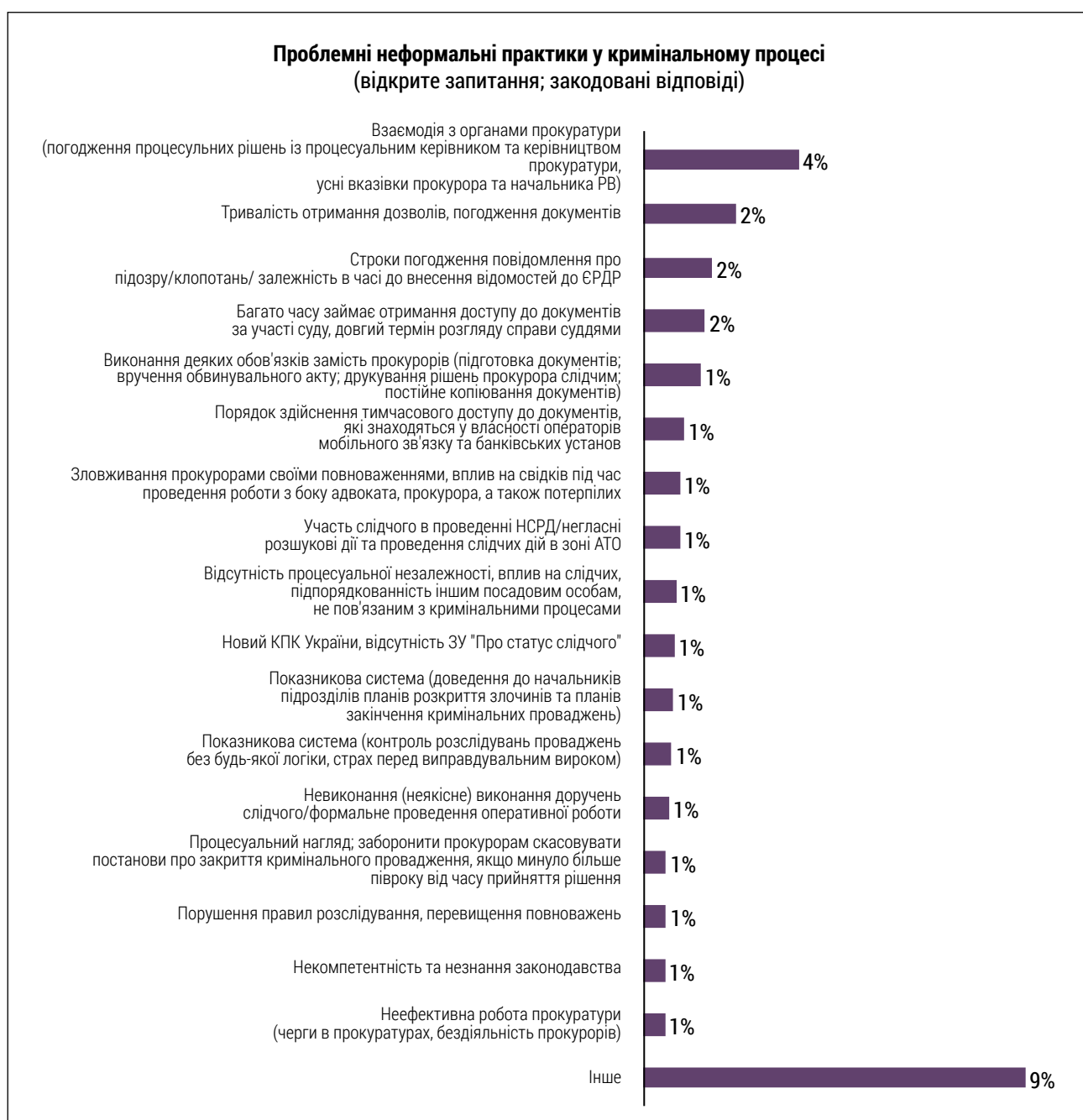
Діаграма 13 Діаграма 3.8

1.4. РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЙОГО ПОЛОЖЕНЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Як уже зазначалося, у взаємодії слідчих із іншими учасниками кримінального провадження (суддями, прокурорами, адвокатами) існує багато проблемних аспектів. За словами слідчих, одним із найбільш проблемних питань у кримінальному процесі є взаємодія з органами прокуратури (необхідність погодження процесуальних рішень із процесуальним керівником та керівництвом прокуратури, «усні вказівки» прокурора та начальника РВ), а також тривалість отримання дозволів і погодження документів. Слідчі вкрай зацікавлені у подальшому реформуванні кримінального процесуального законодавства щодо розширення повноважень слідчих та гарантій незалежності слідства.

Діаграма 14

За результатами опитування, абсолютна більшість (87%) слідчих погоджуються із тим, що прийняття Закону України «Про кримінальні проступки» сприятиме покращенню взаємодії з іншими учасниками кримінального провадження та підвищить ефективність роботи слідчих.

Діаграма 15 Діаграма 4.2

Оцінюючи деякі пропозиції щодо реформування кримінального процесуального законодавства, 80% слідчих погодились з твердженням, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України мають бути передбачені окремі обмеження права на повідомлення інших осіб про затримання (наприклад провадження щодо організованої злочинності, запобігання попередженню співучасників тощо). Відповідаючи на запитання, наскільки це право може бути обмеженим, найчастіше слідчі висловлювалися за максимальне/повне обмеження; дещо рідше — за необхідність збільшення терміну повідомлення (за різними пропозиціями — від трьох днів до місяця) або встановлення необхідного терміну відповідно до ходу або обставин розслідування («до затримання всіх учасників скоєння злочину», «після проведення першочергових слідчих та процесуальних дій до моменту обрання запобіжного заходу», «неповідомлення особам, які встановлені під час розслідування як співучасники та одночасно є родичами», «обмежено за вмотивованими підставами, якщо це істотно перешкоджатиме досудовому розслідуванню загалом» тощо).

Щодо інших пропозицій, 68% респондентів погодились із тим, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України повинен визначати строк закриття кримінальних проваджень, по яким не було здійснено повідомлення про підозру.

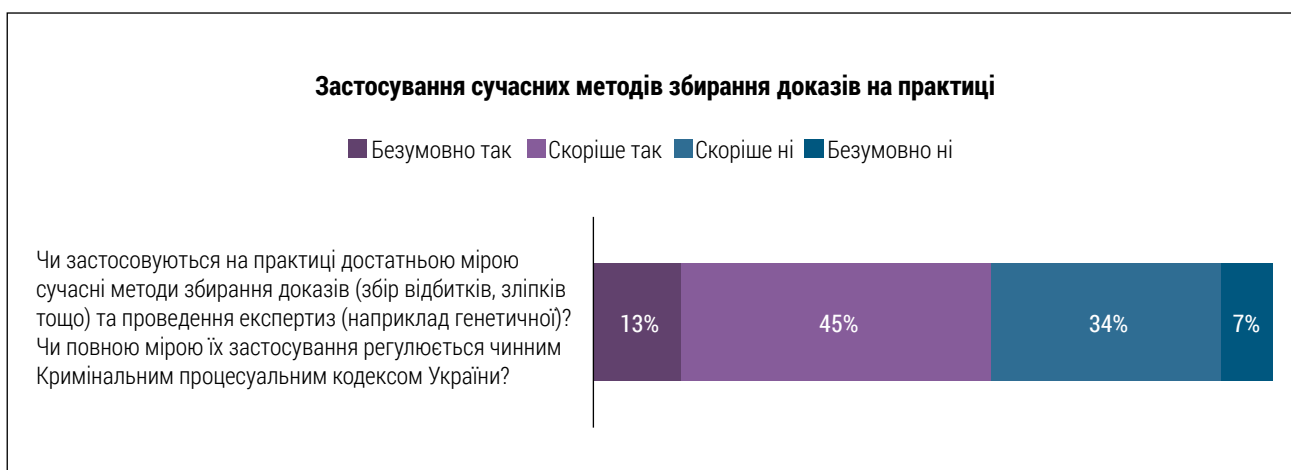
Натомість із тим, що у випадках, коли у слідчих діях бере участь неповнолітня чи малолітня особа, участь медпрацівників має бути обов'язковою навіть без надання запиту з боку законних представників, погодились лише 23% опитаних слідчих. Також 39% слідчих погодились із тим, що при проведенні окремих слідчих дій психологи, соціальні працівники повинні залучатись не лише у випадках, коли ці дії стосуються неповнолітніх чи малолітніх осіб.

Діаграма 16

За словами слідчих, сучасні методи збирання доказів на практиці застосовуються далеко не завжди: 59 % слідчих вказали, що такі методи застосовуються достатньою мірою, 41 % — що вони застосовуються недостатньо часто, до того ж ці показники не залежать від регіону і є майже однаковими в усіх областях.

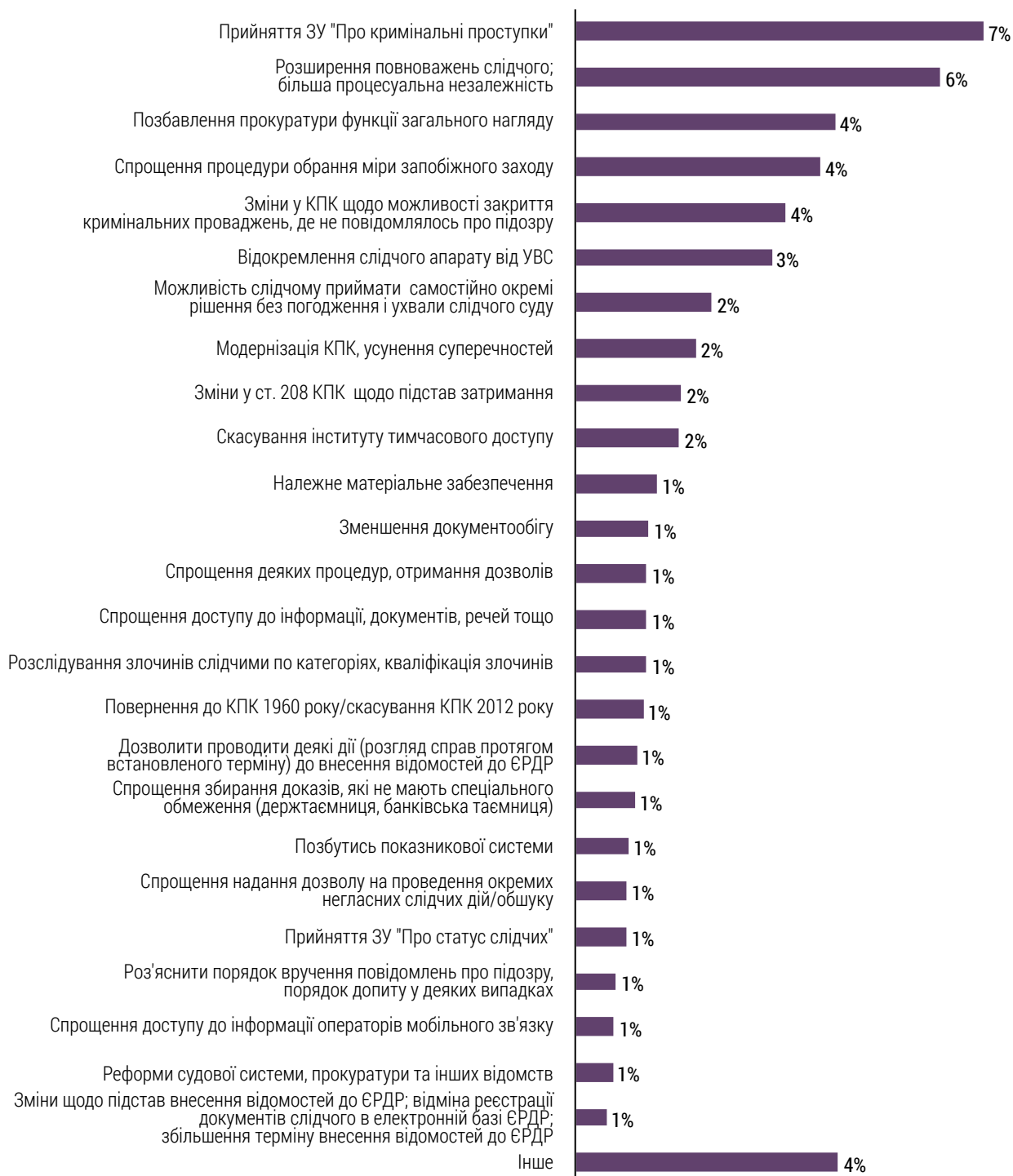
Діаграма 17

Відповідаючи на запитання, які найбільш важливі законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства, вони хотіли би бачити у сфері кримінальної юстиції, слідчі найчастіше вказували на необхідність прийняття Закону України «Про кримінальні проступки», розширення повноважень слідчого, спрощення деяких процедур отримання дозволів, зміни у КПК щодо можливості закриття кримінальних проваджень, де не повідомлялось про підозру.

Діаграма 18

Найбільш важливі законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства у сфері кримінальної юстиції
(відкрите запитання; закодовані відповіді)

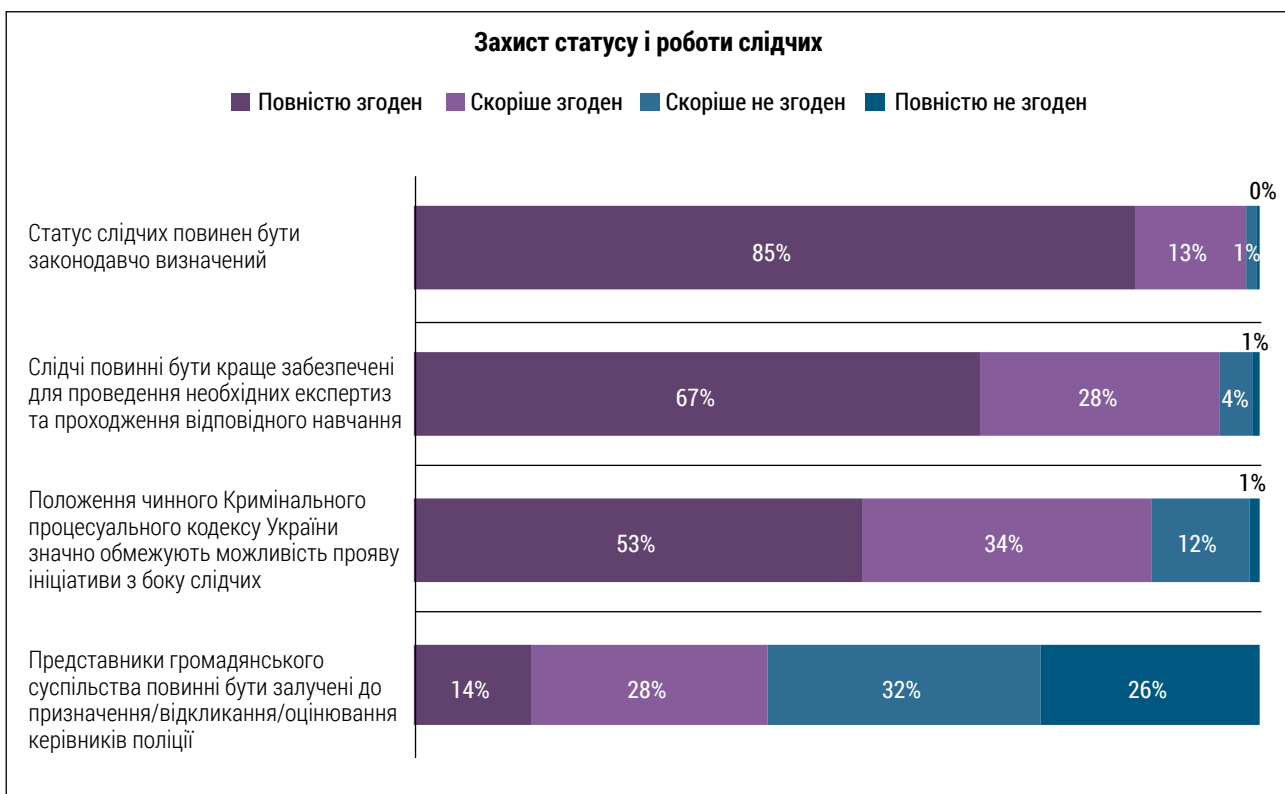

1.5. ЗАХИСТ СТАТУСУ І РОБОТИ СЛІДЧИХ

За оцінками слідчих, при здійсненні реформи кримінальної юстиції актуальними є питання захисту статусу і роботи слідчих. Практично усі (98%) опитані слідчі погоджуються із тим, що статус слідчих повинен бути законодавчо визначений. Майже 95% респондентів вважають, що слідчі повинні бути краще забезпечені та мають проходити відповідне навчання для проведення необхідних експертиз. На думку абсолютної більшості слідчих (87%), положення чинного Кримінального процесуального кодексу України значно обмежують можливість прояву ініціативи з боку слідчих.

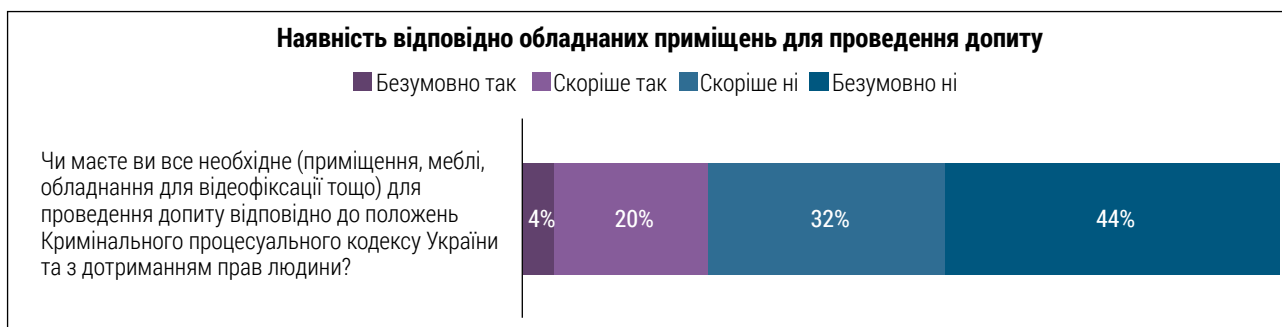
Разом з тим слідчі у більшості не підтримують ідею залучення представників громадянського суспільства до призначення/відкликання/оцінювання керівників поліції: із необхідністю прямого громадського контролю під час опитування погодилися 42%, не погодилися – 58%.

Діаграма 19

Також для нормальної роботи слідства важливим є належне фінансування та технічна обладнаність приміщень: лише 24% слідчих відповіли, що вони мають все необхідне (приміщення, меблі, обладнання для відеофіксації тощо) для проведення допиту відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України та з дотриманням прав людини.

Діаграма 20

Відповідаючи на запитання, які найбільш важливі заходи, на їхню думку, є першочерговими для захисту статусу та роботи слідчих, найчастіше опитувані наголошували на необхідності належного матеріального, соціального забезпечення та покращення умов праці: близько 18% слідчих наголосили на необхідності матеріально-технічного забезпечення (кращі умови праці), 11% – підвищення заробітної плати, 6% – покращення соціального захисту (пільги, надання житла та пільг відповідно до чинних законів). Не менш важливим, за оцінками слідчих, є забезпечення гарантій незалежності слідчих: 14% у своїх відповідях вказали на необхідність створення окремого підрозділу, слідчого комітету, 11% – створення умов для реальної процесуальної незалежності слідчих, 5% – прийняття Закону України «Про статус слідчого». Іншими важливими аспектами для налагодження роботи слідчих, на думку опитаних, є скасування показникової системи (3%), нормованість робочого дня (2%), розширення штату і збільшення кількості помічників (2%).

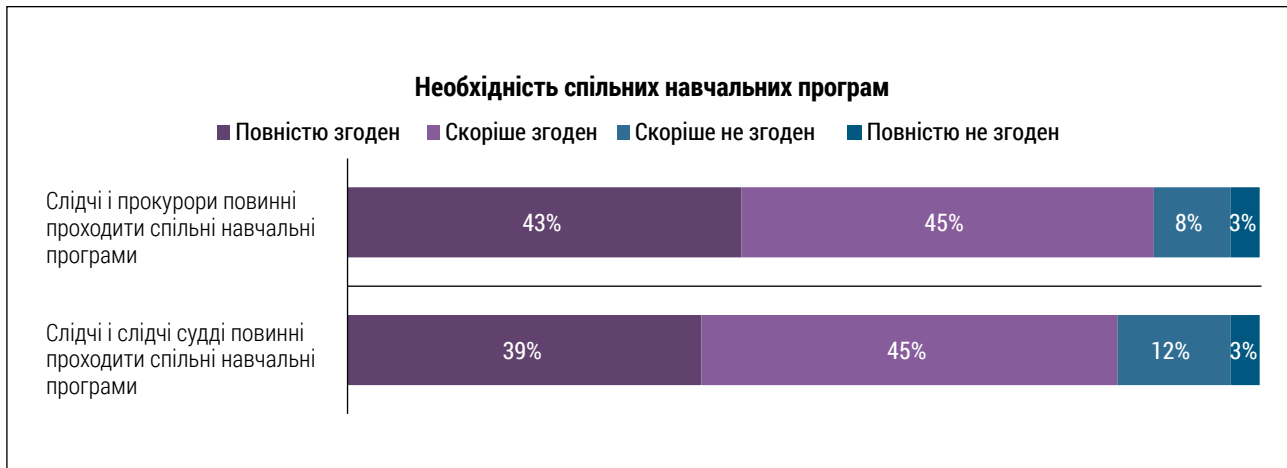
Діаграма 21

1.6. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

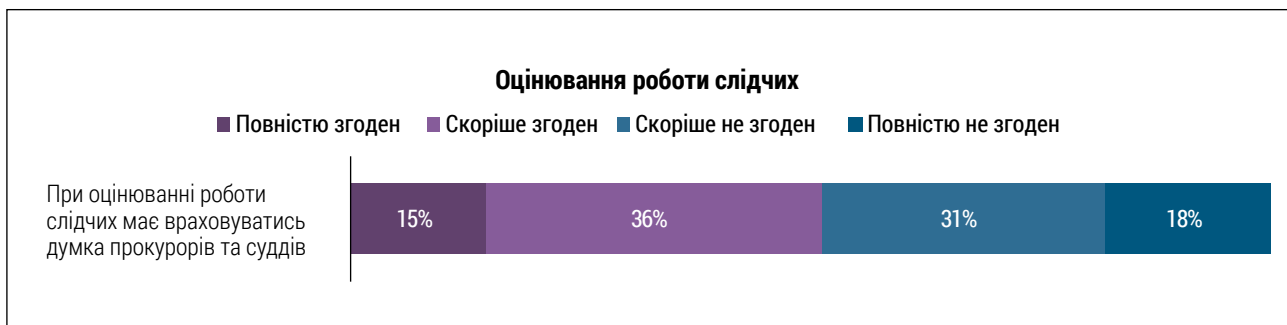
Відповідно до результатів опитування, слідчі загалом підтримують проведення спільних тренінгів із іншими учасниками кримінального провадження: 88 % слідчих погоджуються із необхідністю спільних навчань для слідчих і прокурорів, 84 % — для слідчих і суддів.

Діаграма 22

В питанні, чи потрібно враховувати думку суддів та прокурорів при оцінюванні роботи слідчих, погляди опитованих розділилися: половина (51 %) вважають це доцільним, решта (49 %) — скоріше із цим не згодні.

Діаграма 23

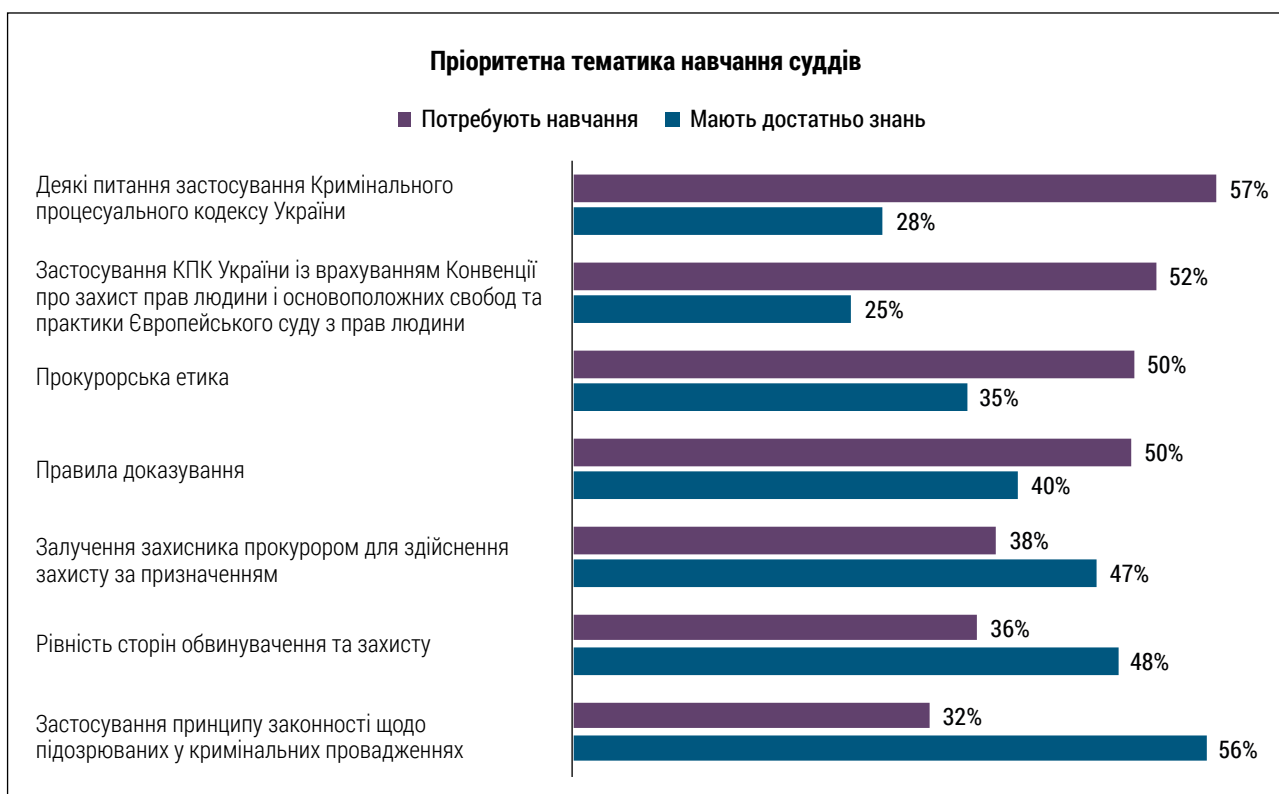
За оцінками слідчих, важливо проводити навчання суддів із усіх запропонованих в дослідженні тем: на думку 93 % слідчих, важливими є тренінги для суддів щодо правил доказування, 87 % вказали на потребу навчання суддів щодо суддівської етики, 86 % — щодо застосування КПК України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, 84 % — щодо змагальності сторін і забезпечення рівності сторін обвинувачення та захисту, 75 % — щодо прав та обов'язків захисника.

Діаграма 24

На думку слідчих, прокурори потребують підвищення кваліфікації з питань застосування Кримінального процесуального кодексу України (57%), застосування КПК України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини (52%), прокурорської етики (50%), правил доказування (50%), змагальності сторін та забезпечення рівності сторін обвинувачення та захисту (48%), залучення захисника прокурором для здійснення захисту за призначенням (47%), застосування принципу законності щодо підозрюваних у кримінальних провадженнях (56%).

Діаграма 25

ПІДСУМКИ: думки слідчих щодо реформування кримінальної юстиції в Україні

Як свідчать дані опитування, слідчі зазначають багато проблемних аспектів, які потребують вирішення при подальшому реформуванні кримінальної юстиції в Україні.

За словами слідчих, до головних проблем, що перешкоджають ефективному здійсненню ними своїх обов'язків, належать значні обмеження свободи прийняття рішень слідчими та відсутність належного забезпечення для виконання їх обов'язків. Так, на думку абсолютної більшості слідчих, положення чинного Кримінального процесуального кодексу України значно обмежують можливість прояву ініціативи з боку слідчих. Також абсолютна більшість слідчих наголошують, що процесуальне керівництво досудового розслідування з боку прокурорів обмежує ефективність розслідування.

Значна частина слідчих вважають, що судді не завжди є неупередженими та об'єктивними при винесенні рішень, і наголошують на необхідності більш істотних заходів для захисту незалежності суддів і гарантій того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях.

Ставлення до інституту слідчого судді серед слідчих є неоднозначним. З одного боку, слідчі у більшості визнають ефективність діяльності слідчих суддів із здійснення контролю за дотриманням прав осіб у кримінальному провадженні. З іншого боку, на думку більшості слідчих, створення нового процесуального суб'єкта — слідчого судді, може створювати ускладнення при проведенні розслідування. Головною претензією до роботи слідчих суддів з боку слідчих є повільність прийняття рішень: за словами слідчих, основними проблемами, що перешкоджають ефективному здійсненню слідчими суддями їх дозвільних функцій, є недостатня кількість і перевантаженість слідчих суддів, що призводить до повільності або формалізму прийняття ними рішень. Слідчі, як і судді, погоджуються із тим, що для налагодження роботи слідчих суддів необхідно збільшити кількість слідчих суддів залежно від кількості суддів у суді та знизити навантаження на них.

Більшість слідчих не задоволені існуючим форматом взаємодії слідства та прокуратури: абсолютна більшість слідчих погоджуються із тим, що процесуальне керівництво досудового розслідування з боку прокурорів обмежує ефективність розслідування.

Слідчі мають зауваження до роботи адвокатів. За оцінками слідчих, адвокати не завжди є достатньо компетентними, а також часто маніпулюють процесуальними правилами, навмисно затягують розгляд справи, втручаються у роботу слідства, порушують порядок проведення допиту.

Слідчі у більшості погоджуються із тим, що сторона обвинувачення та сторона захисту мають користуватися гарантованою рівністю сторін у кримінальних провадженнях, проте, на їхню думку, розширювати права захисту для цього не потрібно. Так, менше третини слідчих під час опитування погодилися із тим, що права сторони захисту у процесі збирання доказів необхідно розширити, і лише 13 % відповіли, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (база даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі.

За оцінками слідчих, серед аспектів, які потребують уваги при розробці стратегії подальшого реформування кримінального правосуддя в Україні, — реформування прокуратури; спрощення процедур отримання дозволу на певні процесуальні дії; приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність з іншими нормативно-правовими актами.

Необхідними заходами для покращення роботи слідства, за словами опитаних слідчих, є забезпечення незалежності слідчого при прийнятті рішень (скасування процесуального керівництва прокурором досудового розслідування, спрощення процедури і більш оперативне отримання дозволів від слідчих суддів, розширення спектру ситуацій, у яких слідчий має право приймати рішення

без отримання дозволу тощо). Для слідчих, як і для інших державних службових осіб, актуальні проблеми недостатнього матеріально-технічного забезпечення: значна частина слідчих під час опитування наголошували, що для ефективного здійснення їхніх обов'язків першочерговим є належне матеріальне, соціальне забезпечення та покращення умов праці.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРОКУРОРІВ

2.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ПРОКУРОРАМИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Опитування прокурорів є однією зі складових комплексного дослідження думок учасників кримінального провадження щодо аспектів здійснення реформи кримінальної юстиції в Україні. Перші запитання опитування прокурорів, як і опитування інших учасників кримінального провадження (адвокатів, суддів та слідчих), стосувалися того, як респонденти загалом сприймають і оцінюють перебіг реформування кримінальної юстиції в Україні.

Результати опитування показують, що прокурори, як і решта учасників кримінального процесу, у більшості не погоджуються із тим, що поточний процес реформ юстиції в Україні враховує достатньою мірою їхню точку зору. Серед прокурорів близько 40 % погодилися, що зміни, які відбулися у кримінальному судочинстві, враховують інтереси сторони обвинувачення, натомість 60 % із цим скоріше або повністю не згодні.

Загалом, прокурори позитивно ставляться до проведення реформ. На думку більшості (65 %) опитаних, реформування системи кримінальної юстиції (зокрема системи прокуратури) підвищить рівень незалежності, ефективності та захисту прокурорів як учасників кримінального процесу.

Також прокурори, як і інші учасники кримінального провадження, у абсолютній більшості згодні із загальною концепцією реформування вітчизняної системи кримінального правосуддя відповідно до міжнародних норм і стандартів та вважають, що дотепер у цьому напрямі було зроблено недостатньо: на думку 87 % респондентів, Україна повинна докладати більше зусиль по застосуванню міжнародних стандартів та практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції, і лише 12 % вважають, що цього робити не потрібно.

Тобто прокурори у більшості усвідомлюють необхідність реформування системи кримінального правосуддя України і позитивно ставляться до загальної концепції здійснення реформи, проте, на їхню думку, існують проблемні аспекти, які дотепер не було враховано повною мірою.

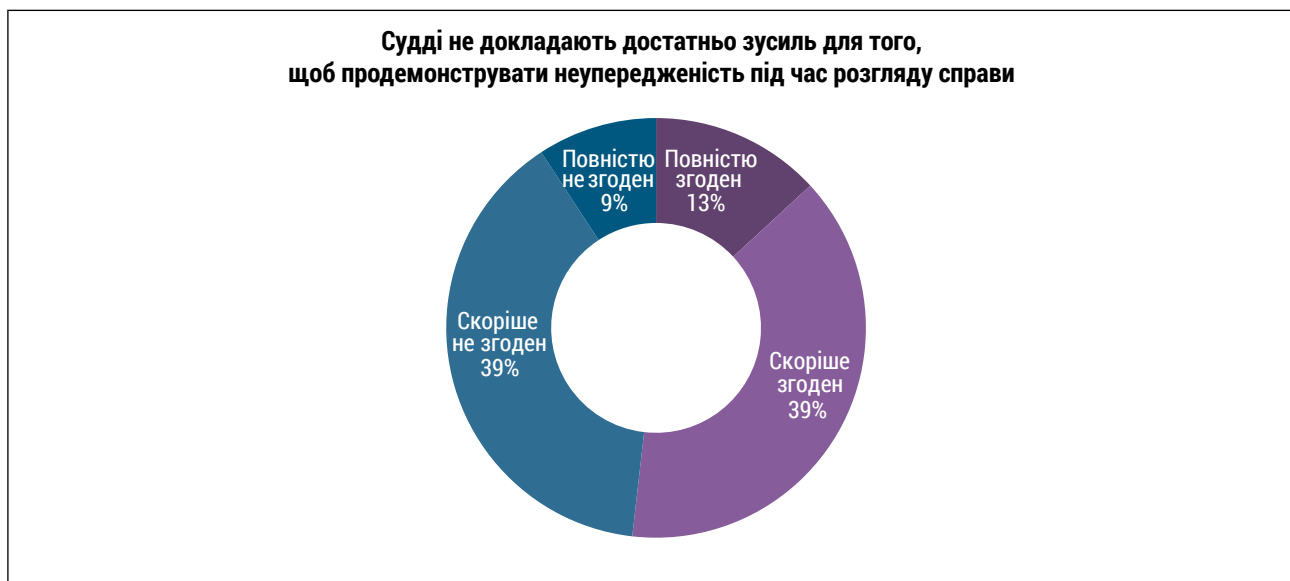
Діаграма 26

2.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Неупередженість та незалежність суддів є головною вимогою справедливого судочинства. Результати опитування дають підстави вважати, що судді не завжди повною мірою дотримуються цих принципів у своїй роботі. Так, трохи більше половини (52 %) опитаних прокурорів вказали, що, на їхню думку, судді не докладають достатньо зусиль для того, щоб продемонструвати неупередженість під час розгляду справ. 39 % вважають, що судді скоріше дотримуються принципів неупередженості, і лише 9 % — що судді завжди намагаються лишатися неупередженими при розгляді кримінальних справ.

Діаграма 27

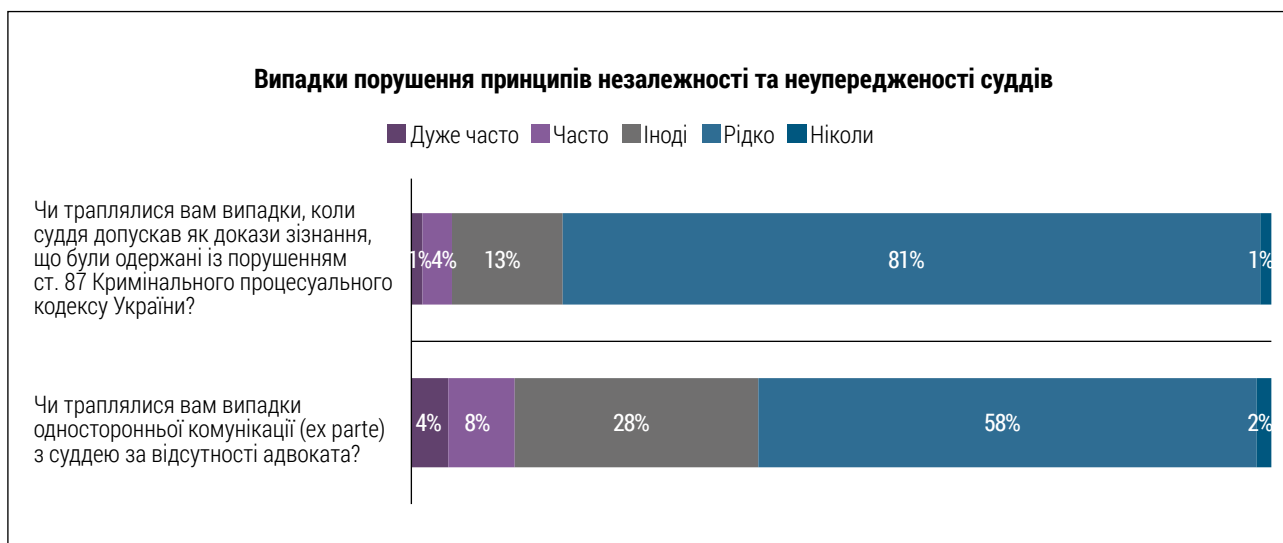

Майже усі опитані прокурори визнали, що вони час від часу зауважують ті чи інші порушення принципів неупередженості з боку суддів.

Так, практично усі опитані визнали, що вони стикалися із випадками, коли суддя визнав допустимими докази, які були отримані з порушенням статті 87 Кримінального процесуального кодексу України (з істотним порушенням прав і свобод людини), зокрема 5 % зауважували такі випадки часто або дуже часто, 13 % — інколи, 81 % — рідко. Лише 1 % прокурорів ніколи у своїй практиці не спостерігали таких порушень.

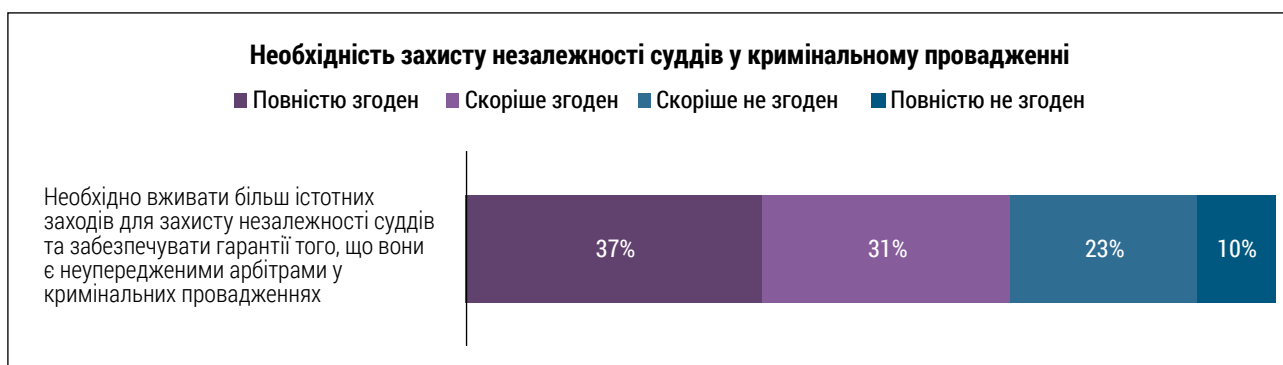
Майже 98 % прокурорів мали випадки односторонньої комунікації з суддею за відсутності адвоката, зокрема 12 % вдаються до цього часто або дуже часто, 28 % — інколи, 58 % — рідко.

Діаграма 28

Прокурори усвідомлюють, що існують чинники, які можуть становити загрозу суддівській неупередженості, і у більшості (67 %) визнають, що існує потреба у більш істотних заходах для захисту незалежності суддів і гарантії того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях.

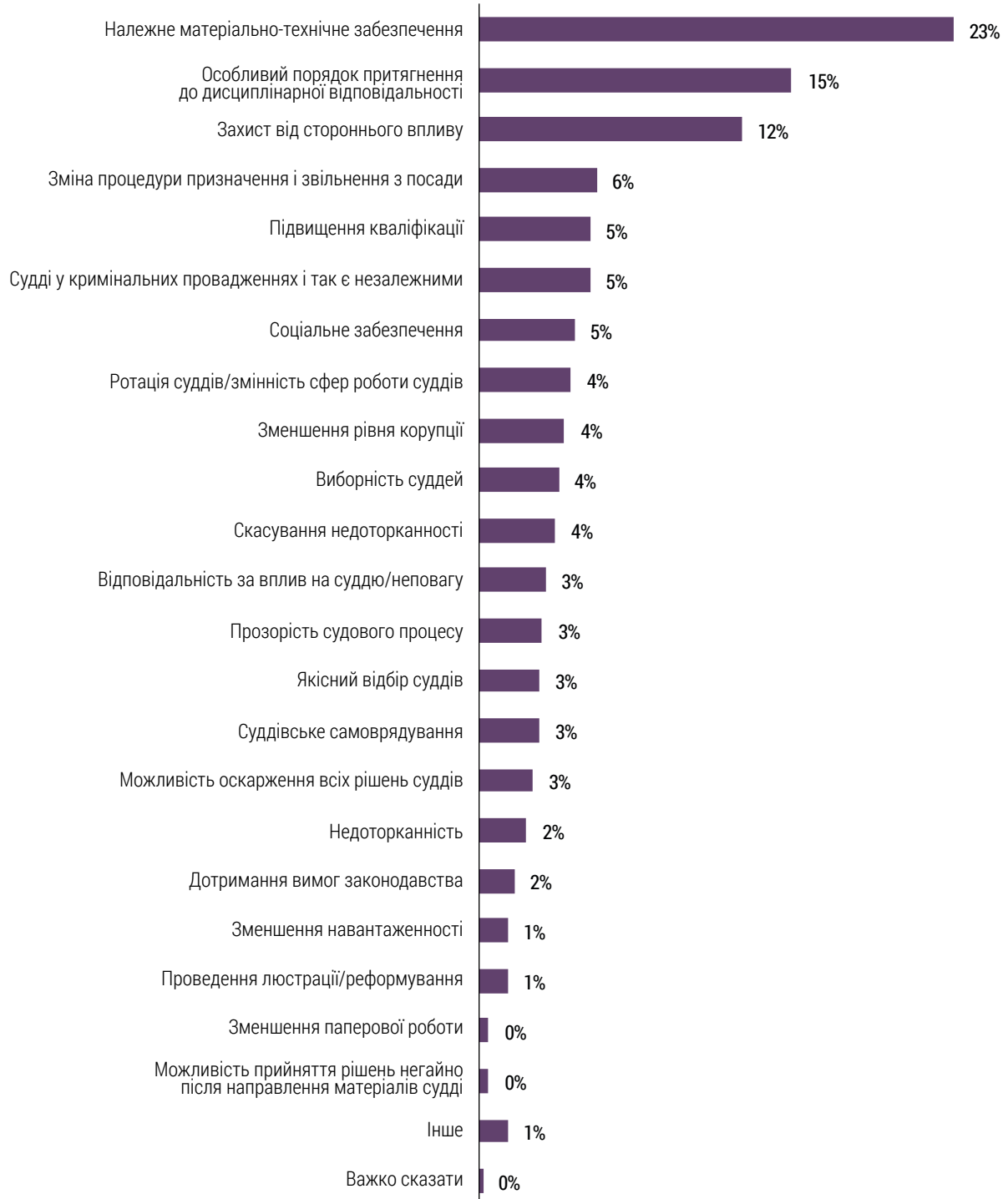
Діаграма 29

Відповідаючи на запитання, які заходи, на їхню думку, є необхідними для забезпечення незалежності та неупередженості суддів у кримінальних провадженнях, прокурори найчастіше наголошували на необхідності належного матеріально-технічного забезпечення (23 %), впровадження законодавчих механізмів відповідальності суддів (15 %), а також впровадження дієвого покарання для осіб, які незаконно втручаються в діяльність або намагаються впливати на суддів (12 %). Окрім цього, прокурори часто вказували на необхідність зміни порядку призначення і звільнення суддів з посади (скасування пожиттєвого призначення, виборність суддів), підвищення кваліфікації, боротьби із корупцією, скасування недоторканості тощо.

Діаграма 30

Заходи для забезпечення незалежності та неупередженості суддів у кримінальних провадженнях
(відкрите запитання; закодзовані відповіді)

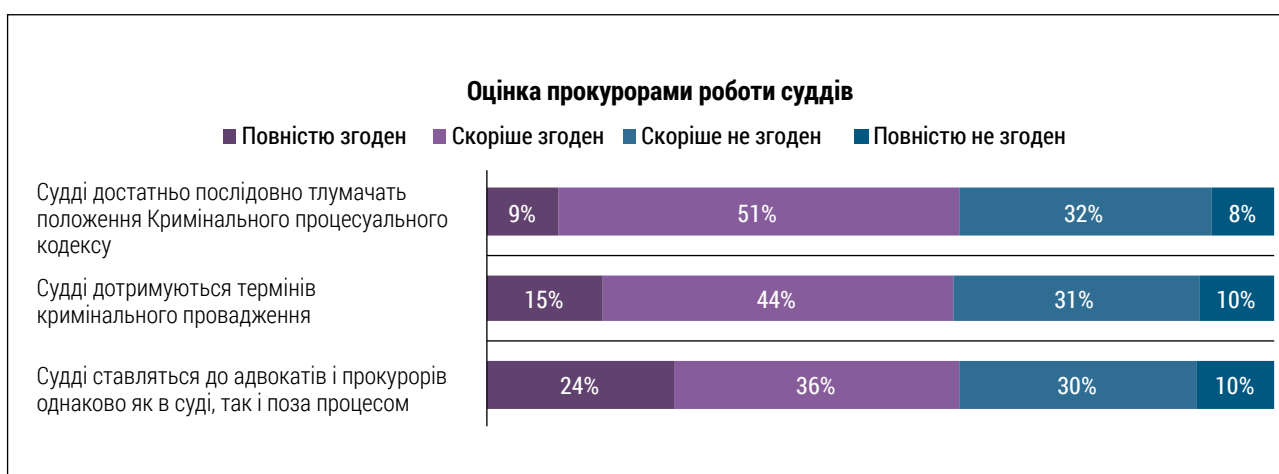

2.3. ВЗАЄМОДІЯ ПРОКУРОРІВ ІЗ ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Оцінка роботи суддів та слідчих суддів

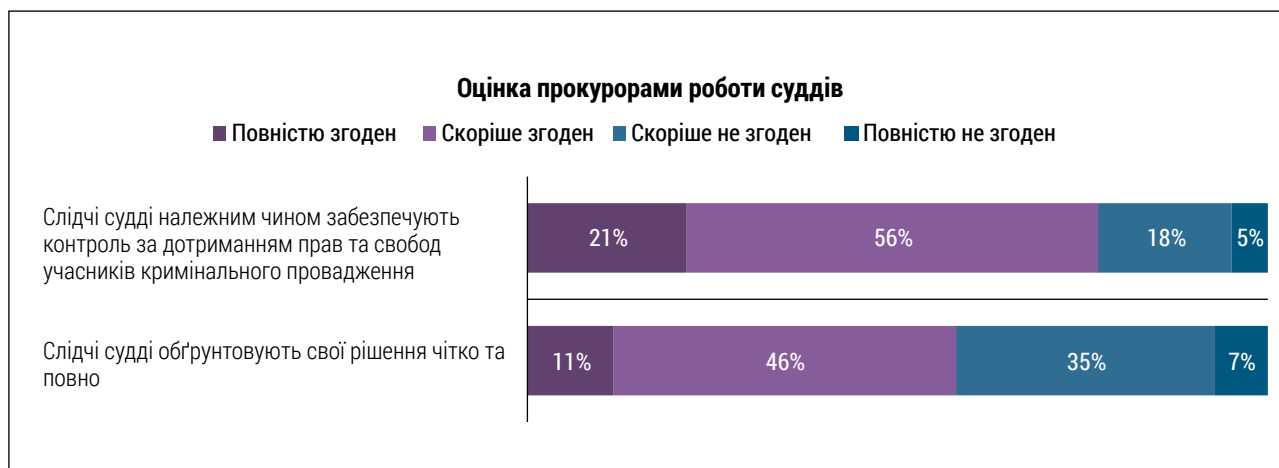
Як свідчать результати опитування, прокурори не завжди повною мірою задоволені якістю роботи і компетентністю суддів. Так, лише 60 % прокурорів згодні, що судді достатньо послідовно тлумачать положення Кримінального процесуального кодексу України. 59 % скоріше або повністю погоджуються, що судді дотримуються термінів кримінального провадження. За словами 60 % прокурорів, судді однаково ставляться до представників сторони обвинувачення і сторони захисту як у суді, так і за межами процесу.

Діаграма 31

Інститут слідчого судді є одним із нововведень Кримінального процесуального кодексу України 2012 року. Як показують результати опитування, прокурори загалом непогано оцінюють якість роботи слідчих суддів: за словами 77 % опитаних, слідчі судді належним чином забезпечують контроль за дотриманням прав та свобод учасників кримінального провадження; не згодні із цим 23 % прокурорів. Проте прокурори часто мають зауваження щодо якості обґрунтування: так, лише трохи більше половини (58 %) погодилися, що слідчі судді обґрунтовують свої рішення чітко та повно, а 42 % вважають, що це не так.

Діаграма 32

Тобто, згідно з відповідями прокурорів, можна зауважити певні проблеми як у роботі суддів, так і у роботі слідчих суддів. Для суддів, на думку прокурорів, властиво недотримання термінів розгляду та не завжди компетентне тлумачення положень Кримінального процесуального кодексу України, тимчасом як слідчі судді, хоча й у більшості якісно виконують покладені на них функції, не завжди повно і чітко мотивують свої рішення.

Оцінка роботи та взаємодія прокурорів зі слідчими

Як показало опитування, у взаємодії прокурорів зі слідчими існує низка проблемних аспектів. Лише трохи більше половини (53%) опитаних прокурорів погодилися із тим, що з моменту впровадження чинного КПК України між прокурорами та слідчими було досягнуто належної взаємодії, натомість 47% вбачають певні складнощі.

Оцінюючи діяльність слідчих, 53% прокурорів вказали, що слідчі недостатньо обізнані у питаннях кримінального права і процесу, 62% вважають, що слідчі недостатньо розуміють феномен сучасної злочинності, 67% — що слідчі недостатньо обізнані у нових методах кримінального розслідування та не вміють застосовувати їх на практиці.

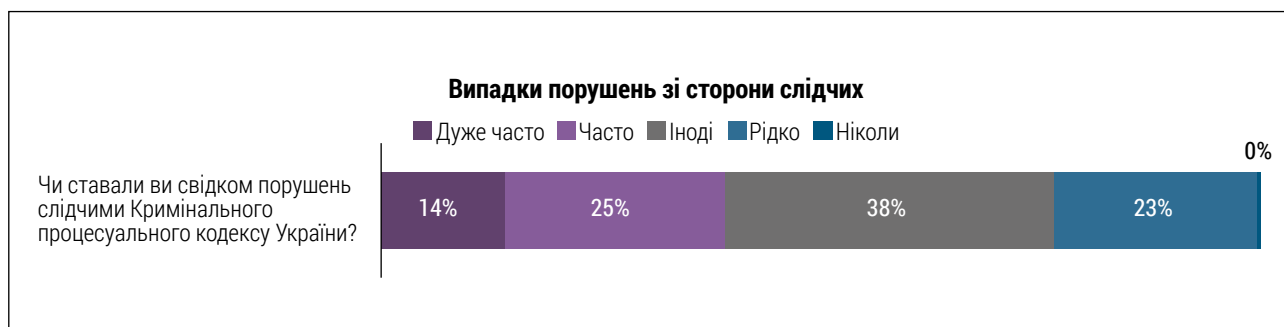
Діаграма 33

Непоодинокими є випадки порушень зі сторони слідчих. Так, усі опитані прокурори зазначили, що вони ставали свідками порушень слідчими Кримінального процесуального кодексу України, зокрема 39% зауважували такі порушення часто або дуже часто, 38% — інколи, 23% — рідко.

62% опитаних прокурорів вважають, що в рамках кримінального провадження повноваження прокурорів щодо нагляду за розслідуванням необхідно розширити, а працівник правоохоронних органів повинен звертатися до прокурора на всіх етапах розслідування. 62% вважають, що необхідно розширити повноваження прокурорів щодо координування дій правоохоронних органів.

Діаграма 34

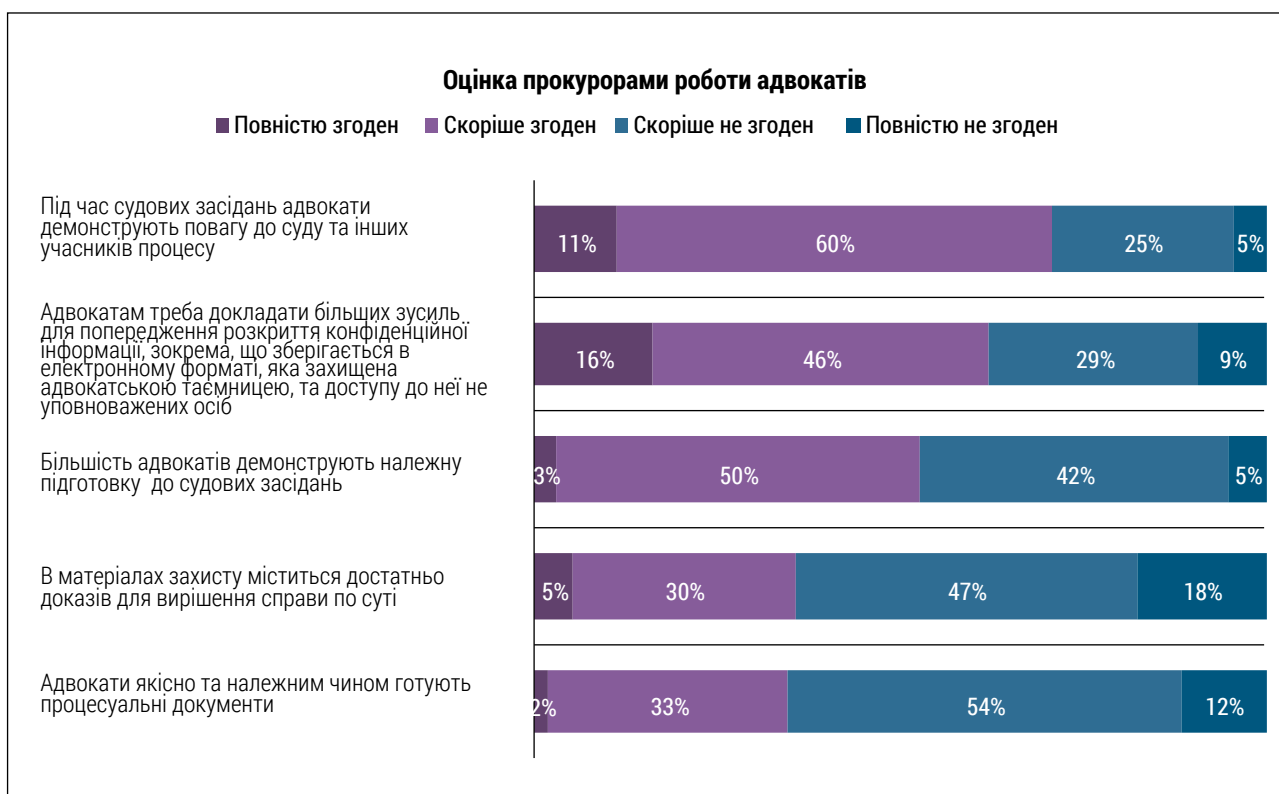

Оцінка роботи адвокатів

Прокурори у більшості мають зауваження до якості роботи представників сторони захисту. За оцінками прокурорів, адвокати досить часто демонструють поганий рівень підготовки до судових засідань: 65 % вказали, що адвокати не завжди якісно готують процесуальні документи; 64 % — що в матеріалах захисту зазвичай міститься недостатньо доказів для вирішення справи по суті; 47 % — що більшість адвокатів не демонструють належної підготовки до судових засідань. Також низькою є довіра до того, що адвокати здатні утриматися від розголошення конфіденційної інформації: так, 62 % прокурорів зазначили, що адвокатам слід докладати більших зусиль для попередження розкриття конфіденційної інформації, зокрема, що зберігається в електронному форматі, яка захищена адвокатською таємницею, та доступу до неї не уповноважених осіб.

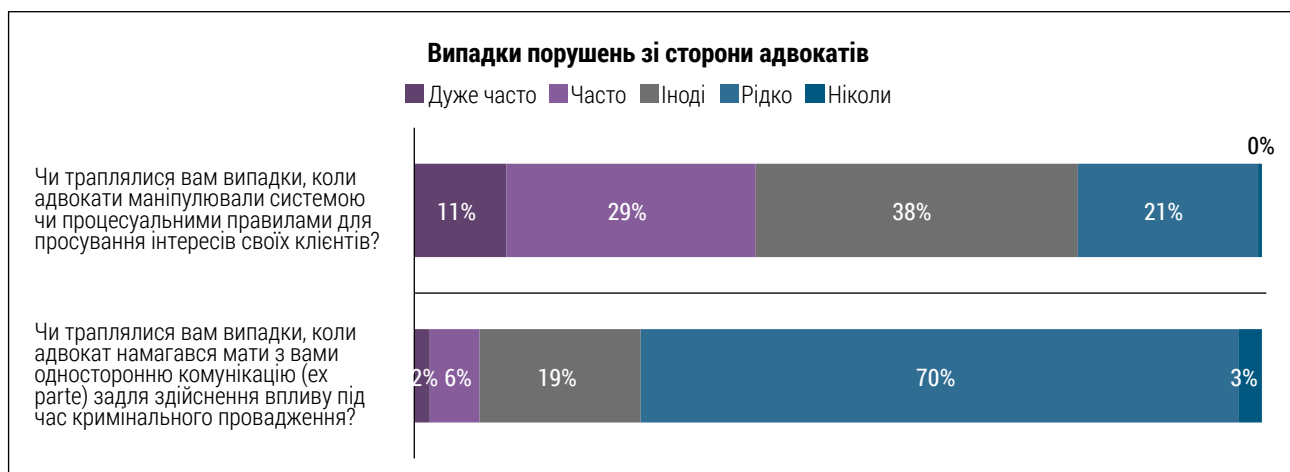
Дещо кращою є ситуація із дотриманням етичних норм: за словами 71 % прокурорів, під час судових засідань адвокати демонструють повагу до суду та інших учасників процесу; із випадками неповаги стикалися 29 % прокурорів.

Діаграма 35

Прокурори стверджують, що порушення з боку адвокатів частіше мають форму маніпулювань процесуальними правилами чи застосування тактичних прийомів, аніж спроб неформально «домовитися» зі стороною обвинувачення. Так, практично усі опитані прокурори у своїй практиці стикалися із випадками, коли адвокати вдавалися до тактичних прийомів по застосуванню норм права або маніпулювань процесуальними правилами задля просування інтересів своїх клієнтів, а 40 % прокурорів спостерігають такі випадки часто або дуже часто. Суттєво рідше мають місце випадки, коли адвокати намагаються мати односторонню комунікацію із прокурорами задля здійснення впливу на вирішення справи: із подібними випадками у своїй практиці часто або дуже часто стикалися 8 %, інколи — 19 %, рідко — 70 %, ніколи — 3 %.

Діаграма 36

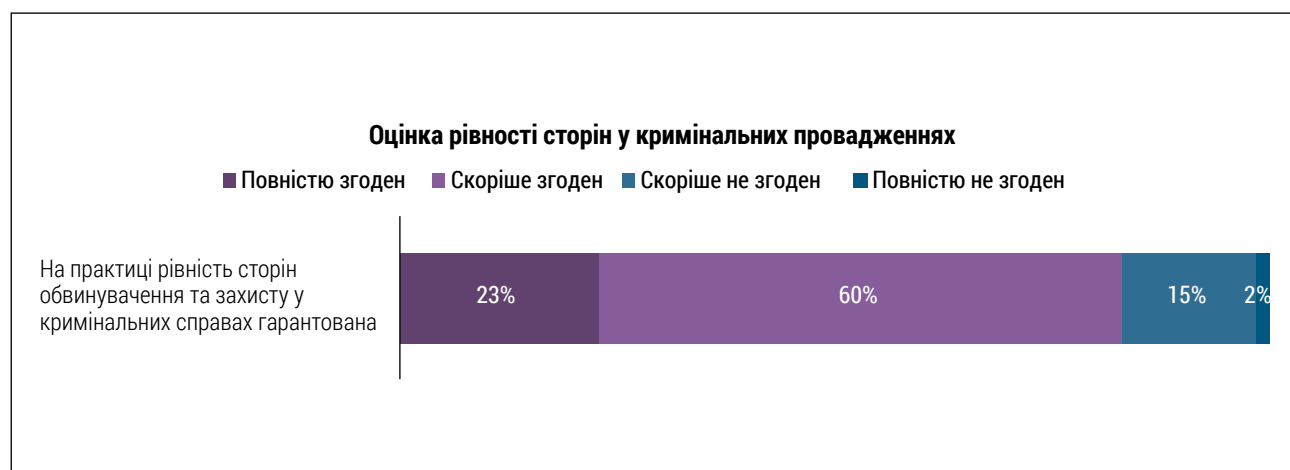

Таким чином, прокурори висловили багато нарікань на роботу адвокатів, серед яких — неналежна підготовка до судових засідань та схильність до маніпулювань процесуальними правилами. Це вказує на відносну слабкість сторони захисту, що становить загрозу для об'єктивного вирішення кримінальних справ.

Змагальність та рівність сторін

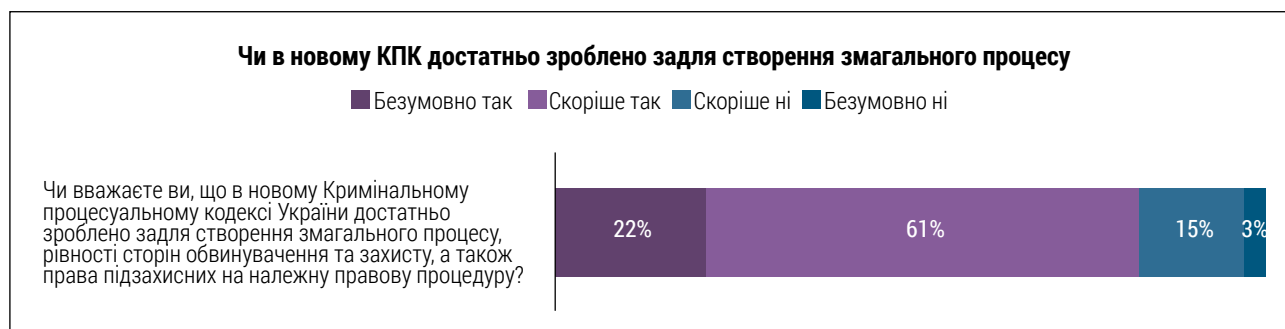
Як свідчать результати опитування, більшість прокурорів вважають, що на практиці у кримінальних провадженнях рівність сторін обвинувачення та захисту гарантована — з цим погодилися 83 % (серед них 23 % — повністю, 60 % — скоріше). Не погодилися з цим твердженням 17 %.

Діаграма 37

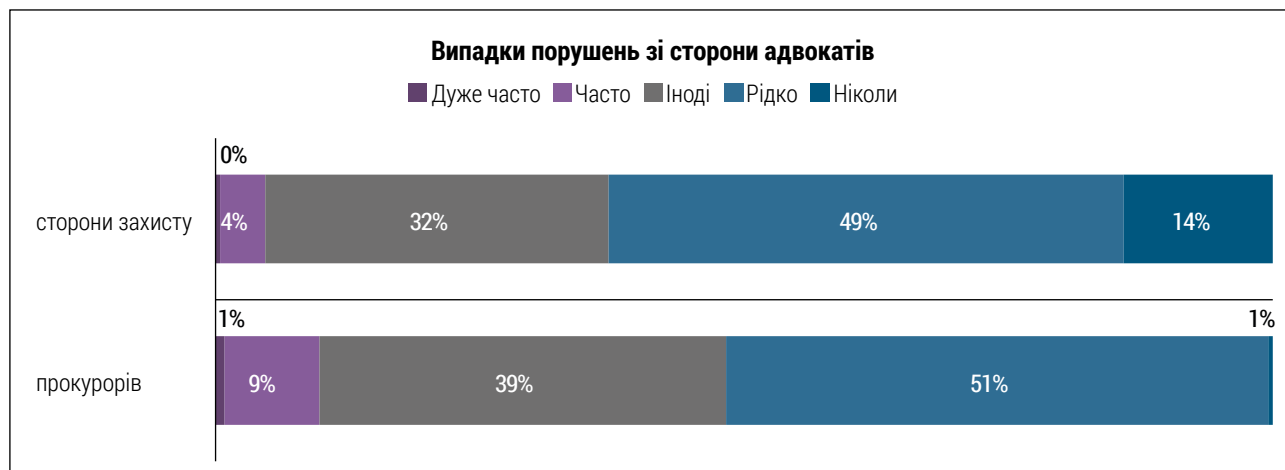
Схожими є й оцінки того, чи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України достатньо зроблено для забезпечення змагальності процесу та рівності сторін обвинувачення і захисту: 83 % прокурорів схильні вважати, що норм чинного КПК для цього достатньо, проте 17 % вважають, що необхідні подальші зусилля задля зміцнення принципу рівності сторін. Прокурори, які не згодні із тим, що в чинному КПК було зроблено достатньо для забезпечення принципу рівності сторін обвинувачення і захисту, як потрібні заходи найчастіше вказували на необхідність врахування доказів, зібраних обвинуваченням та захистом на етапі досудового розслідування, а також виключення можливості спілкування прокурорів / адвокатів і суддів поза судовим засіданням, наділення сторін обвинувачення та захисту рівними правами, наділення прокурора повноваженнями щодо оскарження рішень суду.

Діаграма 38

Відповіді прокурорів вказують на те, що судді частіше визнають докази недопустимими на запит прокурорів, аніж на вимогу сторони захисту. За словами опитаних прокурорів, у 52 % випадків судді рідко або ніколи не визнавали докази недопустимими за їхнім клопотанням, у 63 % — за клопотанням адвокатів.

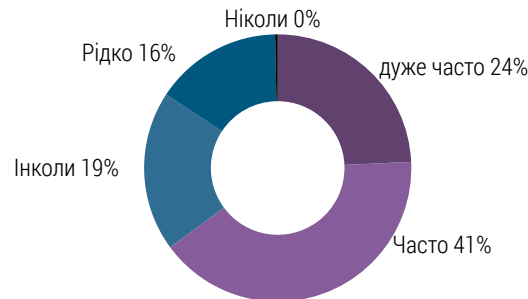
Діаграма 39

На думку 35 % прокурорів, існують проблеми із проведенням допитів з дотриманням прав людини. Так, 16 % респондентів зазначили, що підозрюваним рідко або ніколи не надаються необхідні засоби (приміщення, меблі, обладнання для запису відео) для забезпечення проведення допитів відповідно до КПК та з дотриманням прав людини, за словами 19 %, це відбувається іноді. Натомість більшість (65 %) респондентів вважають, що це відбувається часто або дуже часто.

Діаграма 40

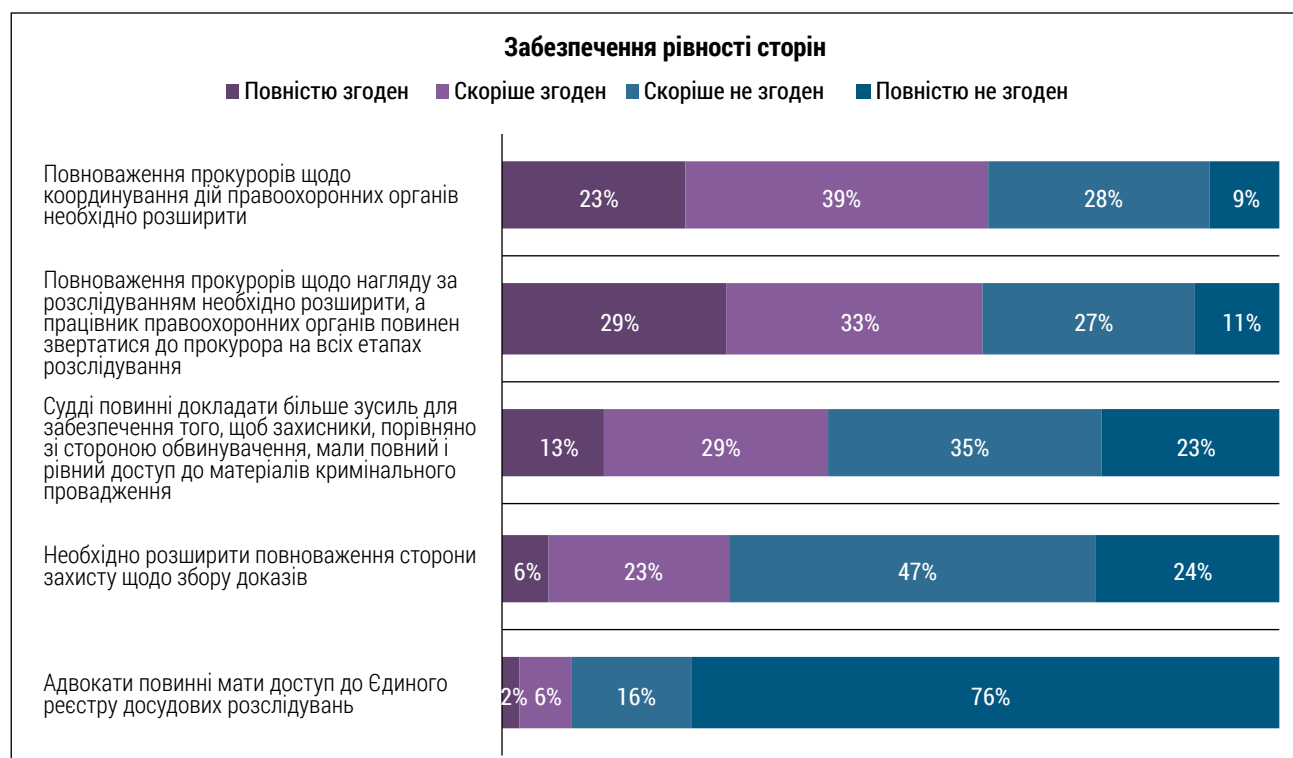
Підозрюваним надаються всі необхідні засоби (приміщення, меблі, обладнання для запису відео) для забезпечення проведення допитів відповідно до КПК та з дотриманням прав людини

Говорячи про повноваження сторін кримінального процесу, загалом прокурори оцінюють існуючий обсяг повноважень адвокатів як достатній та не вважають за потрібне його збільшувати, зокрема щодо збору доказів та доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Менше половини (42%) прокурорів погодилися із твердженням, що судді повинні докладати більше зусиль для забезпечення того, щоб захисники, порівняно зі стороною обвинувачення, мали повний і рівний доступ до матеріалів кримінального провадження. Ще менше (29%) прокурорів вважають, що необхідно розширити повноваження сторони захисту щодо збору доказів.

Таким чином, можна зробити висновок про залежність позиції щодо необхідності розширення прав адвокатів від оцінки якості роботи сторони захисту: прокурори, які зауважують, що адвокати якісно та належним чином готуються до судових досліджень, частіше погоджуються із необхідністю розширення прав захисту. Проте на готовність надати адвокатам доступ до Єдиного реєстру досудових розслідувань це не впливає: більшість прокурорів виступають проти цього (погодилися з такою ініціативою лише 9%).

Діаграма 41

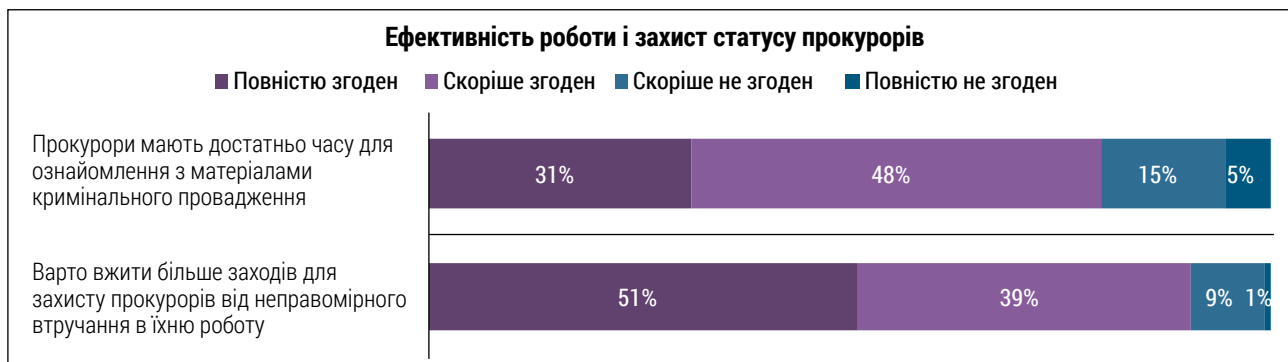
2.4. ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ І СТАТУС ПРОКУРОРІВ

Як показують результати опитування, прокурори вважають, що в їхній роботі існують певні проблеми, які можуть впливати на якість і ефективність роботи сторони обвинувачення.

Близько п'ятої частини (20 %) респондентів вважають, що прокурорам надається недостатньо часу для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, хоча більшість (80 %) не відчувають брак часу для підготовки.

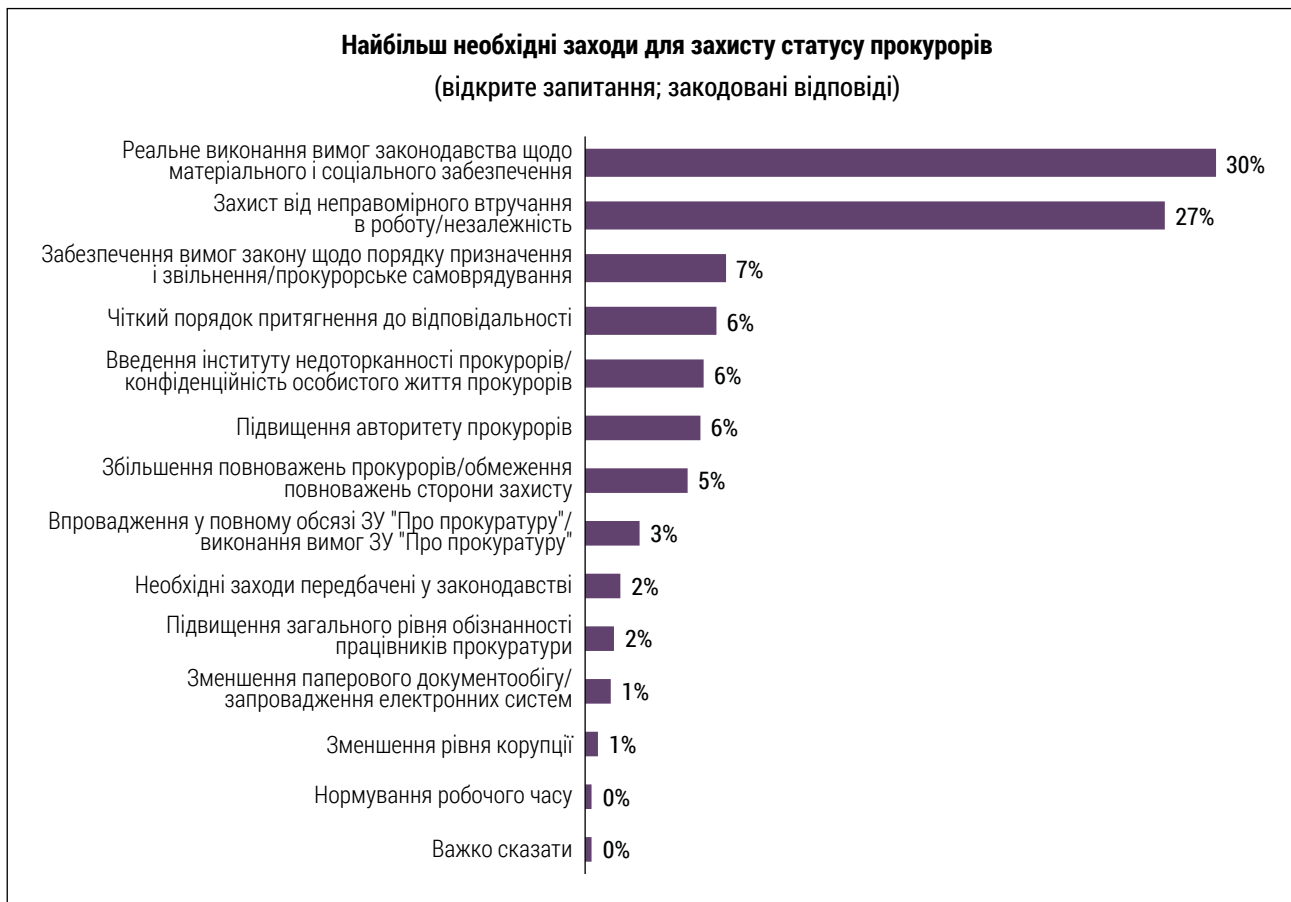
Дуже актуальним аспектом є захист прокурорів від незаконного втручання у їхню діяльність. Так, під час опитування абсолютна більшість (91 %) прокурорів погодилися із тим, що варто вживати більше заходів для захисту прокурорів від неправомірного втручання у їхню роботу.

Діаграма 42

Відповідаючи на запитання, які найбільш важливі заходи, на їхню думку, є першочерговими для захисту статусу та роботи прокурорів, найчастіше опитувані наголошували на необхідності належного матеріального, соціального забезпечення (30 %), підвищення рівня незалежності (від керівництва, чиновників, політиків тощо) та захисту від неправомірного втручання у їхню роботу (27 %). Серед інших часто згадуваних аспектів — дотримання вимог закону щодо порядку призначення і звільнення прокурорів, притягнення до відповідальності осіб, які намагаються чинити тиск або перешкоджати роботі прокурорів, недоторканність і особиста безпека, підвищення авторитету судової влади загалом і прокурорів зокрема тощо.

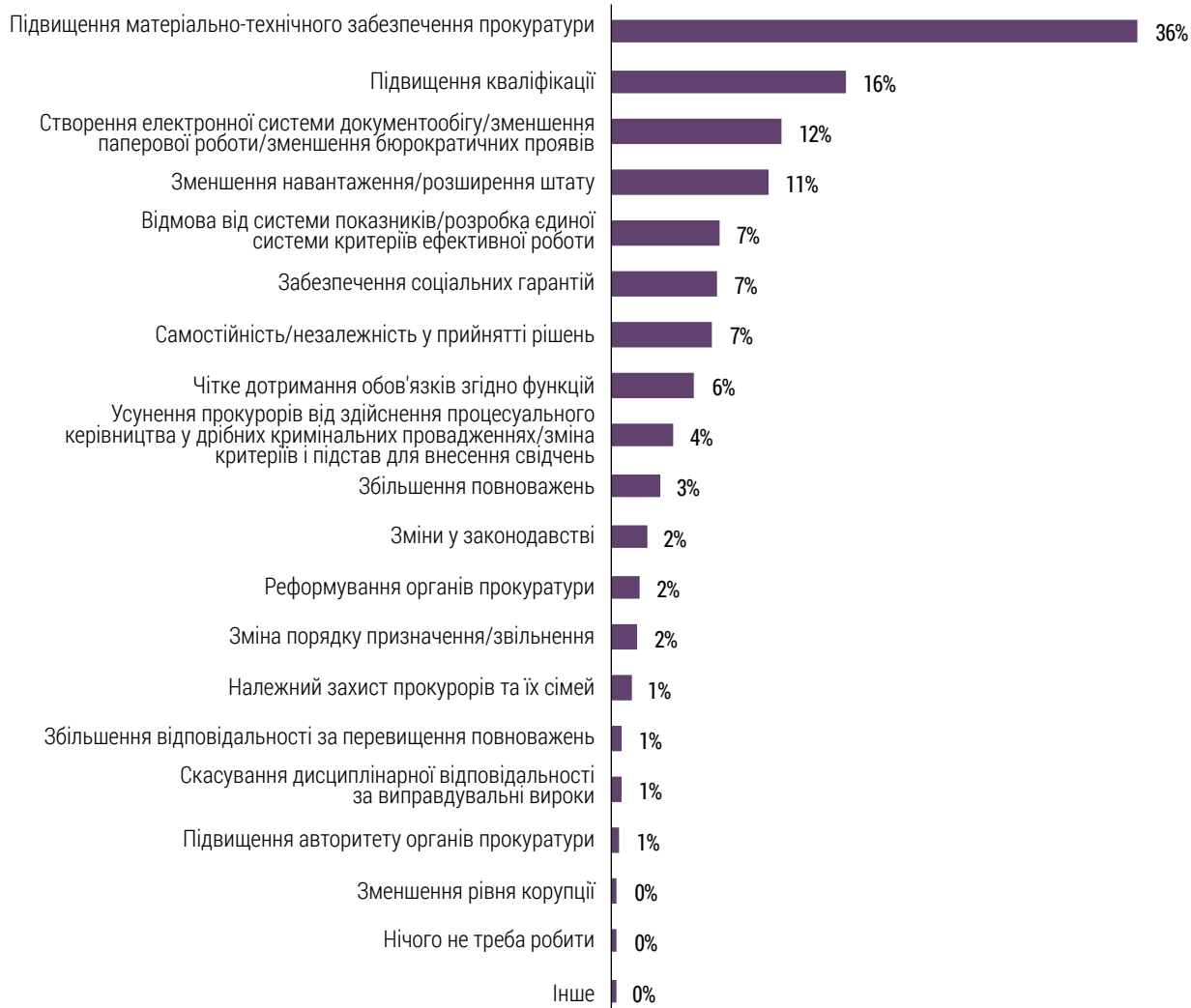
Діаграма 43

Серед заходів, які є необхідними для підвищення ефективності роботи прокурорів, опитані найчастіше згадували підвищення матеріально-технічного забезпечення (36%). На другому місці — підвищення кваліфікації (16%). Значна частина опитуваних також наголошували на необхідності налагодження документообігу і зменшення кількості паперової роботи (створення електронної системи документообігу, зменшення кількості формально необхідних дозволів, бюрократії), розширення штату і зменшення навантаження, відмови від системи показників оцінки роботи прокурорів, забезпечення соціальних гарантій тощо. Тобто, за оцінками респондентів, для покращення роботи прокурорів необхідними є як краще фінансування, так і краща організація роботи, закріплені на законодавчому рівні.

Діаграма 44

Найбільш необхідні заходи для підвищення ефективності роботи прокурорів
(відкрите запитання; закодовані відповіді)

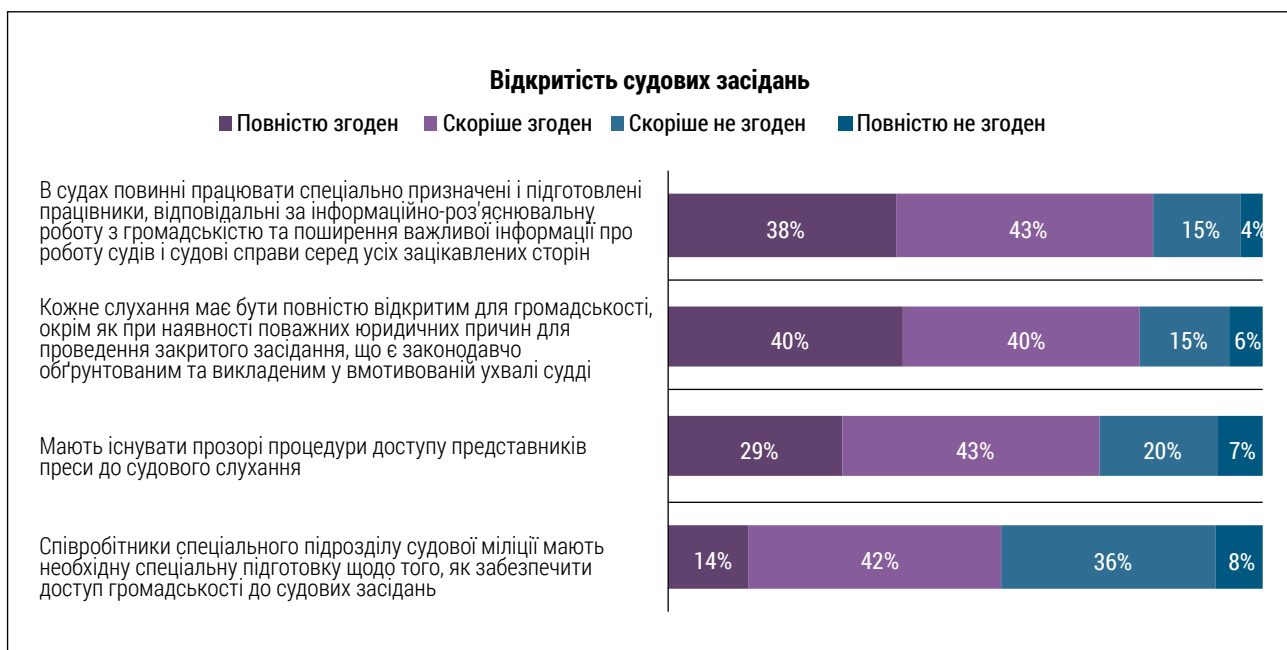

2.5. ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ СУДОЧИНСТВА

Як показують результати дослідження, прокурори у більшості погоджуються із необхідністю відкритості та прозорості судового процесу. Так, 80 % прокурорів згодні, що слухання мають бути відкритими для громадськості (окрім випадків, коли існують правові підстави для проведення закритого засідання). Близько 82 % підтримують ідею, що в судах повинні працювати спеціально призначені і підготовлені працівники, відповідальні за інформаційно-роз'яснювальну роботу з громадськістю та поширення важливої інформації про роботу судів і судові справи серед усіх зацікавлених сторін. На думку 73 %, мають існувати прозорі процедури доступу представників преси до судового слухання.

Разом з тим лише трохи більше половини (56 %) опитаних вважають, що співробітники спеціального підрозділу судової міліції мають необхідну спеціальну підготовку щодо того, як спростити доступ громадськості до судових засідань, 44 % із цим не погоджуються.

Діаграма 45

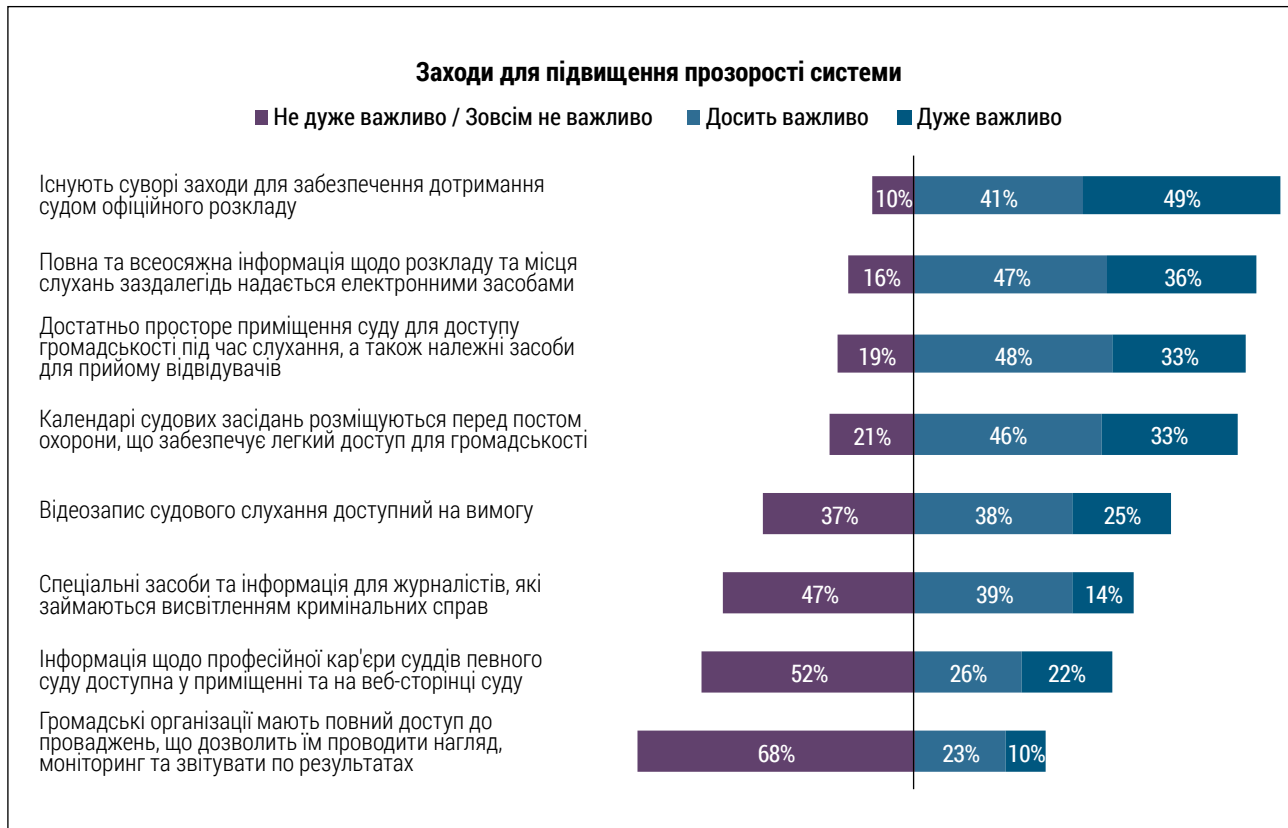
Говорячи про заходи, які є необхідними для підвищення прозорості системи, прокурори загалом погодилися із необхідністю кращого інформування громадськості щодо графіку проведення засідань (і дотримання цього графіку), а також наявності відповідних приміщень. Так, 90 % прокурорів вважають важливим для підвищення прозорості системи існування суворих заходів для забезпечення дотримання судом офіційного розкладу; 84 % — поширення повної та всеосяжної інформації щодо розкладу та місця слухань заздалегідь електронними засобами; 81 % — наявність достатньо просторого приміщення суду для доступу громадськості під час слухання, а також належні засоби для прийняття відвідувачів; 79 % — розміщення календарів судових засідань перед постом охорони, що забезпечує легку доступність для громадськості.

Дещо менш важливим, за оцінками прокурорів, є доступність відеозапису судових засідань на вимогу зацікавлених осіб (63 % вважають це важливим, 37 % — не важливим).

Щодо таких аспектів, як наявність спеціальних засобів та інформації для журналістів, що займаються висвітленням кримінальних справ, і доступність інформації щодо професійної кар'єри суддів певного суду в приміщенні та на веб-сторінці суду, думки прокурорів розділилися майже навпіл — близько половини назвали цей аспект важливим, решта — не важливим.

Найбільш скептично опитані прокурори поставилися до ідеї надання громадським організаціям повного доступу до провадження, що дозволить їм здійснювати нагляд, моніторинг та звітування по результатах: цей аспект оцінили як важливий 32 %, як не важливий – 68 %.

Діаграма 46

Відповідаючи на відкрите (без вказаних альтернатив) запитання, які найважливіші заходи мають бути вжиті для підвищення прозорості, доступу до інформації та громадського доступу до кримінальних справ, найчастіше опитані прокурори зазначали необхідність публікації у ЗМІ судових рішень, повідомлення про розгляд справ більш зручними і доступними способами (за допомогою sms, електронної пошти, інформація на сайтах, стендах), забезпечення публічності судових засідань, належних умов учасників та громадськості у залі судових засідань тощо.

Тобто, на думку прокурорів, для забезпечення відкритості судових досліджень необхідно цілеспрямовано працювати над покращенням зв'язків судової влади з громадськістю, зокрема мати спеціально призначених працівників, відповідальних за інформування і роз'яснення діяльності судів для громадськості, достатньо просторі приміщення суду, зручне інформування, дотримуватись розкладу проведення засідань тощо.

2.6. ПРОБЛЕМНІ ПРАКТИКИ ТА НЕОБХІДНІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

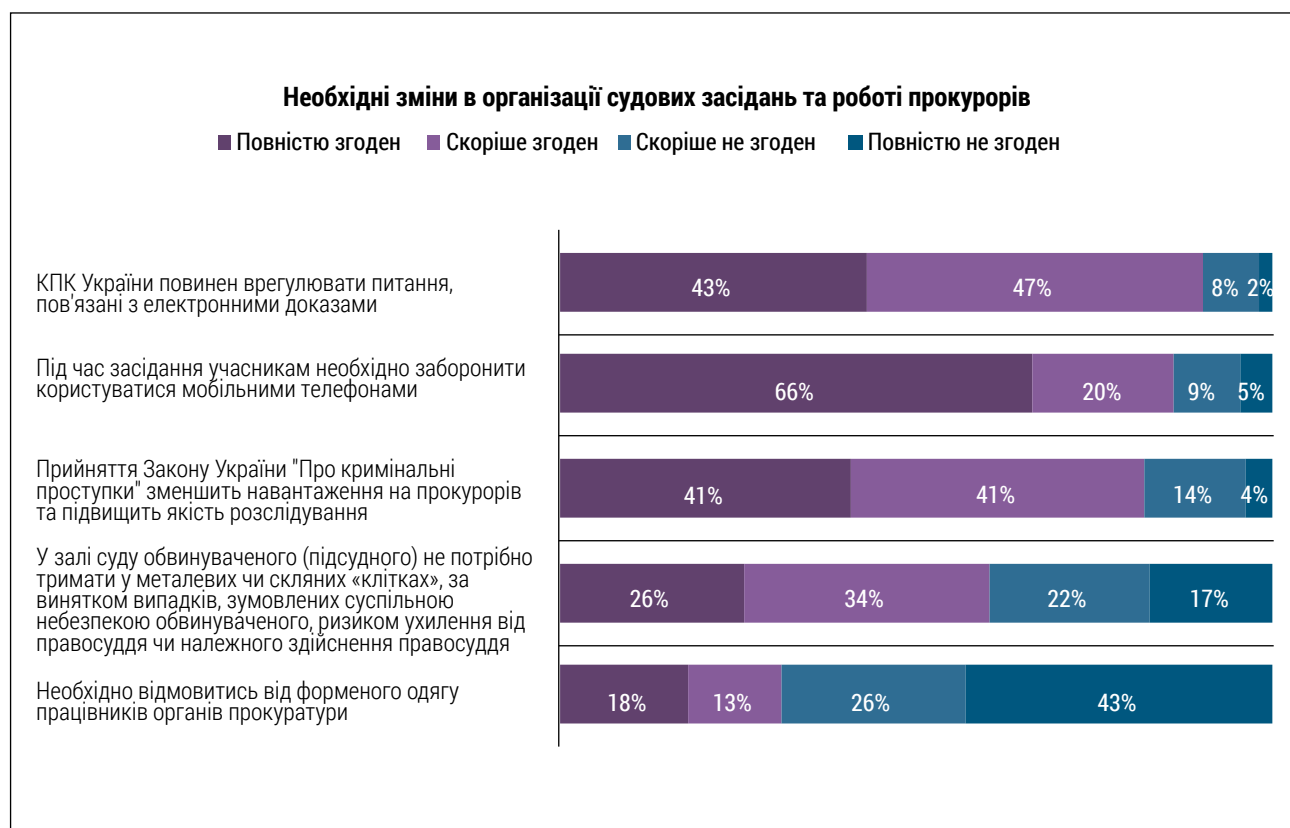
Результати проведеного опитування засвідчують, що у сфері кримінальної юстиції існує багато проблемних аспектів і невирішених питань, які стосуються організації роботи, визначення прав і повноважень, а також взаємодії усіх учасників кримінального процесу. За словами опитаних прокурорів, найбільш проблемними практиками у кримінальному процесі є тривалість отримання дозволів та погодження документів (7%), складність порядку збирання доказів (4%), відсутність можливості отримання якісної правової допомоги (3%), відсутність єдиної судової практики (3%), неможливість оскарження рішень суду (3%).

Для прокурорів глибоко актуальним є питання статусу електронних доказів. Оцінюючи деякі пропозиції щодо реформування кримінального процесуального законодавства, запропоновані в опитуванні, із твердженням про те, що КПК України має врегулювати питання, пов'язані із електронними доказами, погодилися 90% прокурорів.

Можливим рішенням проблеми завантаженості прокурорів може стати прийняття Закону України «Про кримінальні проступки»: абсолютна більшість (82%) опитаних погоджуються із тим, що прийняття цього закону зменшить навантаження на прокурорів та підвищить якість розслідування.

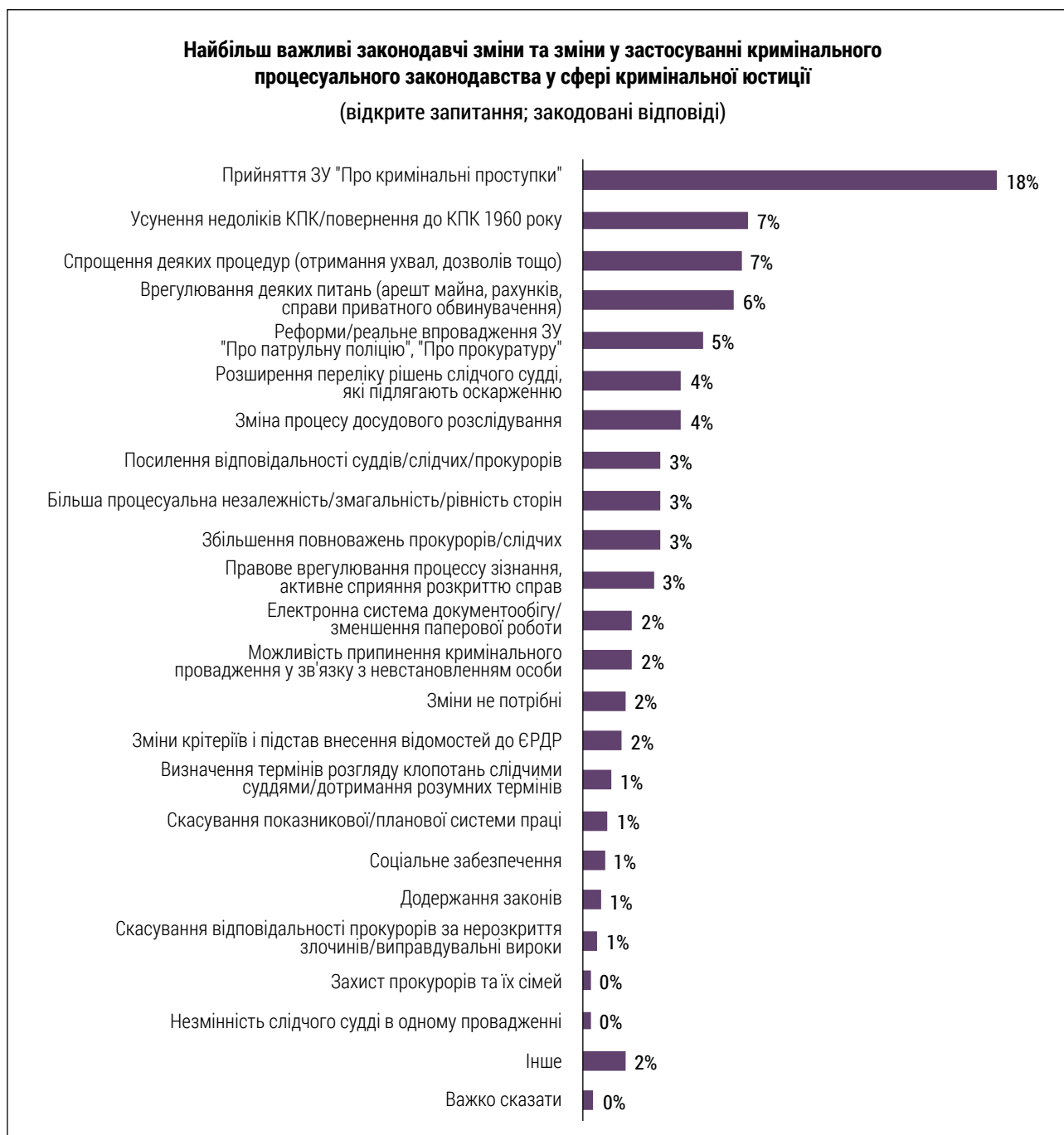
Щодо аспектів проведення судових слухань, абсолютна більшість (86%) прокурорів згодні, що під час слухання учасникам необхідно заборонити користуватися мобільними телефонами. Також у більшості (60%) прокурори підтримують ідею, що в залі суду обвинуваченого (підсудного) не слід тримати у металевих чи скляних «клітках», за винятком випадків, зумовлених суспільною небезпекою обвинуваченого. Щодо відмови від форменого одягу працівників органів прокуратури, третина (31%) прокурорів вважають це доцільним, більшість (69%) не бачить в цьому потреби.

Діаграма 47

Відповідаючи на запитання, які найбільш важливі законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства вони хотіли б бачити у сфері кримінальної юстиції, найчастіше опитувані прокурори наголошували на необхідності прийняття Закону України «Про кримінальні проступки» (18%). Іншими часто згадуваними побажаннями були усунення недоліків у новому КПК (7%), спрощення деяких процедур отримання дозволів (7%), врегулювання питань арешту майна, рахунків (6%), реальне впровадження Закону України «Про патрульну поліцію» (5%), розширення переліку рішень слідчого судді, які підлягають оскарженню (4%), зміна процесу досудового розслідування (вважати доказом у суді допити, здобуті під час досудового розслідування, введення в дію інституту кримінального проступку, можливість проведення НСРД також у кримінальних провадженнях щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості, можливість апеляційного оскарження будь-яких ухвал слідчого судді під час досудового розслідування тощо), (4%).

Діаграма 48

2.7. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Як свідчать результати опитування, прокурори значною мірою незадоволені рівнем професійності адвокатів: за словами 91 % респондентів, необхідно підвищувати загальний рівень професійної підготовки адвокатів, лише 9 % схильні вважати, що захисники у більшості є достатньо компетентними і додаткового навчання не потребують.

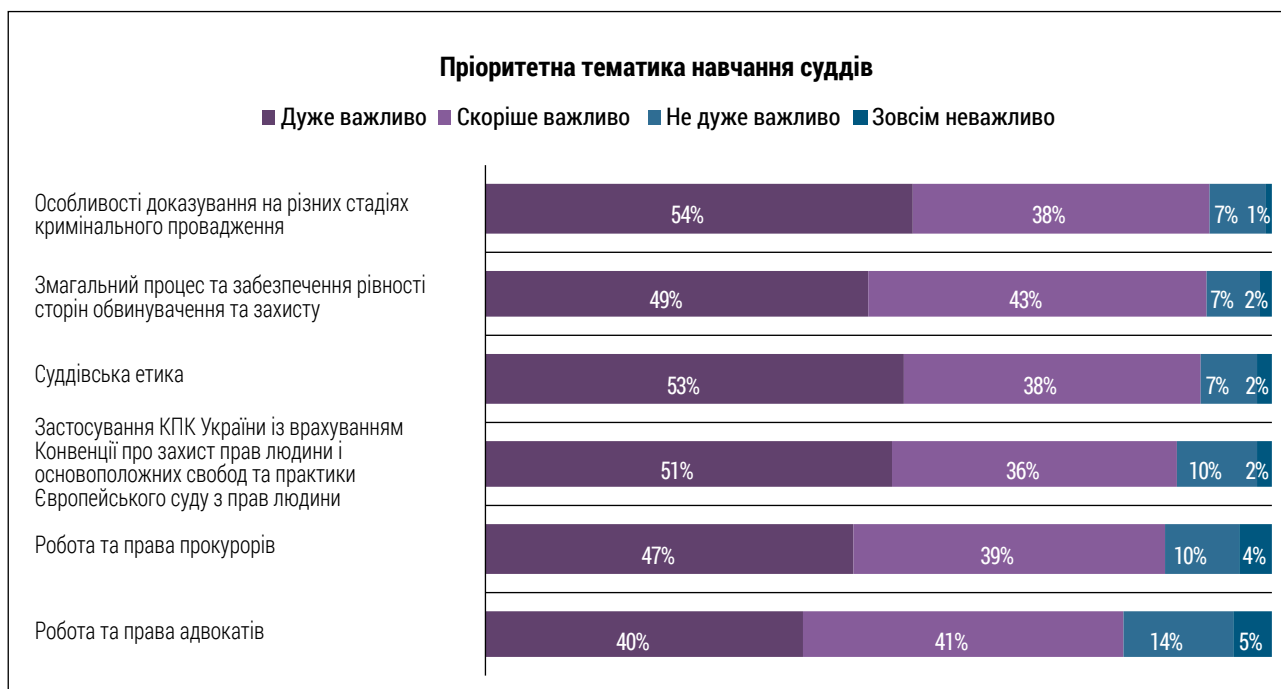
Прокурори у більшості підтримують ідею спільних навчань із суддями та спільних навчань адвокатів і суддів. Так, 65 % прокурорів згодні, що адвокати і прокурори повинні проходити спільні навчальні програми за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у даному форматі, половина (52 %) вважають доцільним спільні навчальні програми для адвокатів і суддів.

Діаграма 49

За оцінками прокурорів, важливо проводити навчання суддів із усіх запропонованих в дослідженні тем: 92 % прокурорів назвали важливим навчання суддів щодо особливостей доказування на різних стадіях кримінального провадження, 91 % — щодо змагального процесу та забезпечення рівності сторін обвинувачення та захисту, 91 % — щодо суддівської етики, 88 % — щодо застосування КПК України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, 86 % — щодо роботи і прав прокурорів, 81 % — щодо роботи і прав адвокатів.

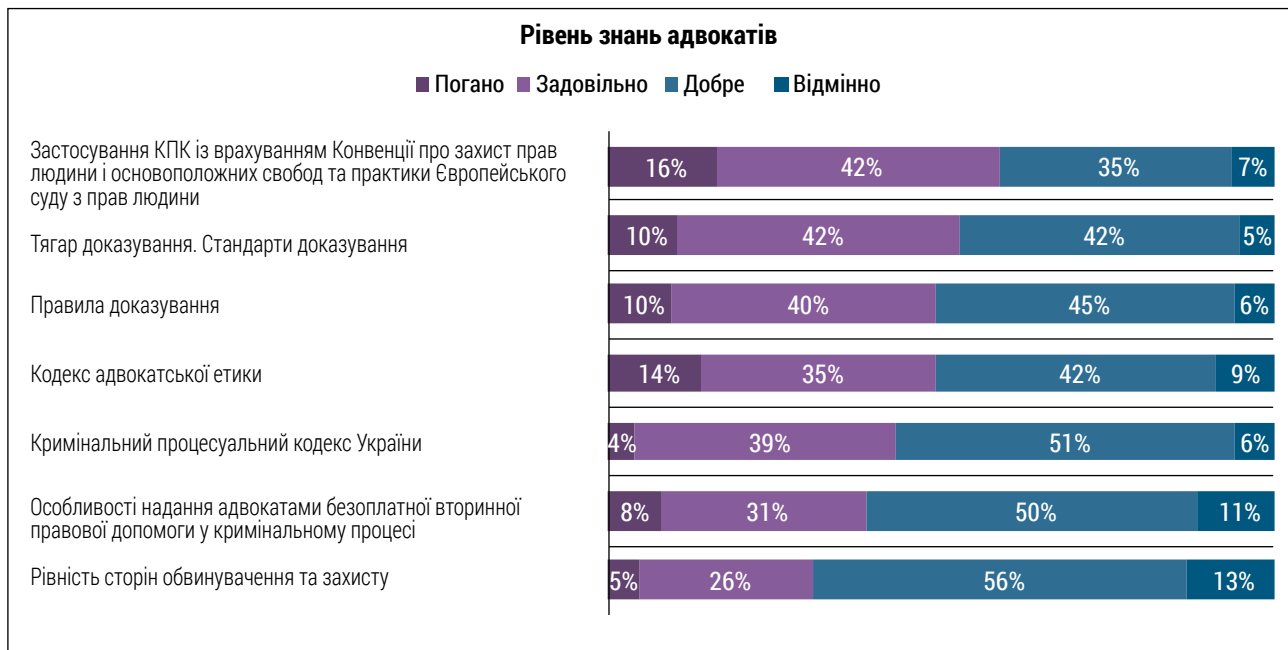
Діаграма 50

Рівень знань адвокатів прокурори у більшості оцінили доволі низько: за словами 59 % прокурорів, адвокати мають недостатні знання щодо застосування КПК із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини; на думку 53 %, адвокати погано обізнані щодо стандартів доказування; 49 % вважають недостатнім рівень знань адвокатів щодо правил доказування; 49 % вказали на необізнаність адвокатів із кодексом адвокатської етики. Окрім цього, на думку 43 % прокурорів, адвокати погано ознайомлені з Кримінальним процесуальним кодексом України; 39 % вказали, що адвокати необізнані щодо особливостей надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі; 31 % вважають, що адвокати недостатньо компетентні у питаннях рівності сторін обвинувачення та захисту.

Відповідаючи на запитання, які заходи, на їхню думку, є необхідними для підвищення професійного рівня адвокатів, найчастіше прокурори називали спільні навчання для адвокатів, прокурорів та суддів (39 %), а також належну перевірку знань при видачі свідоцтв (26 %). Серед інших часто згадуваних необхідних заходів — посилення відповідальності за зловживання правами (9 %), дотримання адвокатської етики (4 %), дотримання норм законодавства (3 %), більш старанне виконання своїх обов'язків (3 %), спеціалізація (2 %) тощо.

Діаграма 51

Рівень власних знань із запропонованого переліку тем прокурори у більшості оцінюють як «добре» або «відмінно». Втім, на думку третини прокурорів, знання прокурорів щодо Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практик Європейського суду з прав людини мають бути покращені: майже третина (30%) оцінили свої знання як недостатні (2% — погано, 28% — посередньо).

Діаграма 52

Таким чином, існує значна потреба у спеціалізованому навчанні та тренінгах для усіх учасників кримінального провадження (адвокатів, суддів, прокурорів). Одним із головних питань, з яким погано ознайомлені всі учасники кримінального провадження, є застосування Кримінального процесуального кодексу України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Як свідчать дані опитування, можливим і бажаним форматом підвищення кваліфікації учасників кримінального провадження із релевантних питань є спільні навчання.

ПІДСУМКИ: думки прокурорів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні

Як засвідчують результати опитування, абсолютна більшість прокурорів переконані, що поточний процес реформ юстиції в Україні не враховує достатньою мірою позицію та інтереси сторони обвинувачення. За оцінками прокурорів, актуальним є питання захисту прокурорів від впливу та неправомірного втручання у їхню роботу. Інші актуальні проблеми у роботі прокурорів — тривалість отримання дозволів та погодження документів, невизначений статус електронних доказів, висока завантаженість прокурорів.

Невирішеними є питання забезпечення неупередженості та незалежності суддів. За словами опитаних прокурорів, судді доволі часто не докладають достатньо зусиль для того, щоб продемонструвати неупередженість під час розгляду справ, не завжди послідовно тлумачать положення Кримінального процесуального кодексу України, а також не завжди дотримуються термінів кримінального провадження. Якість роботи слідчих суддів прокурори загалом оцінюють непогано, хоча, за словами опитаних, слідчі судді не завжди обґрунтовують свої рішення чітко та повно.

Існує ряд проблемних аспектів у взаємодії прокурорів зі слідчими. Лише трохи більше половини прокурорів визнають, що з моменту впровадження чинного Кримінального процесуального кодексу України між слідчими та прокурорами було досягнуто належної взаємодії, решта ж вбачає певні проблеми у цьому аспекті.

Прокурори також у більшості мають зауваження щодо якості роботи та компетентності адвокатів. На думку більшості прокурорів, адвокати не завжди якісно готують процесуальні документи, а в матеріалах захисту зазвичай міститься недостатньо доказів для вирішення справи по суті. Такі недоліки роботи сторони захисту ставлять під сумнів можливість повноцінної реалізації принципів змагальності та рівності сторін.

Більшість прокурорів виступають проти розширення прав адвокатів щодо збору доказів та не підтримують ідею надання адвокатам права доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Серед необхідних заходів для налагодження роботи прокурорів першочергово опитувані наголошували на необхідності належного матеріально-технічного забезпечення та незалежності прокурорів від стороннього впливу (з боку керівництва, чиновників, політиків, громадськості тощо). Відповідаючи на запитання, які найбільш важливі законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства вони хотіли би бачити у сфері кримінальної юстиції, найчастіше опитувані прокурори наголошували на необхідності прийняття Закону України «Про кримінальні проступки».

Опитані прокурори високою мірою усвідомлюють необхідність підвищення фахового рівня учасників процесу і у більшості схвально ставляться до ідеї спільного навчання із іншими учасниками кримінального процесу за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у даному форматі навчання.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ АДВОКАТІВ

3.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА АДВОКАТАМИ ПРОЦЕСУ РЕФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

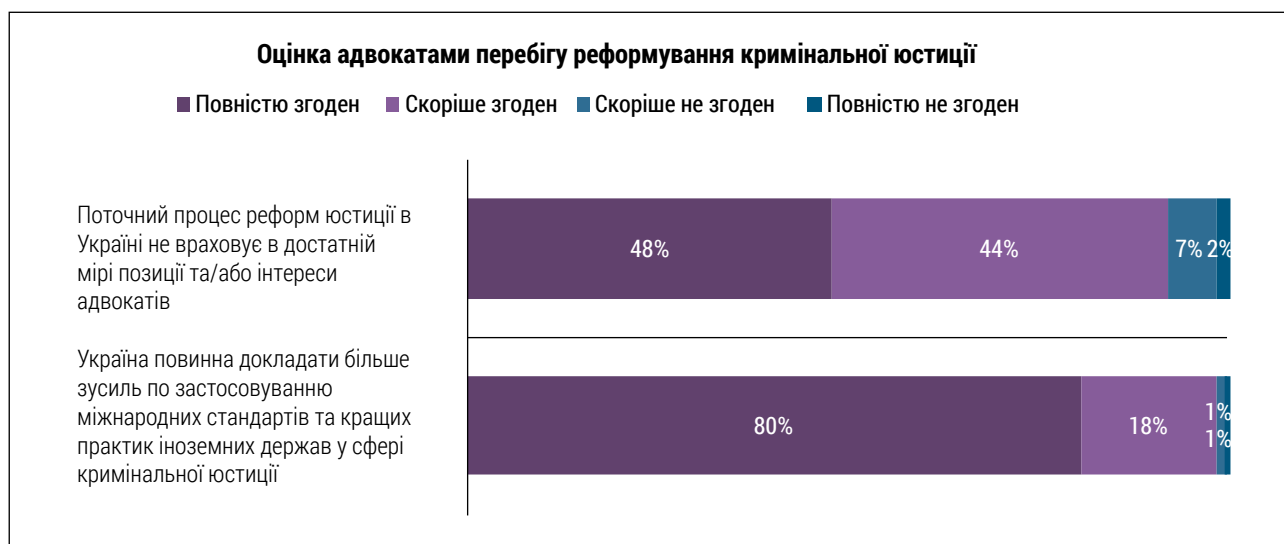
Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена 2008 року, закріплює необхідність «реформування системи кримінальної юстиції у напрямі подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством». Важливим кроком у реформуванні кримінальної юстиції стало прийняття 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України, проте процес реформування ще далекий від завершення.

Як оцінюють процес реформ юстиції адвокати, які практикують у сфері кримінального права та процесу?

Згідно з результатами опитування, більшість (91 %) адвокатів вважають, що поточний процес реформ юстиції в Україні не враховує достатньою мірою позицію та інтереси сторони захисту. Це частково обумовлене тим, що до сьогодні адвокатська спільнота не має чітко окресленого та офіційно викладеного єдиного бачення бажаних змін та відповідних заходів, необхідних для впровадження реформ із питань, пов'язаних із веденням кримінальних справ, створенням більш змагальної системи в кримінальному судочинстві, забезпеченням рівності сторін та справедливого судового розгляду загалом тощо. Проведене опитування має на меті виправити цю ситуацію і допомогти окреслити та донести позицію адвокатської спільноти іншим учасникам процесу та відповідальним інституціям, а також налагодити процес формування стратегії реформування кримінальної юстиції таким чином, аби останній враховував інтереси та позиції усіх сторін і учасників процесу.

Іншим акцентом, на якому варто зосередитися в процесі реформування кримінальної юстиції, є застосування міжнародних стандартів і практик: на думку абсолютної більшості (98 %) адвокатів, Україна повинна докладати більше зусиль по застосовуванню міжнародних стандартів та кращих практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції.

Діаграма 53 Діаграма 1.1.

3.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Абсолютна більшість (88%) опитаних адвокатів вважають, що судді не завжди дотримуються принципу неупередженості під час судового розгляду, у тому числі під час винесення судових рішень та у ставленні до підсудних та захисників. Лише 10% опитаних вважають, що судді у більшості випадків діють неупереджено і справедливо.

Діаграма 54

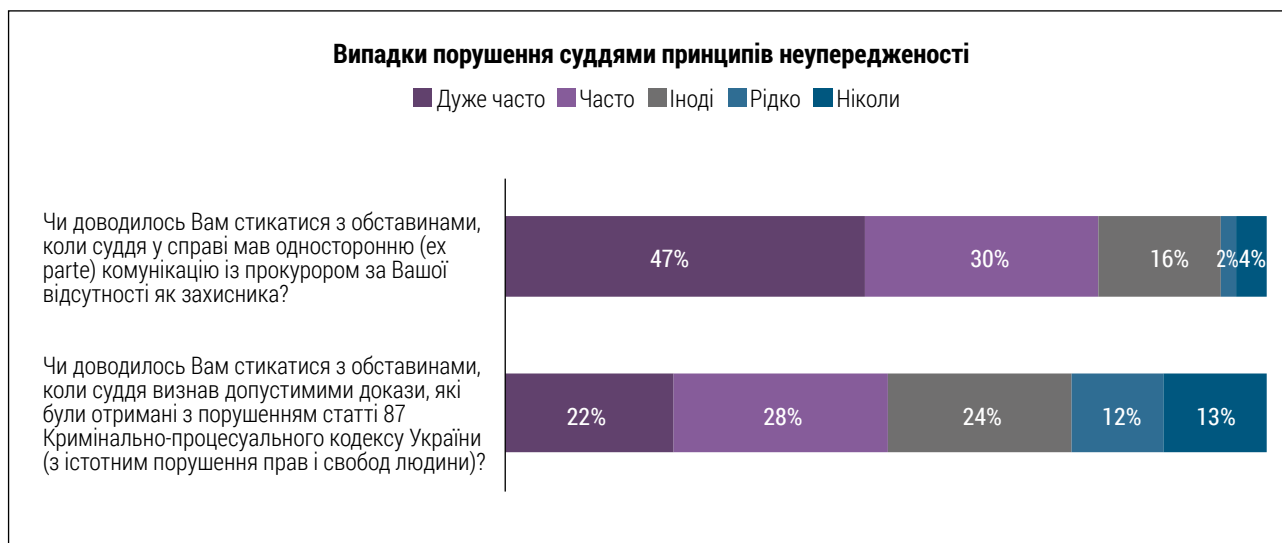

Як показують результати опитування, адвокати у своїй практиці часто стикаються із проявами суддівської упередженості та «обвинувальним» ухилом судочинства.

За словами опитаних, значна частина суддів схильна приймати до розгляду незаконно отримані докази чи свідчення, якщо вони вигідні стороні обвинувачення. Половина (50%) опитаних зазначили, що вони часто стикалися із випадками, коли суддя визнавав допустимими докази, які були отримані з порушенням статті 87 Кримінального процесуального кодексу України (з істотним порушення прав і свобод людини).

Поширеними є практики співпраці між суддями та прокурорами: три чверті (76%) опитаних адвокатів повідомили, що вони часто або дуже часто стикалися з випадками, коли суддя у справі мав односторонню комунікацію із прокурором за їхньої відсутності як захисника. На думку значної частини адвокатів, саме позапроцесуальне спілкування прокурора і судді є однією з найбільш проблемних неформальних практик, що перешкоджають здійсненню належного захисту.

Діаграма 55

За словами адвокатів, однією з найбільш вагомих причин, чому судді часто бувають необ'єктивними і підтримують сторону обвинувачення, є притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за винесення виправдувальних вироків. Майже 96 % опитаних назвали таку практику хибною і вважають, що винесення виправдувального вироку не повинне слугувати підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Окрім цього, для забезпечення суддівської об'єктивності беззаперечно важливим є дотримання суддями законів та етичних норм поведінки: практично усі опитані адвокати (99 %) погодилися із твердженням, що судді повинні дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства та правил етичної поведінки щодо взаємовідносин із усіма учасниками процесу як у самому суді, так і за його межами.

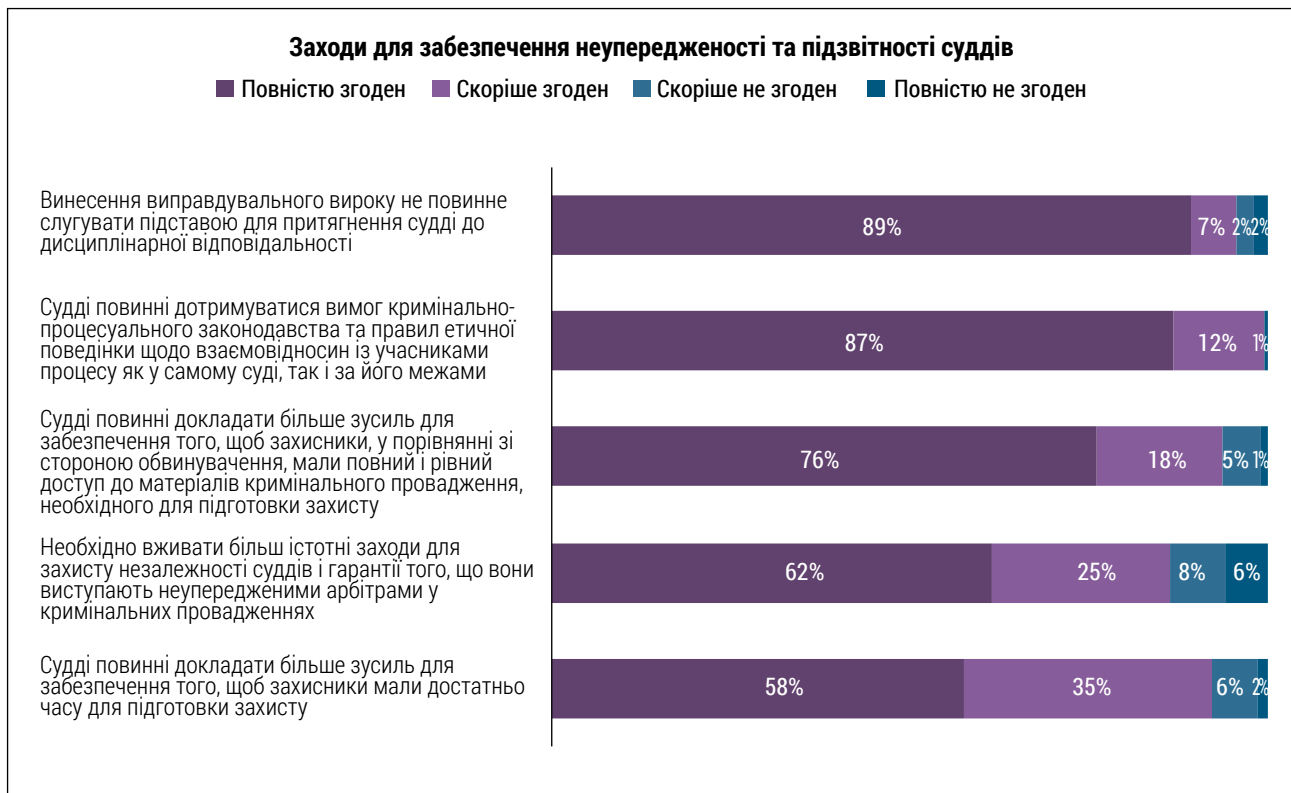
Щодо інших аспектів забезпечення об'єктивності судового процесу, адвокати хотіли би мати рівні права і можливості зі стороною обвинувачення. За результатами опитування, 94 % адвокатів хотіли би, щоб судді докладали більше зусиль для забезпечення того, щоб захисники, порівняно зі стороною обвинувачення, мали повний і рівний доступ до матеріалів кримінального провадження, необхідного для підготовки захисту. Близько 93 % вважають, що судді повинні докладати більше зусиль для забезпечення того, щоб захисники мали більше часу для підготовки захисту.

Також більшість (87 %) адвокатів погодилися, що необхідно вжити більш істотних заходів для захисту незалежності суддів.

До інших заходів задля сприяння неупередженості правосуддя адвокати віднесли: скасування довічного призначення суддів та запровадження виборності суддів громадою, впровадження повноцінного суду присяжних, забезпечення відкритості судового процесу та фіксації судового процесу технічними засобами, впровадження законодавчих механізмів відповідальності суддів за порушення, періодичне незалежне тестування і атестація суддів, гідне матеріальне забезпечення суддів.

Отож, за оцінками адвокатів, для забезпечення неупередженості та підзвітності суддів необхідні як законодавчі зміни щодо наявних формальних практик (як, наприклад, скасування покарань для слідчого, прокурора, судді за виправдувальні вирoki, забезпечення більшої рівності сторін), так і викорінення «неформальних практик», більш суворе дотримання законів та загальноетичних норм поведінки.

Діаграма 56

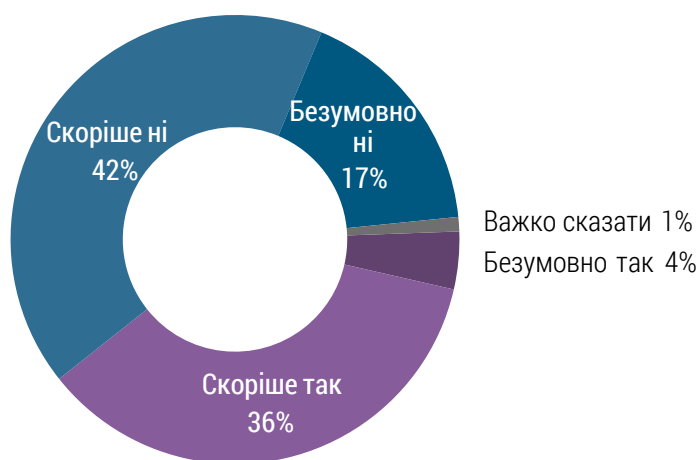

3.3. ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН

Однією з головних умов справедливого судочинства є рівність сторін обвинувачення та захисту. Оцінюючи Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, 59 % адвокатів зазначили, що в ньому було недостатньо зроблено у напрямі забезпечення змагальності процесу, рівності сторін обвинувачення і захисту та забезпечення права на справедливий судовий розгляд, тобто ці аспекти потребують подальшого опрацювання.

Діаграма 57

Чи вважаєте Ви, що в новому Кримінально-процесуальному кодексі достатньо зроблено в напрямку створення змагального процесу, рівності сторін обвинувачення та захисту та забезпечення права на справедливий судовий розгляд?

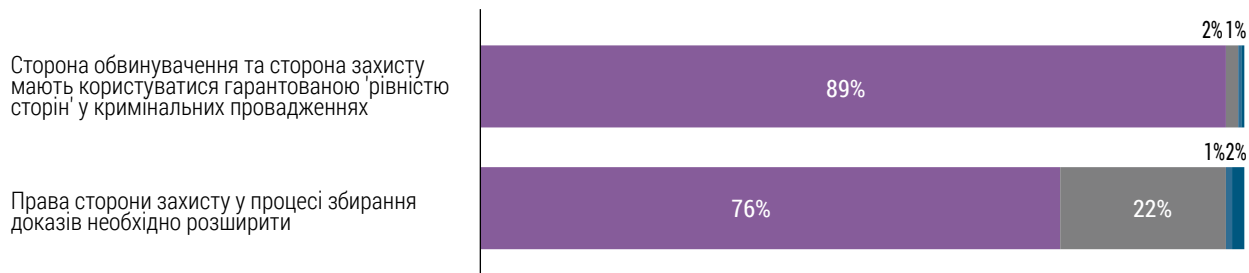

Абсолютна більшість (99 %) адвокатів погоджуються із тим, що сторона обвинувачення і сторона захисту мають користуватися гарантованою «рівністю сторін» у кримінальному провадженні. Разом із тим практично усі (97 %) опитані адвокати зазначили, що наразі сторона захисту, порівняно зі стороною обвинувачення, має значно вужчі права для здійснення своїх обов'язків, і права сторони захисту у питанні збирання доказів необхідно розширити.

Діаграма 58

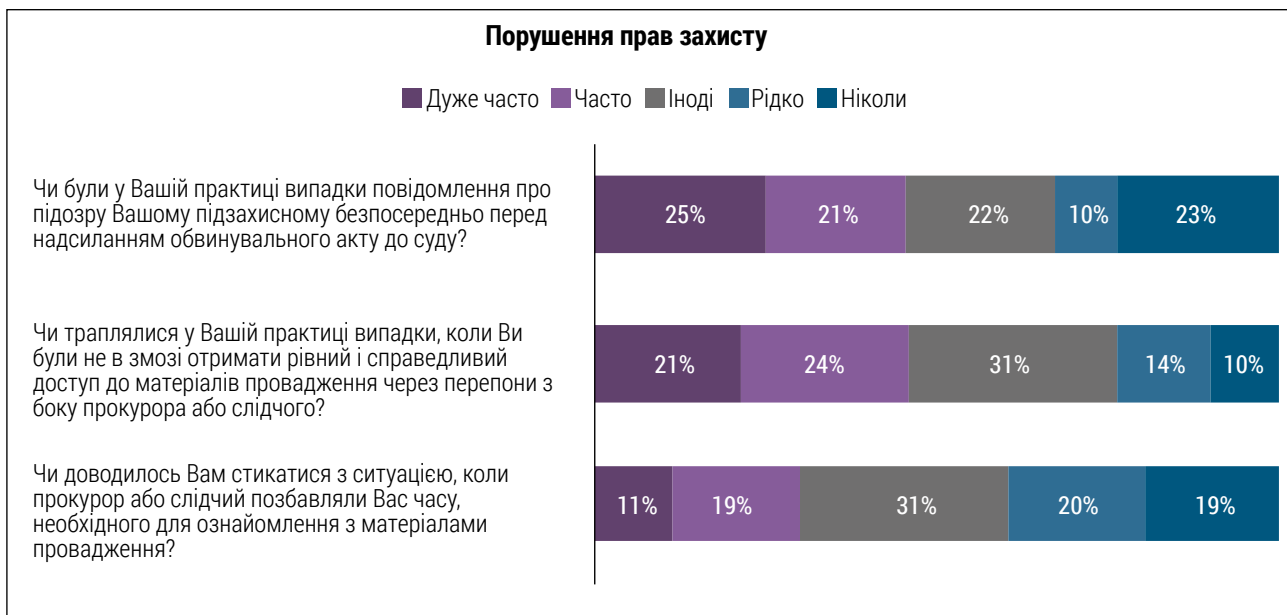
Забезпечення рівності сторін

■ Повністю згоден ■ Скоріше згоден ■ Скоріше не згоден ■ Повністю не згоден

За результатами опитування, майже дві третини (67 %) адвокатів у своїй практиці часто мають справу із тими чи іншими порушеннями їхніх прав при здійсненні захисту. Близько 46 % адвокатів у своїй практиці часто стикалися із випадками, коли їхньому підзахисному повідомляли про підозру безпосередньо перед надсиланням обвинувачувального акту до суду. 46 % опитаних адвокатів повідомили, що вони часто або дуже часто стикалися із випадками, коли вони були не в змозі отримати рівний і справедливий доступ до матеріалів провадження через перепони з боку прокурора або слідчого. У 30 % адвокатів були ситуації, коли прокурор або слідчий позбавляли їх часу, необхідного для ознайомлення з матеріалами провадження.

Діаграма 59.

Одним зі свідчень неоднакового ставлення суддів до сторін обвинувачення та захисту є те, що за клопотанням сторони захисту суд визнає недопустимими докази набагато рідше, ніж за клопотанням сторони обвинувачення. За словами опитаних адвокатів, у 59 % випадків судді рідко або ніколи не визнавали докази недопустимими за їхнім клопотанням, у 49 % — за клопотанням сторони обвинувачення.

Діаграма 60

Говорячи про повноваження сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, адвокати у абсолютній більшості (92 %) погодилися, що прокурори не повинні зазнавати професійних утисків або мати наслідком застосування дисциплінарного заходу (зокрема у вигляді звільнення) у разі винесення судом виправдувального вироку. Також 83% адвокатів погоджуються із тим, що органи прокуратури повинні бути позбавлені функції так званого «загального нагляду» (що і передбачено в новому Законі України «Про прокуратуру»), а прокурори повинні зосередитися виключно на здійсненні кримінального переслідування.

Що стосується поведінкових аспектів (користування мобільними телефонами під час судових засідань, участь прокурора у судових засіданнях без форменого одягу), то адвокати у більшості вважають такі дії небажаними, проте не критичними: 72% опитаних відповіли, що прокурорам слід заборонити користуватися мобільними телефонами під час судових засідань (28% – проти такої заборони), 66% погодилися, що органам прокуратури слід вживати відповідних заходів, якщо прокурор бере участь у судових засіданнях без форменого одягу (34% – проти такої необхідності).

Діаграма 61

Щоб забезпечити рівність сторін, на думку опитаних, необхідно насамперед позбутися «обвинувального» ухилу судочинства: скасувати планування статистичних показників у прокуратурі та правоохоронних органах; зобов'язати прокурорів подавати до суду усі зібрані докази, а не лише ті, що, на думку останніх, підтверджують винуватість особи; заборонити спілкування прокурора з суддею в приміщенні суду. Також важливо усунути будь-які фактори тиску прокурорів вищої ланки на підлеглих прокурорів щодо прийняття рішень у кримінальних провадженнях та зменшити навантаження на одного прокурора. Окрім цього, адвокати наголошують на необхідності застосування практики Європейського суду з прав людини та розширенні прав сторони захисту.

3.4. ЗАХИСТ СТАТУСУ І РОБОТИ АДВОКАТІВ

За словами опитаних, одним із пріоритетних напрямів реформування кримінальної юстиції в Україні має бути захист статусу і роботи адвокатів.

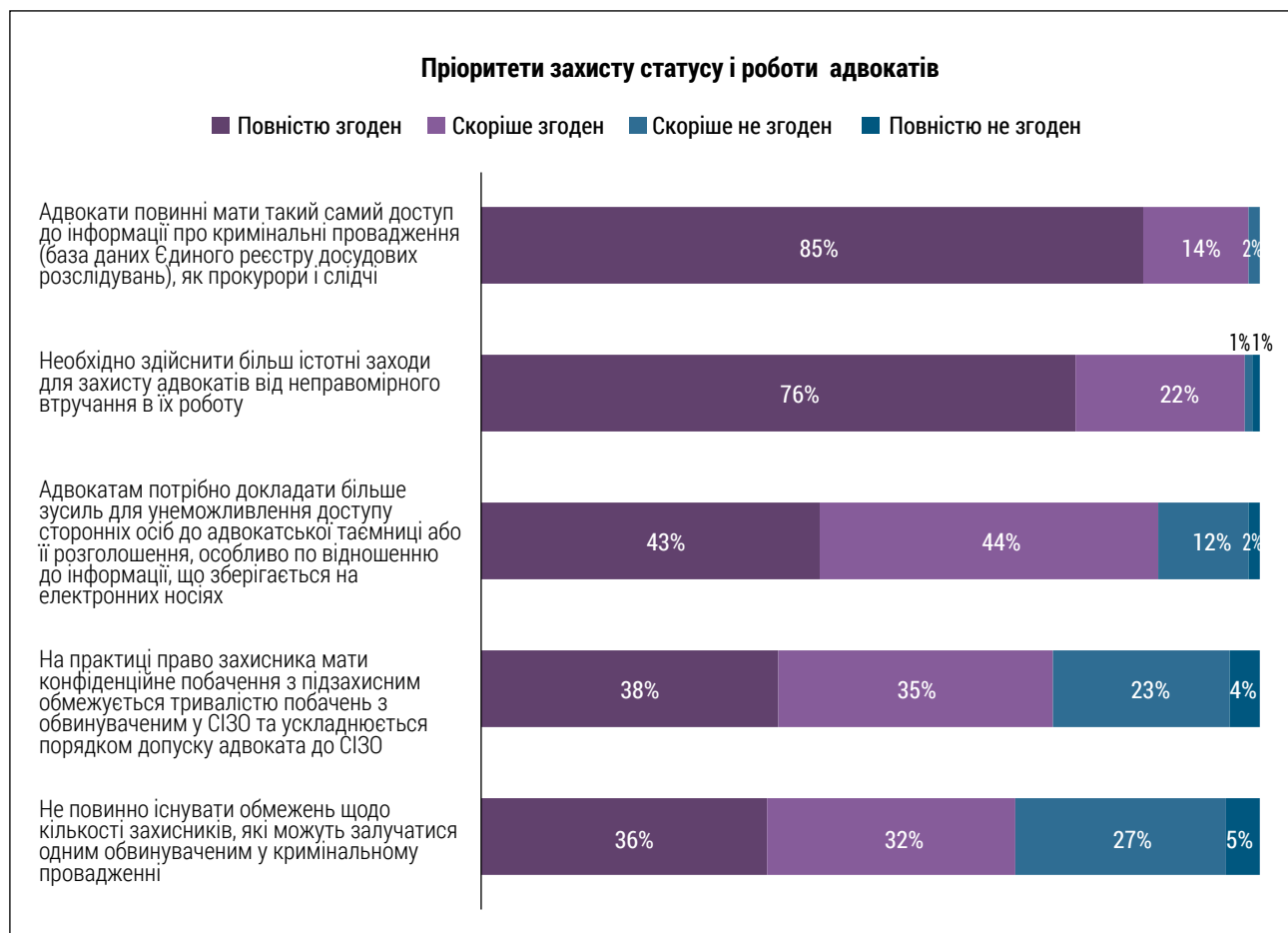
Найбільш актуальною вимогою сторони захисту є відкритий доступ до інформації про кримінальні провадження: 98 % респондентів погодилися із тим, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (база даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі.

Наступною за актуальністю є необхідність здійснення більш істотних заходів для захисту адвокатів від неправомірного втручання в їх роботу (підтримують 98 %, із них 76 % — повністю, 22 % — частково).

Зі свого боку, адвокати у абсолютній більшості (43 % — повністю, 44 % — скоріше) погоджуються, що їм самим слід докладати більше зусиль для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення, особливо щодо інформації, що зберігається на електронних носіях.

Іншим аспектом, що, на думку адвокатів, може покращити роботу сторони захисту, є створення кращих можливостей для конфіденційних побачень між адвокатом та обвинуваченим. За результатами опитування, 73 % адвокатів (38 % — повністю, 35 % — скоріше) погодилися, що на практиці право обвинуваченого мати конфіденційне побачення зі своїм захисником обмежується тривалістю побачень та ускладнюється порядком допуску адвоката до СІЗО. Близько 68 % адвокатів вважають, що не повинно існувати обмежень щодо кількості захисників, які можуть залучатися одним обвинуваченим у кримінальному провадженні.

Діаграма 62

Адвокати у більшості не мають проблем із визнанням їхніх спеціальних професійних прав у різних регіонах України: 46% опитаних повністю і 29% скоріше погоджуються із тим, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат наділений спеціальними професійними правами, які визнаються на всій території України. Проте чверть (25%) адвокатів мають проблеми із визнанням їхніх прав на території України.

Діаграма 63

На думку опитаних, найбільш важливими заходами, необхідними для захисту статусу і роботи адвокатів, є:

Посилення гарантії безпеки для адвокатів: право носити зброю, недоторканність, облаштування кімнат для конфіденційного спілкування з клієнтом, вдосконалення захисту від кримінального переслідування.

Захист адвокатів: захист адвокатської таємниці, недопущення прослуховування телефонних зв'язків, заборона негласних слідчих дій щодо адвоката.

Соціальний захист адвокатів: адвокати, порівняно з іншими учасниками процесу, не мають оплачуваних відпусток, лікарняних; захищеність при виході на пенсію.

Статус адвоката: визнання адвоката повноцінним і необхідним учасником процесу законодавчо та на практиці.

Невтручання в професійну діяльність адвоката з боку будь-яких контролюючих органів держави, прозора і сприятлива система оподаткування діяльності самозайнятих осіб.

3.5. ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ СУДОЧИНСТВА

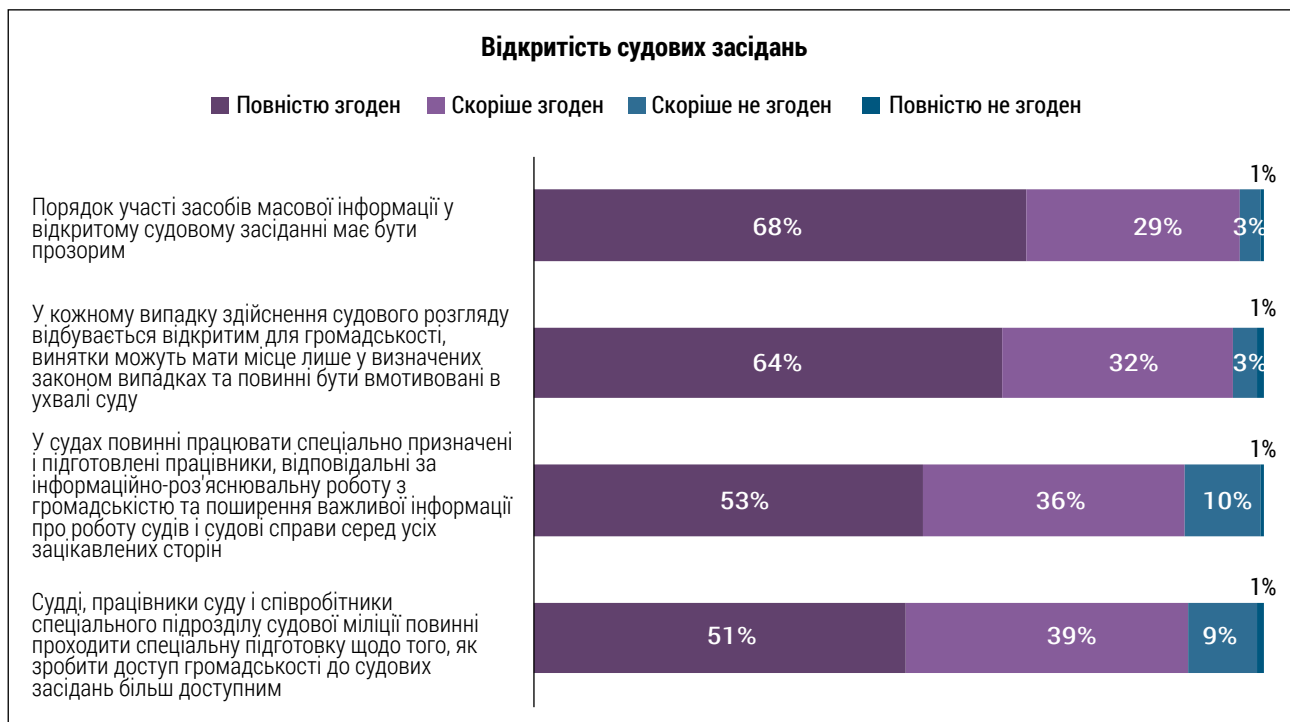
Як підтверджують результати дослідження, адвокати значною мірою підтримують ідеї відкритості судового процесу, доступу громадськості та журналістів до судових засідань і фіксацію судового процесу технічними засобами.

Майже усі (97 %) опитані адвокати погоджуються, що журналісти повинні мати доступ до судових засідань, а порядок участі засобів масової інформації у відкритому судовому засіданні має бути прозорим.

Окрім цього, майже 96 % опитаних адвокатів вважають, що здійснення судового розгляду має бути відкритим для громадськості, а винятки можуть мати місце лише у визначених законом випадках та повинні бути вмотивовані в ухвалі суду.

Думку, що у судах повинні працювати спеціально призначені і підготовлені працівники, відповідальні за інформаційно-роз'яснювальну роботу з громадськістю та поширення важливої інформації про роботу судів і судові справи серед усіх зацікавлених сторін, повністю підтримують 53 % респондентів, скоріше підтримують – 36 %. Приблизно стільки ж адвокатів висловлюються за те, щоб судді, працівники суду і співробітники спеціального підрозділу судової міліції проходили спеціальну підготовку щодо того, як забезпечити доступ громадськості до судових засідань.

Діаграма 64

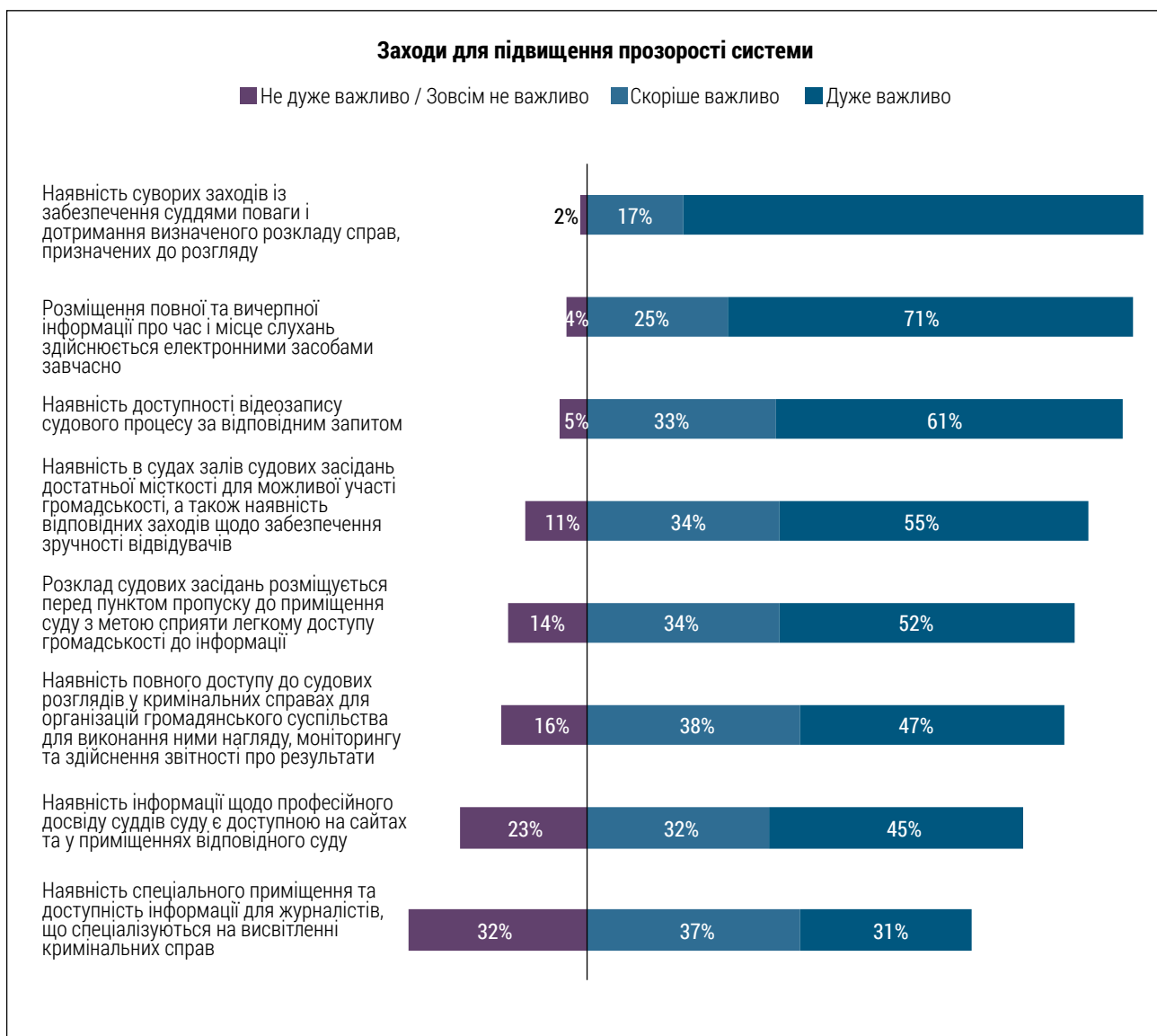
Респонденти загалом оцінили як важливі усі запропоновані в дослідженні заходи для підвищення прозорості системи. Найбільш важливим, на думку опитаних, є наявність суворих заходів із забезпечення суддями поваги і дотримання визначеного розкладу справ, призначених до розгляду: це дуже важливо на думку 81 % опитаних, скоріше важливо для 17 %. Окрім цього, понад 90 % опитаних адвокатів вважають, що для підвищення прозорості судочинства важливо: завчасно розміщувати повну та вичерпну інформацію про час і місце слухань електронними засобами; забезпечити доступність відеозапису судового процесу за відповідним запитом; полегшити доступ громадськості до судових засідань, зокрема облаштувати зали судових засідань достатньої місткості для можливої участі громадськості; розмістити розклад судових засідань перед пунктом пропуску до приміщення суду, щоб сприяти легкому доступу громадськості до інформації.

Дещо менше ваги опитані надають можливостям повного доступу до судових засідань у кримінальних справах для організацій громадянського суспільства, проте і цей аспект 84 % назвали важливим, 16 % – не важливим.

Окрім цього, близько 3/4 (77 %) адвокатів назвали важливим розміщення інформації щодо професійного досвіду суддів на сайтах та у приміщеннях відповідного суду. На думку 68 % опитаних, важливою є наявність спеціального приміщення та доступність інформації для журналістів, що спеціалізуються на висвітленні кримінальних справ.

Серед інших заходів для підвищення прозорості, доступу до інформації, а також доступу громадськості до судових засідань у кримінальних справах, запропонованих самими адвокатами, необхідно виділити таке: встановлення більш жорсткої відповідальності за необґрунтовану відмову в доступі до інформації та винесення необґрунтованого рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні; проведення судових засідань виключно у залах судових засідань, а не в кабінетах суддів; завчасне повідомлення про засідання, більш повна інформація на сайті суду, чітке дотримання розкладу розгляду справ; комунікація з громадськістю і засобами масової інформації у формі прес-конференцій.

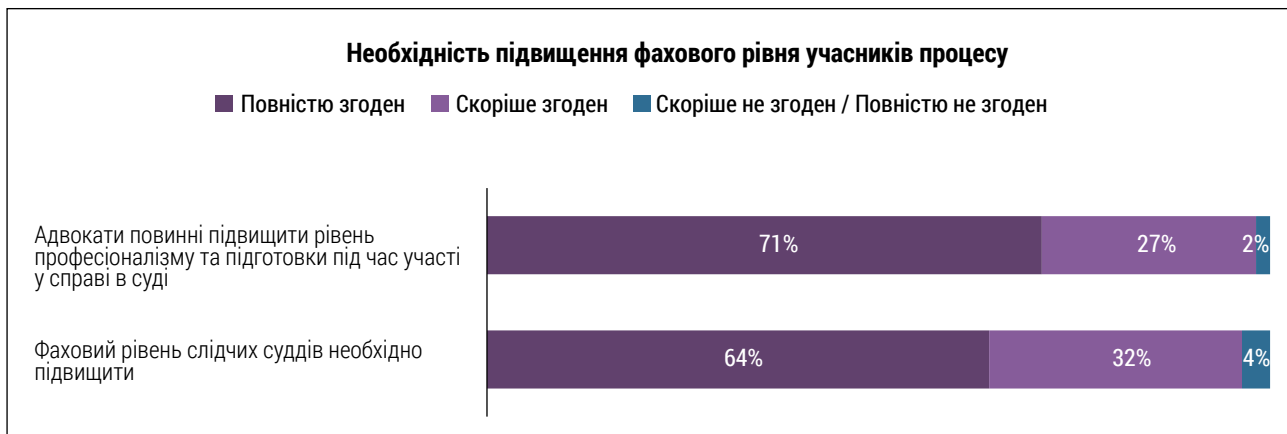
Діаграма 65

3.6. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

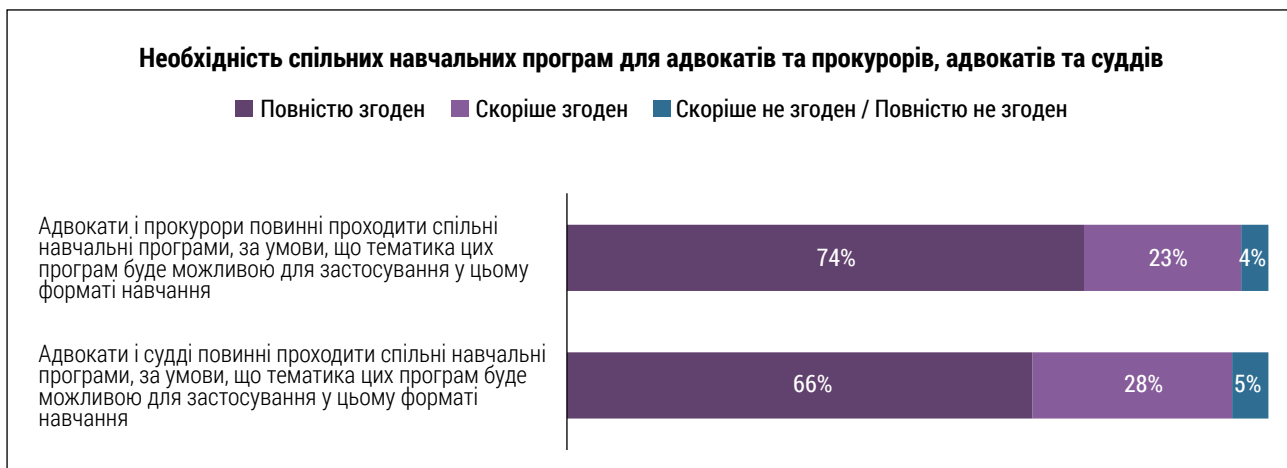
Адвокати високою мірою усвідомлюють необхідність підвищення фахового рівня учасників процесу: 98% опитаних вважають, що адвокати повинні підвищити рівень професіоналізму та підготовки під час участі у справі в суді, 96% вказали на необхідність підвищення фахового рівня слідчих суддів.

Діаграма 66.

Опитані адвокати підтримують ідею спільних навчань із суддями та прокурорами: 96% погоджуються, що адвокати повинні проходити спільні навчання із суддями, 95% — із прокурорами за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у цьому форматі навчання.

Діаграма 67

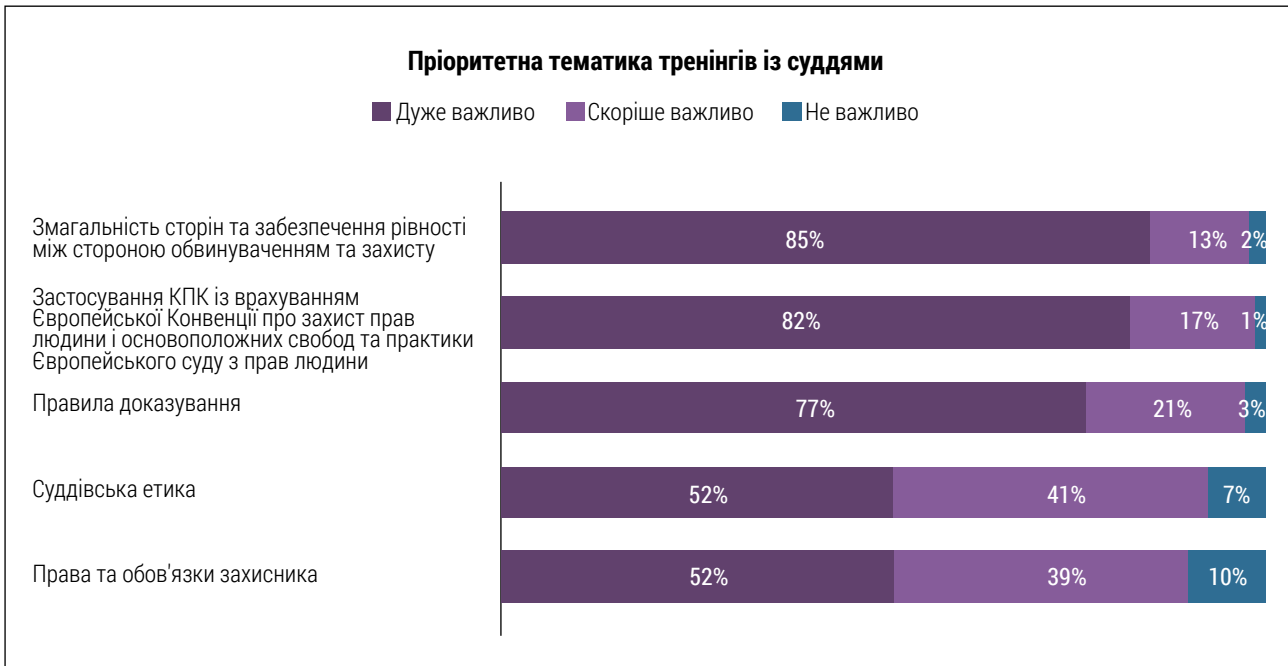

Одним із основних пріоритетів спеціалізованих тренінгів є застосування Кримінального процесуального кодексу України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини: 99% опитаних адвокатів вважають цю тему важливою для навчання суддів, 93% зазначили, що це питання потребує підвищення кваліфікації прокурорів, 16% вважають, що мають занизькі знання з цієї теми, 44% — лише задовільні.

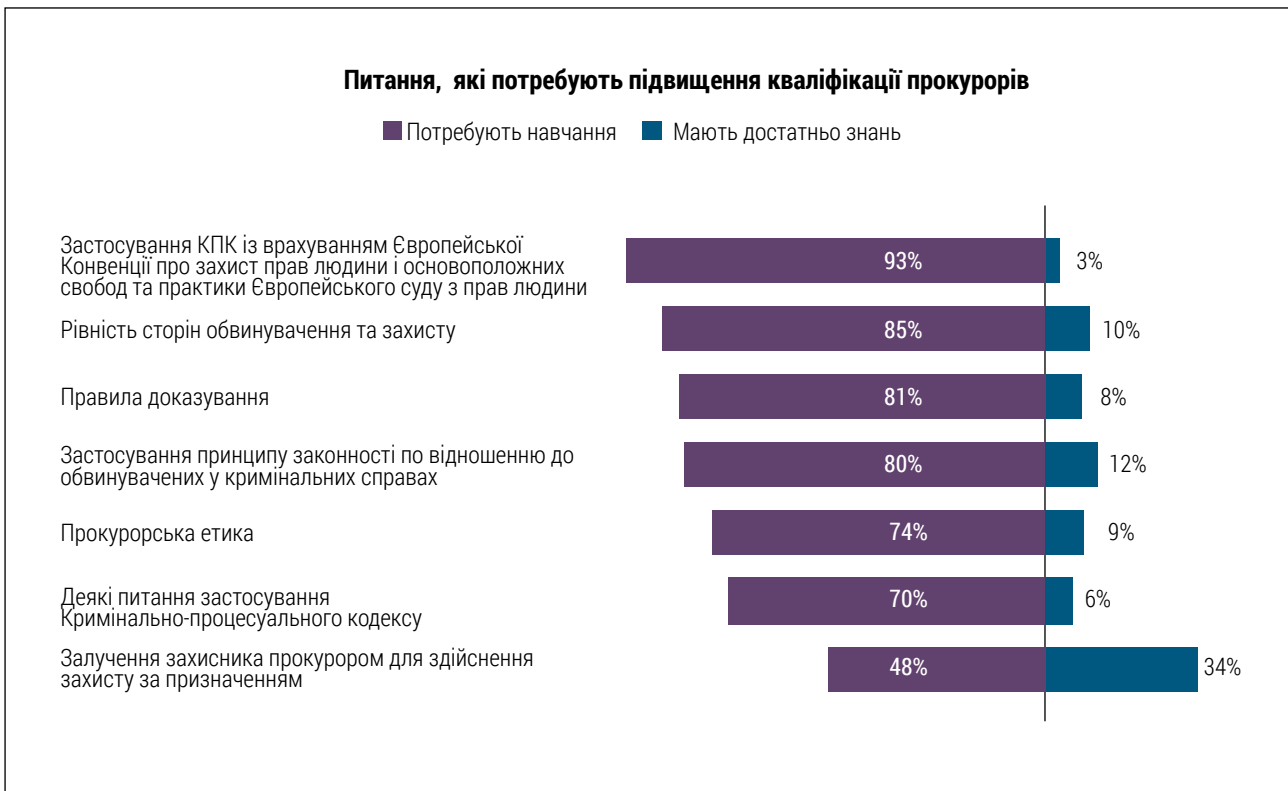
Окрім цього, важливими темами для навчання суддів та прокурорів, на думку адвокатів, мають бути питання змагальності сторін та забезпечення рівності сторін обвинувачення та захисту: 98% назвали цю тему важливою для навчання суддів, 85% вважають, що прокурори мають недостатньо знань із цієї теми.

Загалом, за оцінками адвокатів, існує значна потреба у підвищенні фахового рівня учасників процесу з таких питань, як правила доказування, суддівська / прокурорська етика, права та обов'язки захисника, деякі питання застосування КПК.

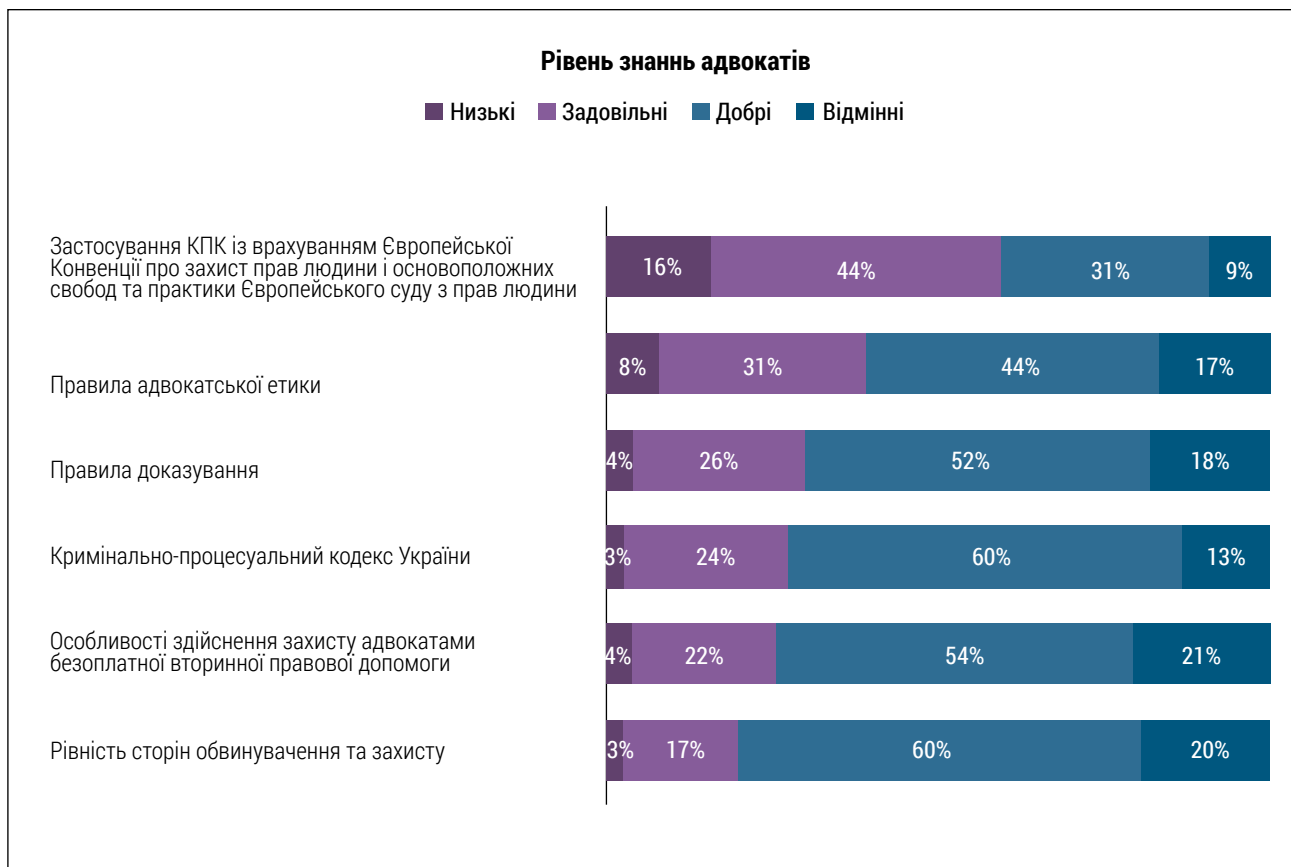
Діаграма 68

Діаграма 69

Діаграма 70

ПІДСУМКИ: думки адвокатів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні

Як засвідчують результати опитування, абсолютна більшість адвокатів переконані, що поточний процес реформ юстиції в Україні не враховує достатньою мірою позицію та інтереси сторони захисту. На думку адвокатів, кримінальне судочинство в Україні наразі носить радше «обвинувальний» характер, а адвокати, як захисники, не мають достатньо прав для ефективного здійснення захисту підозрюваних, обвинувачуваних. Отож при реформуванні кримінальної юстиції слід приділити більше уваги таким аспектам, як забезпечення неупередженості та підзвітності судової системи, реалізація принципів змагальності та рівності сторін, захист статусу і роботи адвокатів, забезпечення прозорості та публічності судочинства.

За словами опитаних, адвокати у своїй практиці доволі часто стикаються із випадками суддівської необ'єктивності під час судового розгляду та винесення судових рішень. Поширеними є випадки, коли судді приймають до розгляду незаконно отримані докази чи свідчення, якщо вони діють на користь сторони обвинувачення, а також випадки співпраці між суддею та прокурором. На думку адвокатів, необхідними кроками для забезпечення суддівської об'єктивності при розгляді кримінальних справ є скасування відповідалості для суддів за винесення виправдувальних вироків, а також створення ефективних механізмів контролю за тим, щоб судді дотримувалися вимог кримінального процесуального законодавства та правил етичної поведінки щодо взаємовідносин із усіма учасниками процесу як у самому суді, так і за його межами. Ще однією складовою забезпечення суддівської об'єктивності є громадський контроль: адвокати високою мірою підтримують заходи для розширення і полегшення доступу громадськості та ЗМІ до судових слухань та судових рішень.

З іншого боку, необхідно на практиці втілити принципи рівності прав та можливостей сторін обвинувачення і захисту. Результати дослідження засвідчують, що адвокати у абсолютній більшості відчувають, що вони мають значно вужчі права, аніж сторона обвинувачення. Найбільш актуальною вимогою сторони захисту є відкритий доступ до інформації про кримінальні провадження: практично усі респонденти дослідження погодилися із тим, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (база даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі. Наступною за актуальністю є необхідність здійснення більш істотних заходів для захисту адвокатів від неправомірного втручання в їх роботу.

Окрім впровадження змін у сфері кримінальної юстиції, важливо здійснювати навчання усіх учасників кримінального провадження щодо міжнародних стандартів та кращих практик у сфері кримінальної юстиції, застосування Кримінального процесуального кодексу України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, принципів змагальності і прав сторін, питань етики учасників процесу, правил доказування тощо.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СУДДІВ

4.1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ПРОЦЕСУ РЕФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

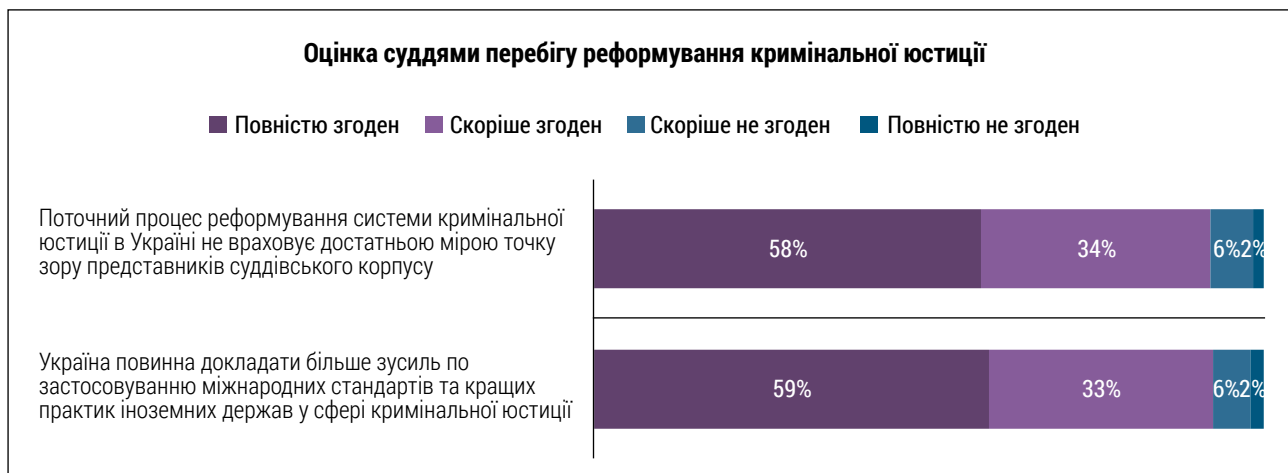
Процес реформування кримінальної юстиції в Україні має на меті удосконалення системи правосуддя відповідно до норм міжнародного права та стандартів у сфері прав людини. Перші запитання опитування стосувалися того, як судді загалом сприймають і оцінюють реформування кримінальної юстиції України.

Згідно з результатами опитування, наразі представники суддівської спільноти у більшості не відчують себе повною мірою залученими до процесу визначення стратегії реформування кримінальної юстиції України: майже 92 % опитаних погодилися із твердженням, що поточний процес реформування системи кримінальної юстиції в Україні не враховує достатньою мірою точку зору представників суддівського корпусу. Результати цього опитування покликані стати основою для напрацювання рекомендацій по реформуванню системи кримінальної юстиції з врахуванням думок і поглядів усіх учасників кримінального процесу.

Загалом, судді у абсолютній більшості згодні із загальною концепцією реформування вітчизняної системи кримінального правосуддя відповідно до міжнародних норм і стандартів та вважають, що дотепер у цьому напрямі було зроблено недостатньо: на думку 92 % опитаних, Україна повинна докладати більше зусиль по застосуванню міжнародних стандартів та практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції, і лише 8 % вважають, що цього робити не потрібно.

Це вказує на високу готовність суддів сприяти реформуванню кримінальної юстиції в Україні у напрямі стандартів справедливості, гуманності та захисту прав і свобод людини.

Діаграма 71

4.2. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Гарантії незалежності судової влади та захист статусу суддів

Практично усі (98%) опитані судді погодилися із тим, що необхідно вжити більш істотних заходів для захисту незалежності суддів і гарантування того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях.

За словами респондентів, одним із аспектів, що може впливати на об'єктивність роботи суддів, є втручання з боку громадськості та зловживання механізмом дисциплінарної скарги: абсолютна більшість (95%) суддів зазначили, що існують зловживання механізмом подання скарги, коли оскарження дій судді використовуються як засіб тиску на нього.

Окрім цього, за оцінками суддів, актуальною проблемою є незаконне втручання у діяльність суддів із боку представників сторін захисту та обвинувачення: 86% опитаних суддів вважають, що необхідно вжити більш істотних заходів для захисту суддів від незаконного втручання у їх діяльність з боку адвокатів та прокурорів.

Діаграма 72

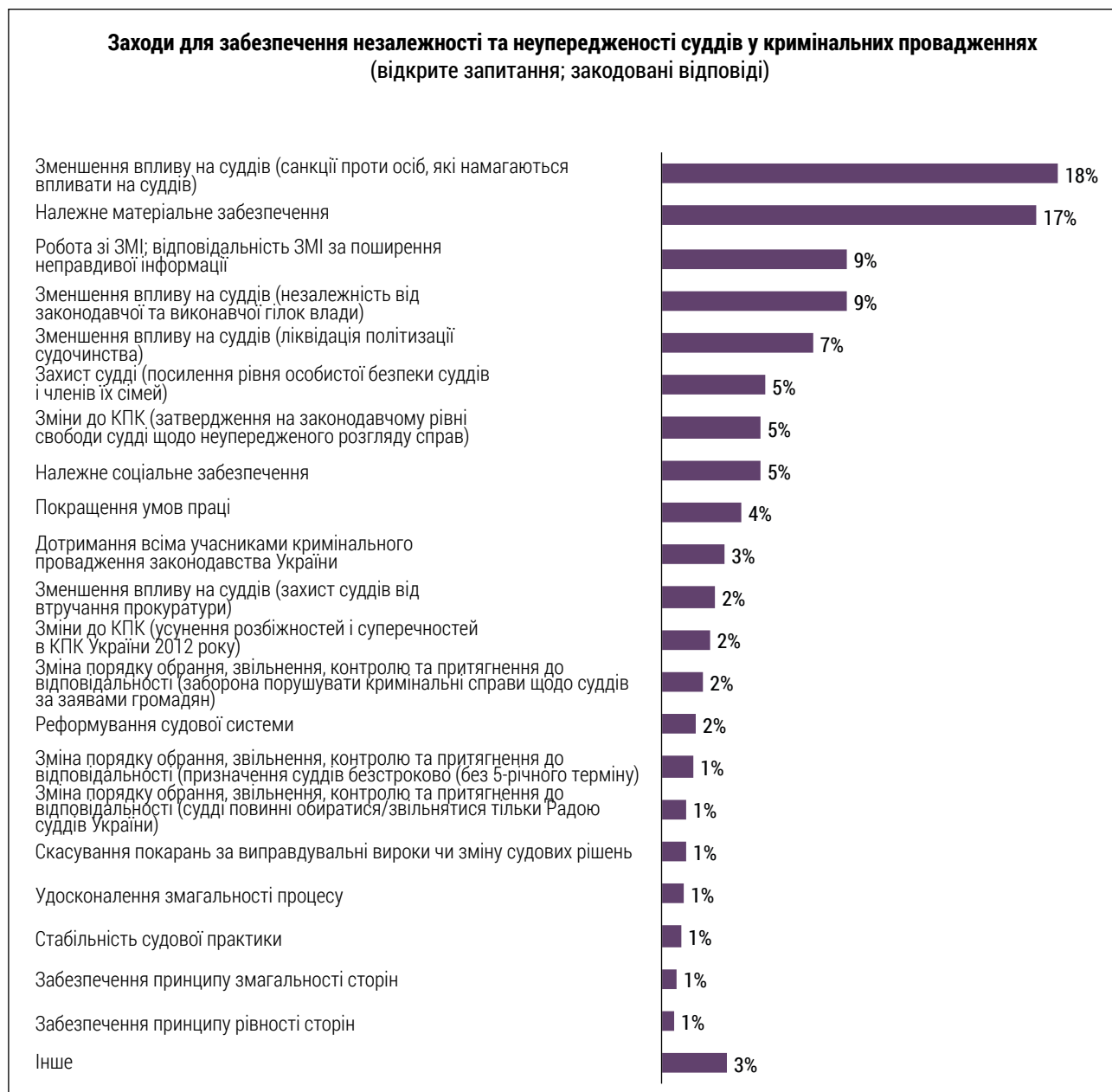

Відповідаючи на запитання, які заходи, на їхню думку, є необхідними для забезпечення незалежності та неупередженості суддів у кримінальних провадженнях, опитані найчастіше наголошували на необхідності впровадження дієвого покарання для осіб, які незаконно втручаються в діяльність або намагаються впливати на суддів (18%), а також гідне матеріальне, соціальне забезпечення та покращення умов праці суддів (17%).

Окрім цього, за словами суддів, для забезпечення неупередженості та незалежності суддів у кримінальних провадженнях необхідно усунути «політизацію» судочинства: 9% опитаних наголосили, що необхідно унеможливити вплив законодавчої та виконавчої гілок влади на суд (у тому числі усунення законодавчої та виконавчої гілок влади від формування суддівського корпусу; заборона посадовим особам законодавчої, виконавчої гілок влади коментувати судові рішення після їх вступу у законну силу; усунення тиску з боку законодавчої та виконавчої гілок влади; посилення відповідальності за втручання в роботу судів представників законодавчої та виконавчої гілок влади), ще 7% — що потрібно вжити заходів для виключення можливості впливу політиків на діяльність суду.

Необхідними є й заходи, спрямовані на роботу зі ЗМІ: 9% опитаних наголосили, що необхідно посилити відповідальність ЗМІ за поширення неправдивої інформації та передчасне висвітлення дій суду (суддів) засобами масової інформації до закінчення розгляду справи. Близько 1% опитаних вказали, що необхідно заборонити тиск на суддів у формі гучних масових заходів та забезпечити захист від впливу на прийняття рішення з боку ЗМІ та громадськості.

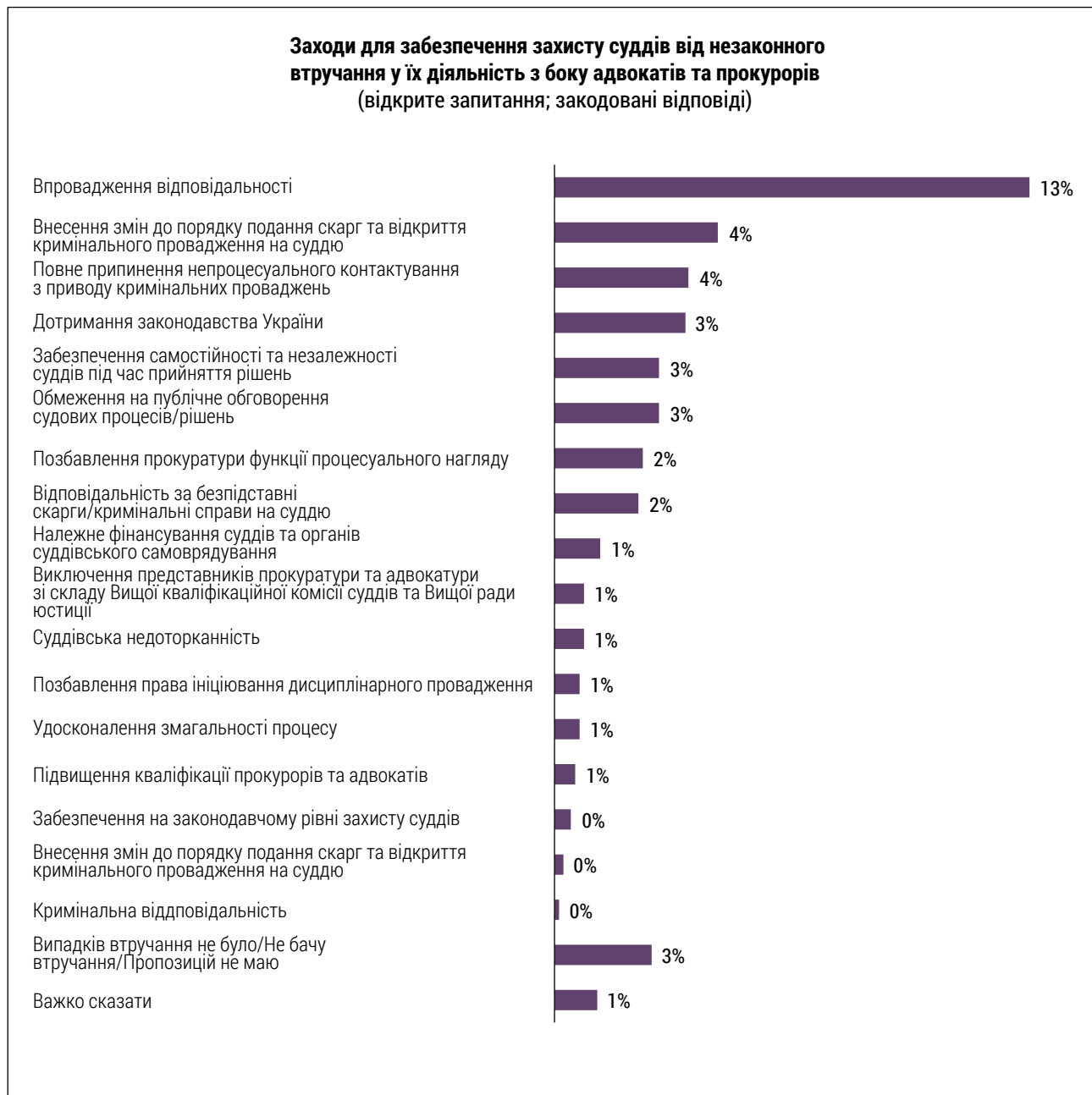
Діаграма 73

Задля захисту суддів від неправомірного втручання у їхню роботу з боку прокурорів та адвокатів, за словами опитаних, необхідно насамперед впровадити дієві механізми відповідальності за втручання в діяльність суддів та відповідальність за безпідставні скарги/кримінальні справи на суддю (13%), наприклад, можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності, впровадження штрафів, звільнення прокурорів з посади чи позбавлення права займатися адвокатською діяльністю у разі грубих порушень чи необґрунтованих скарг до Вищої кваліфікаційної комісії суддів тощо. Іншими необхідними заходами є внесення змін до порядку подання скарг та відкриття кримінального провадження щодо судді, зокрема заборона писати скарги

та відкривати провадження відносно судді допоки не буде остаточного рішення вищих судових інстанцій (4%), припинення позапроцесуальних контактів з приводу кримінальних проваджень (4%) та реальне виконання положень Конституції України та інших законів щодо невтручання (3%).

Діаграма 74

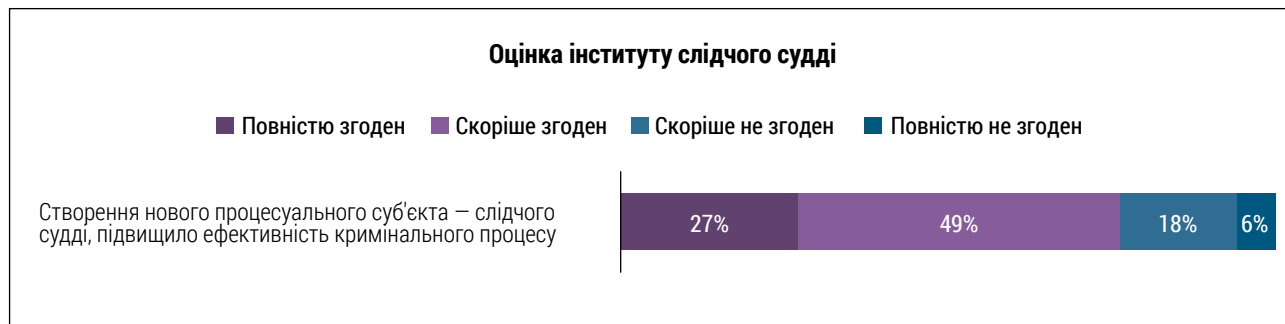

Ставлення до створення інституту слідчого судді

Одним із нововведень КПК України 2012 р. було закріплення інституту здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні відповідною компетентною особою — слідчим суддею. Головним завданням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадженню справі на досудових стадіях.

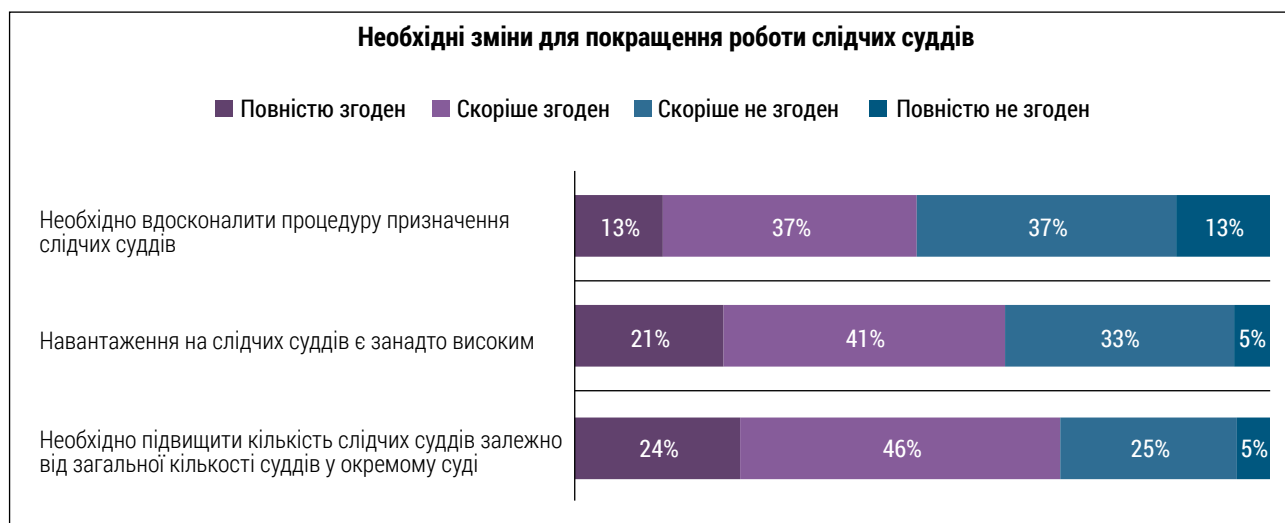
На думку більшості суддів, створення нового процесуального суб'єкта — слідчого судді, підвищило ефективність кримінального процесу: із відповідним твердженням анкети погодилися майже 76% опитаних. Тобто судді у більшості позитивно сприйняли розширення функцій судового контролю над дотриманням законності ведення досудового слідства.

Діаграма 75

Проте, за словами суддів, організація роботи слідчих суддів потребує певних удосконалень. На думку 70% опитаних, необхідно підвищити кількість слідчих суддів залежно від кількості суддів у суді. Близько 62% вважають, що навантаження на слідчих суддів є завищеним. 49% суддів висловилися за те, що необхідно вдосконалити процедуру призначення слідчих суддів.

Діаграма 76

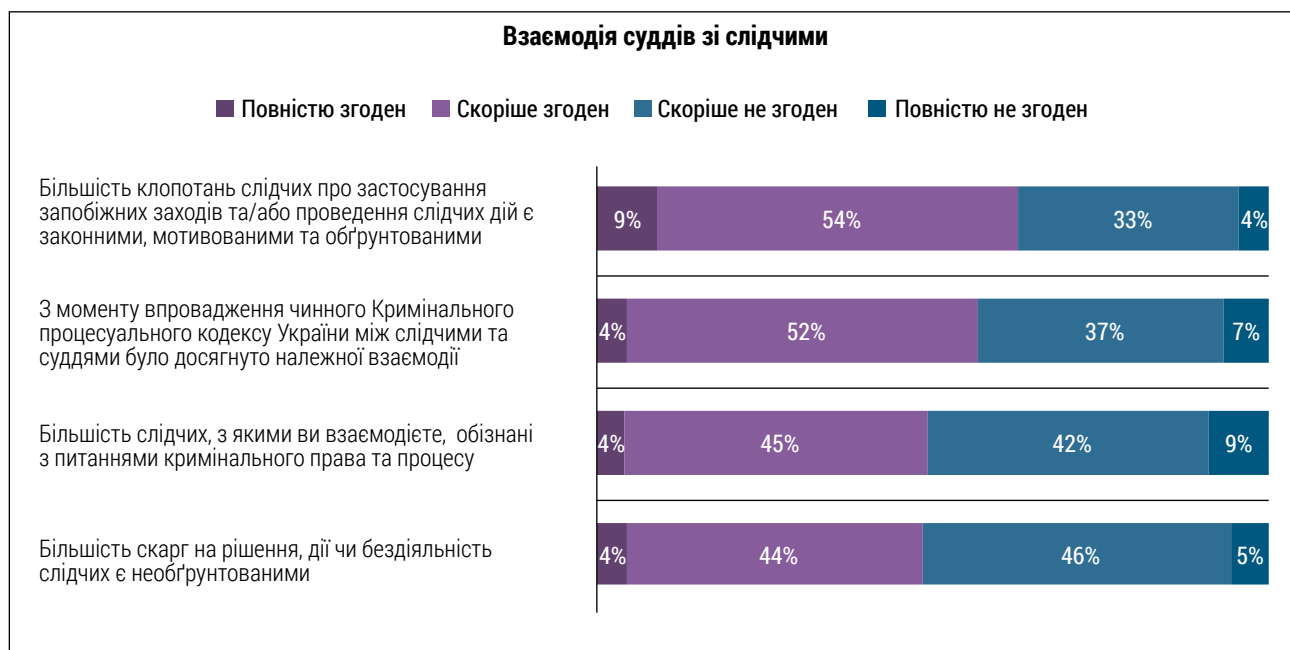
4.3. ВЗАЄМОДІЯ СУДДІВ ІЗ ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Взаємодія суддів зі слідчими

Як показало опитування, у взаємодії суддів зі слідчими існує ряд проблемних моментів. Лише трохи більше половини (56 %) опитаних суддів погодилися із тим, що з моменту впровадження чинного КПК між слідчими та суддями було досягнуто належної взаємодії, натомість 44 % вбачають певні складнощі у цьому аспекті.

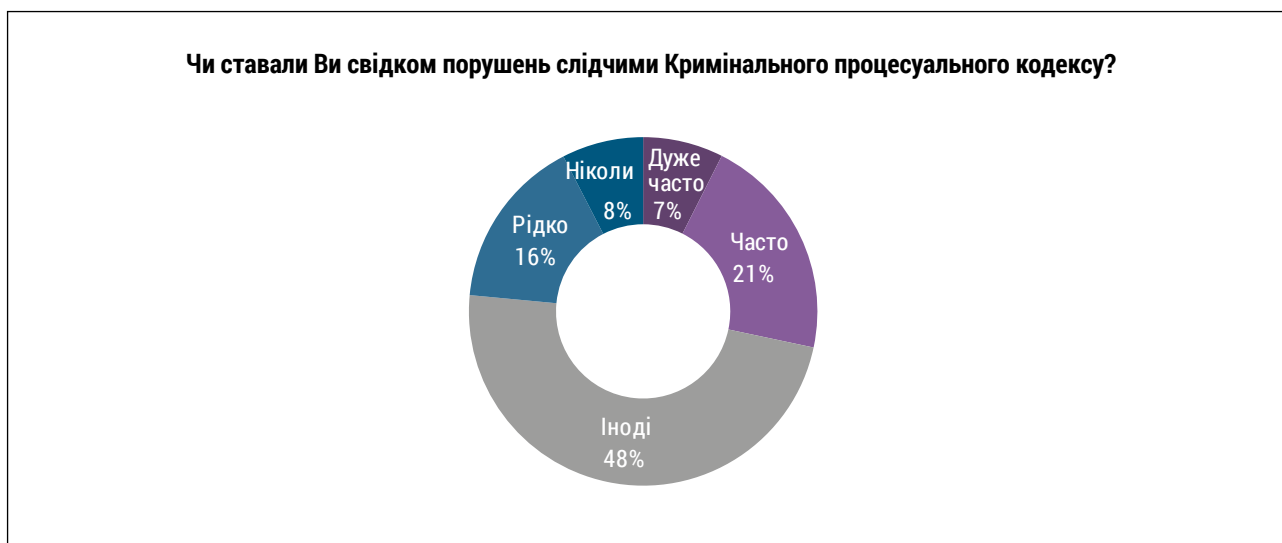
Оцінюючи діяльність слідчих, 51 % суддів вказали, що слідчі, на їхню думку, недостатньо обізнані з питаннями кримінального права і процесу, 52 % вважають, що скарги на рішення чи дії слідчих здебільшого є обґрунтованими, 37 % – що більшість клопотань слідчих про застосування запобіжних заходів або проведення слідчих дій не є достатньо мотивованими. Зазначені проблеми існують в усіх регіонах. Проте дещо частіше на недостатню компетентність слідчих та відсутність нормальної взаємодії із ними вказували судді, що представляють центральні та південні області, насамперед – з Дніпропетровської, а також Кіровоградської, Сумської, Черкаської областей.

Діаграма 77

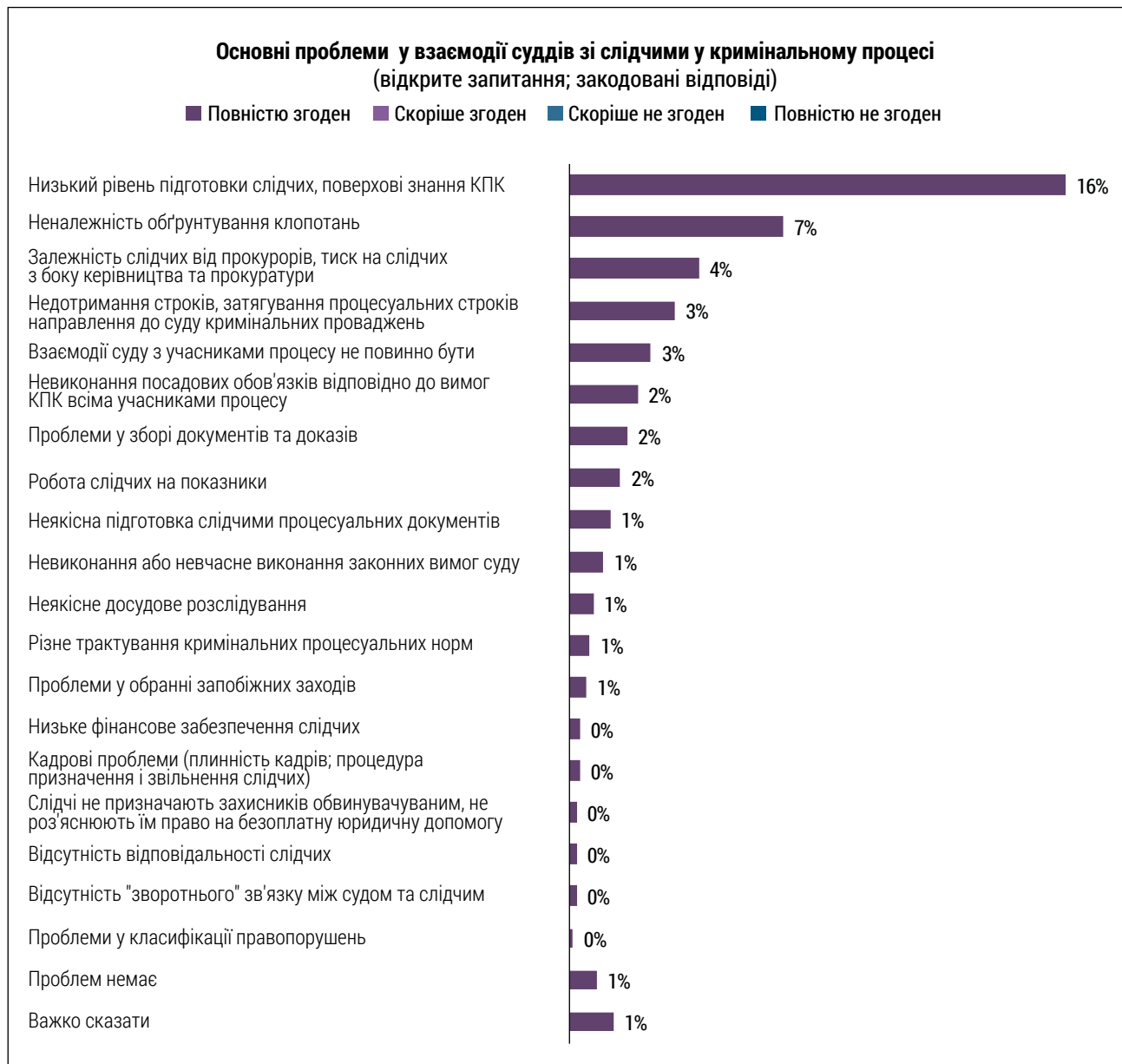
Абсолютна більшість (92 %) суддів стикалися із випадками порушень слідчими Кримінального процесуального кодексу України, а 28 % спостерігають такі випадки часто або дуже часто. Частіше за решту на порушення КПК зі сторони слідчих вказували судді Дніпропетровської, Одеської областей та міста Києва.

Діаграма 78

За словами суддів, основною проблемою у взаємодії зі слідчими є низький рівень підготовки та поверхові знання Кримінального процесуального кодексу України особами, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень — це у своїх відповідях зазначили 16% суддів. Окрім цього, значна частина суддів вказали на такі проблеми, як неналежність обґрунтування клопотань (7%), тиск на слідчих з боку керівництва та прокуратури (4%), недотримання строків звернення з клопотанням (3%), невиконання посадових обов'язків відповідно до вимог КПК (2%).

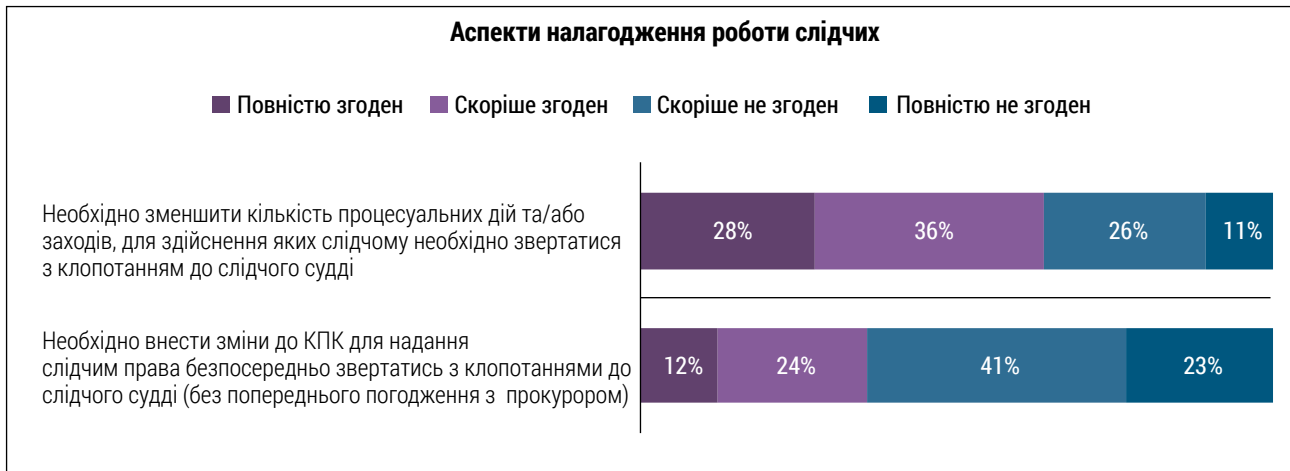
Діаграма 79

Говорячи про можливості налагодження роботи слідчих, абсолютна більшість (64%) суддів погодилися із тим, що необхідно зменшити кількість процесуальних дій та заходів, для здійснення яких слідчому необхідно звертатися з клопотанням до слідчого судді.

Разом з тим думка про те, що необхідно внести зміни до КПК для надання слідчим права напряду звертатись з клопотаннями до слідчого судді (без попереднього погодження з прокурором), підтримується лише третьою (36%) суддів.

Діаграма 80

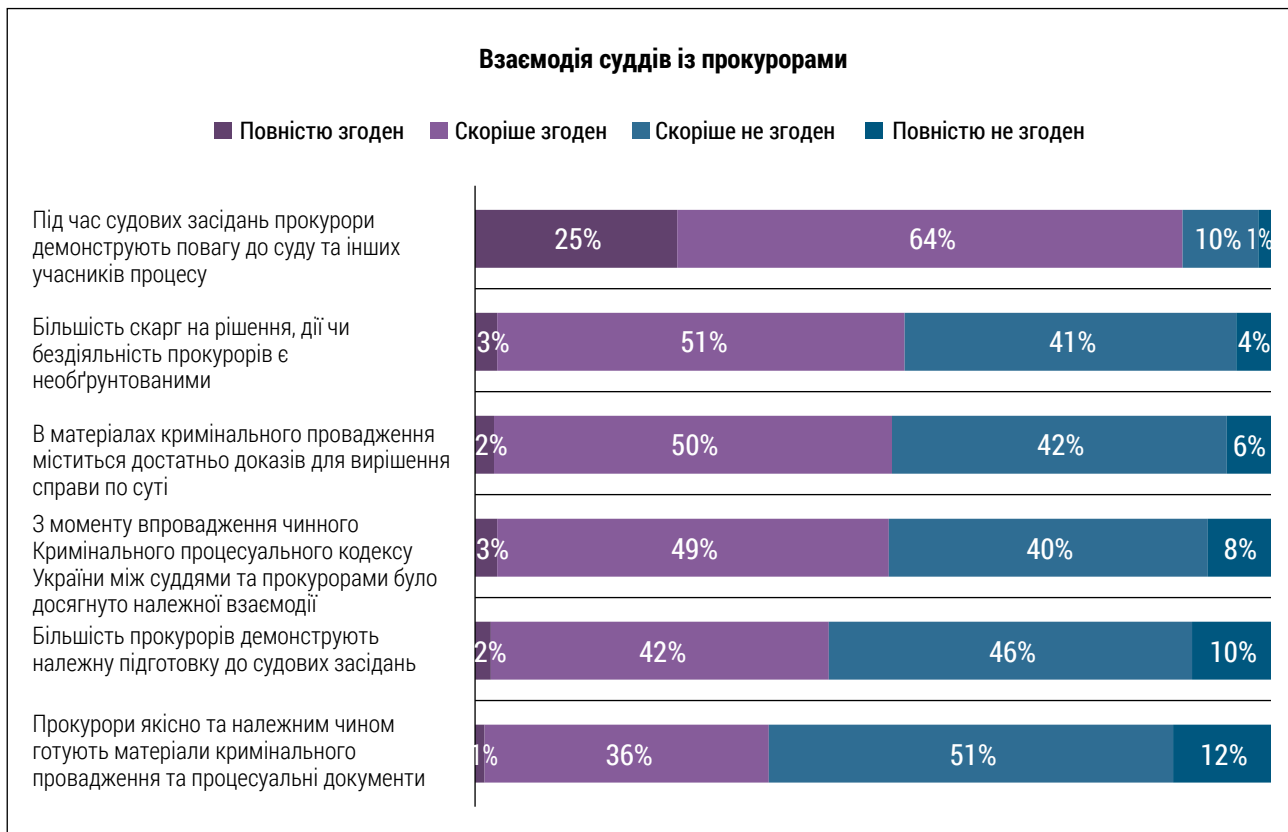
Взаємодія суддів із прокурорами

Відповідно до результатів опитування, лише близько половини (52%) суддів вважають, що з моменту впровадження чинного КПК між суддями та прокурорами було досягнуто належної взаємодії. Решта 48% зазначають певних проблем у взаємодії з прокурорами.

Найчастіше нарікання щодо роботи прокурорів пов'язані із тим, що прокурори приділяють недостатньо уваги підготовці до розгляду справ: 63% суддів вважають, що прокурори недостатньо якісно готують матеріали кримінального провадження та процесуальні документи, 56% — що прокурори не демонструють належної підготовки до судових засідань, 48% — що в матеріалах кримінального провадження міститься недостатньо доказів для вирішення справи по суті. Майже половина (45%) суддів вважають, що більшість скарг на дії чи бездіяльність прокурорів є обґрунтованими.

Разом з тим судді у більшості (89%) погоджуються, що під час засідань прокурори демонструють повагу до суду та інших учасників процесу. Із випадками неповаги з боку прокурорів мали справу 11% суддів.

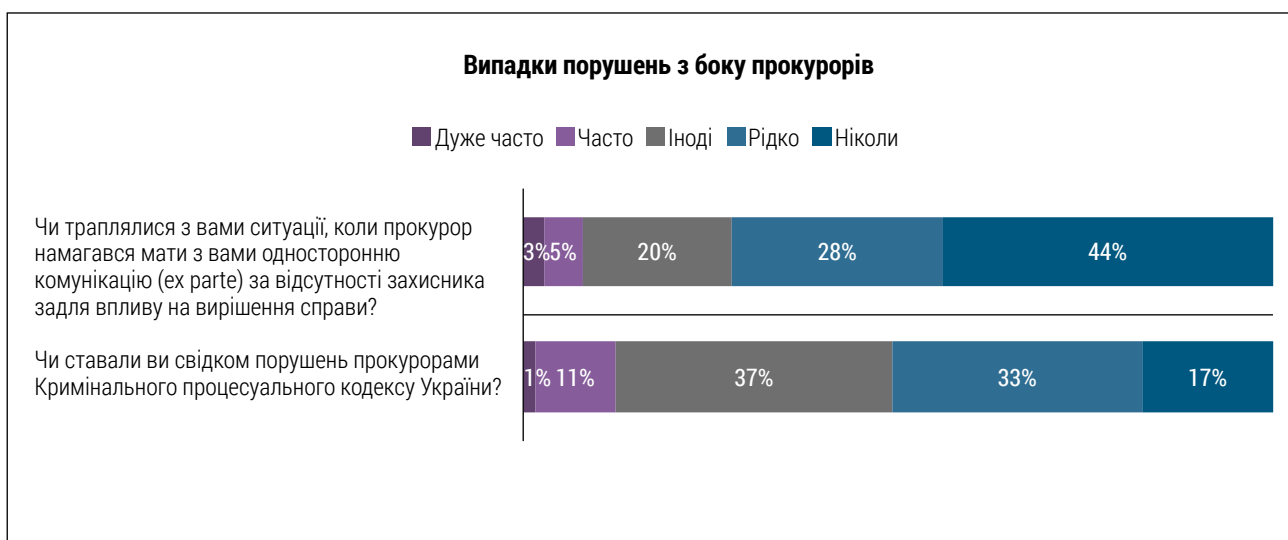
Діаграма 81

За результатами опитування, 83 % суддів у своїй практиці ставали свідками порушень прокурорами Кримінального процесуального кодексу України: 12 % спостерігають такі випадки часто або дуже часто, 37 % – іноді, 33 % – рідко.

Поширеними є випадки, коли прокурор намагається мати односторонню комунікацію з суддею задля здійснення впливу на вирішення справи: у такі ситуації потрапляли 56 % суддів, із них 8 % – часто або дуже часто, 20 % – іноді, 28 % – рідко.

Діаграма 82

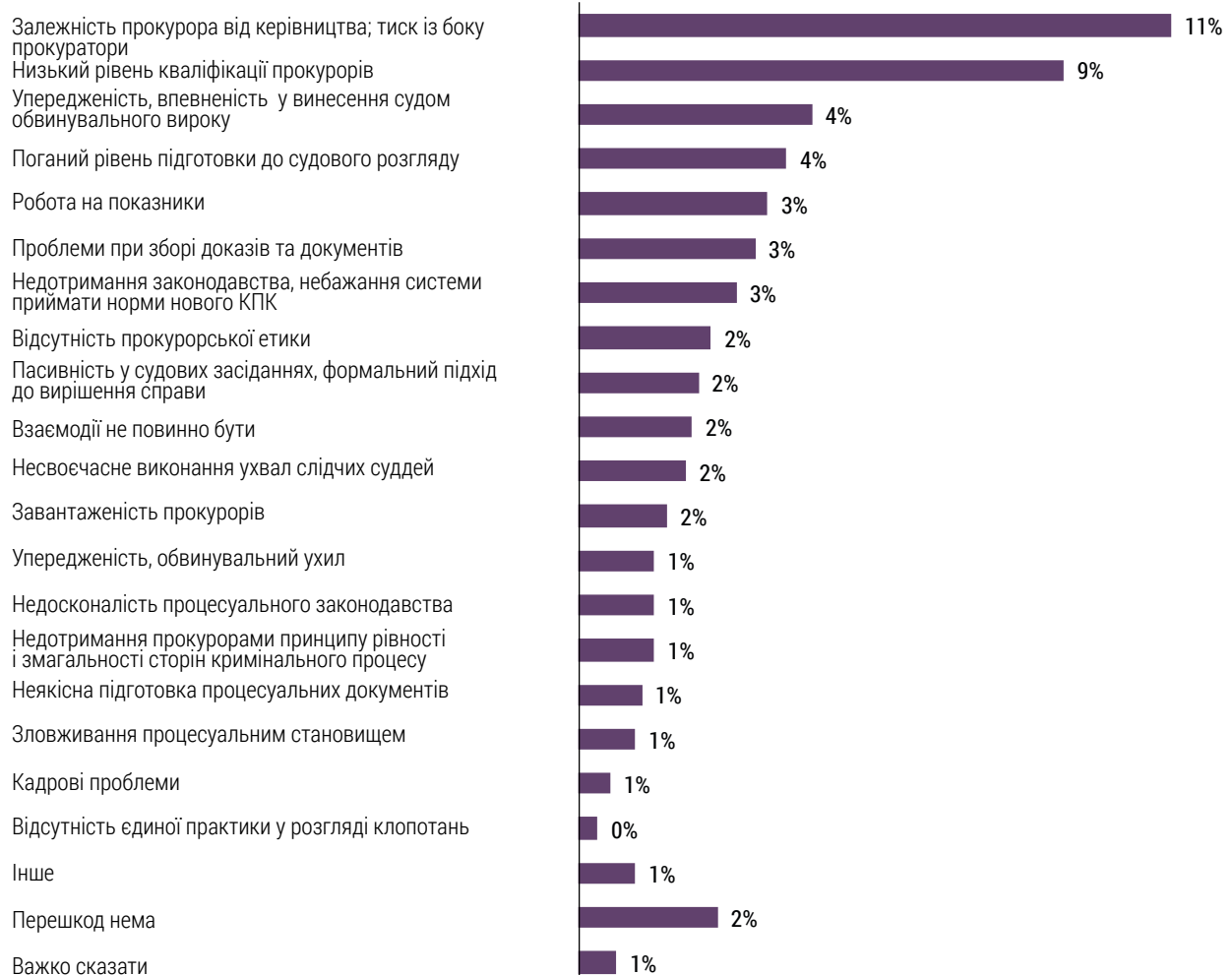
Однією із основних перешкод у взаємодії з прокурорами у кримінальному процесі, на думку суддів, є залежність прокурорів від їхнього керівництва: так, у своїх відповідях щодо перешкод у взаємодії з прокурорами, 11 % суддів вказали, що проблемою є те, що прокурори залежні від свого начальства, яке може тиснути чи впливати на їхню думку і прийняття ними рішень.

Значна частина суддів вказали на некомпетентність чи недобросовісне ставлення до своєї роботи із боку прокурорів: майже 9 % вказали на те, що прокурори недостатньо обізнані із законодавством та нормами КПК, 4 % — що прокурори не готуються належним чином до судового розгляду, оскільки впевнені у винесенні обвинувального вироку судом, 3 % — що прокурори не виконують свої функції (проблеми при зборі доказів та документів, розгляд справи за відсутності належних доказів тощо), 2 % — що прокурори пасивні на судових засіданнях і мають формальний підхід до вирішення справи.

Проблема недостатньої підготовленості прокурорів може обумовлюватися тим, що в Україні, попри принцип презумпції невинуватості, за словами респондентів, зберігається обвинувальний ухил судочинства — прокурори не мотивовані належним чином готувати матеріали чи підвищувати власну кваліфікацію, оскільки імовірність обвинувального вироку значно вища, аніж виправдувального. Таким чином, для забезпечення належної роботи прокурорів необхідно не лише проводити навчання задля підвищення обізнаності та кваліфікації прокурорів, але й гарантувати незалежність прокурорів від можливого тиску з боку керівництва і дотримуватися принципів неупередженості судового розгляду та змагальності й рівності сторін обвинувачення і захисту.

Діаграма 83

Перешкоди у взаємодії суддів із прокурорами у кримінальному процесі
(відкрите запитання; закодовані відповіді)

Взаємодія суддів із адвокатами

Значна частина суддів не задоволені існуючим форматом стосунків із представниками сторони захисту. Так, лише 60 % суддів погоджуються із тим, що з моменту впровадження чинного КПК між суддями та адвокатами було досягнуто належної взаємодії, решта 40 % відповіли, що це не так.

За оцінками суддів, адвокати доволі часто демонструють недостатній рівень підготовки до судових засідань: 60 % суддів вказали, що в матеріалах захисту зазвичай міститься недостатньо доказів для вирішення справи по суті, 52 % суддів вважають, що адвокати неякісно готують процесуальні документи, 43 % – що більшість адвокатів не демонструють належної підготовки до судових засідань.

Дещо кращою є ситуація із дотриманням етичних норм: за словами 85 % суддів, під час судових засідань адвокати демонструють повагу до суду та інших учасників процесу; із випадками неповаги стикалися 15 % суддів.

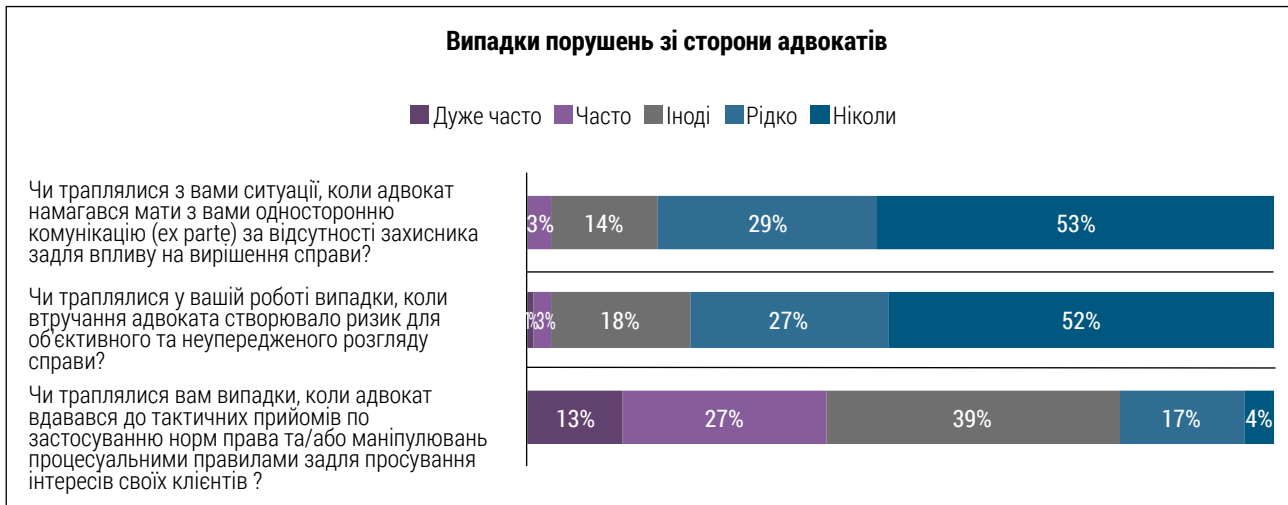
Діаграма 84

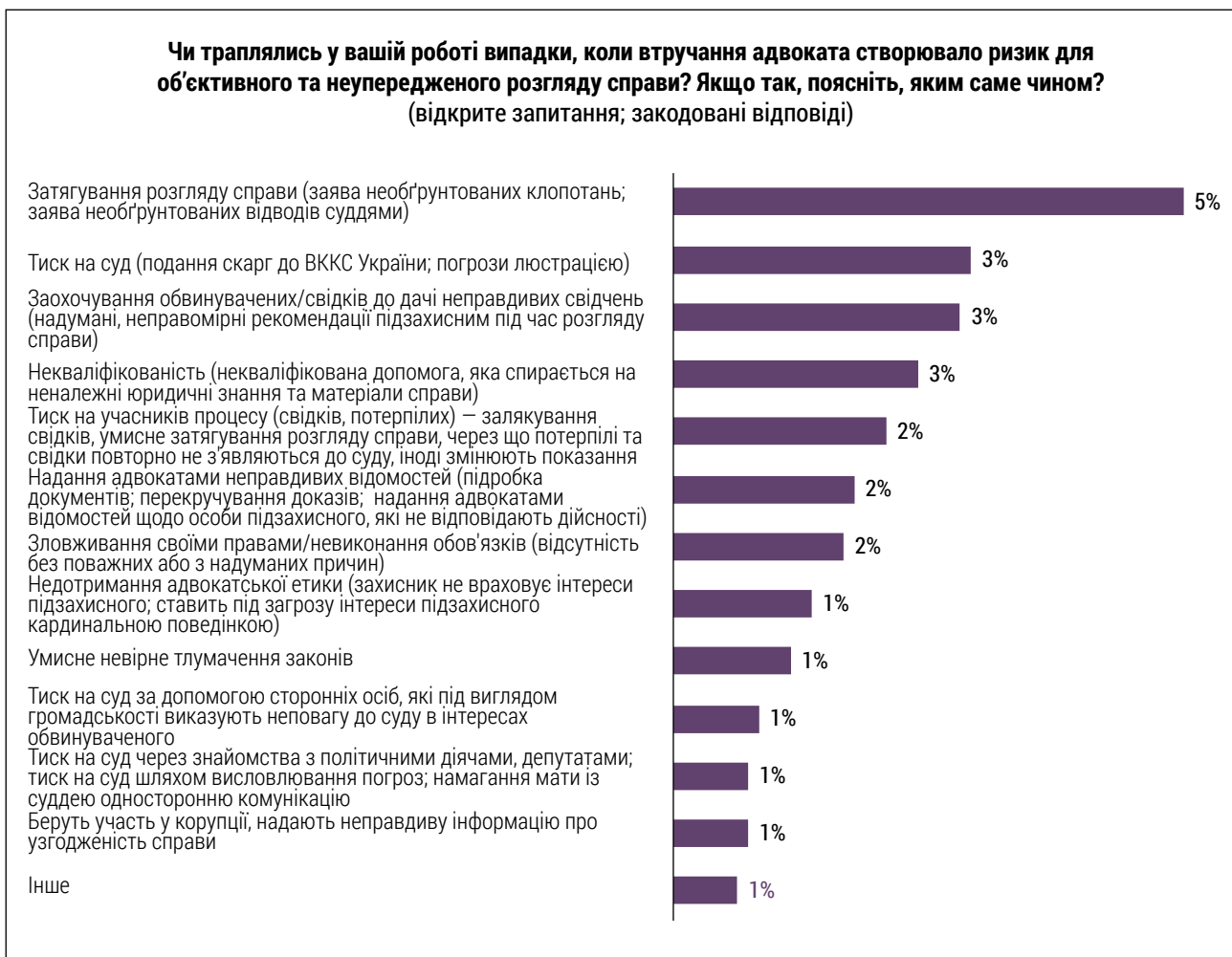
Порушення з боку адвокатів частіше мають форму маніпулювань процесуальними правилами чи застосування тактичних прийомів, аніж спроб «домовитися» із суддею. Так, майже 96% опитаних суддів у своїй практиці стикалися із випадками, коли адвокати вдавалися до тактичних прийомів по застосуванню норм права або маніпулювань процесуальними правилами задля просування інтересів своїх клієнтів, а 40% суддів спостерігають такі випадки часто або дуже часто. Суттєво рідше мають місце випадки, коли адвокати намагаються мати односторонню комунікацію із суддями задля здійснення впливу на вирішення справи: із подібними випадками у своїй практиці бодай раз мали справу 47% суддів, часто або дуже часто – 3%.

Близько половини (48%) суддів у своїй практиці були у ситуації, коли втручання адвоката створювало ризик для об'єктивного та неупередженого розгляду справи – із них 4% мають справу з такими ситуаціями часто або дуже часто, 18% – іноді, 27% – рідко. За словами суддів, які мали подібний досвід, здебільшого втручання адвокатів полягало у затягуванні розгляду справи (заява необґрунтованих клопотань; заява необґрунтованих відводів суддями тощо) – на існування подібних порушень вказали 5% опитаних суддів. Також непоодинокими є випадки тиску на суддів шляхом подання скарг до ВККС України чи погроз люстрацією (3%), заохочування обвинувачених/свідків до дачі неправдивих свідчень (3%), тиск та залякування учасників процесу (свідків, потерпілих) (2%).

Діаграма 85

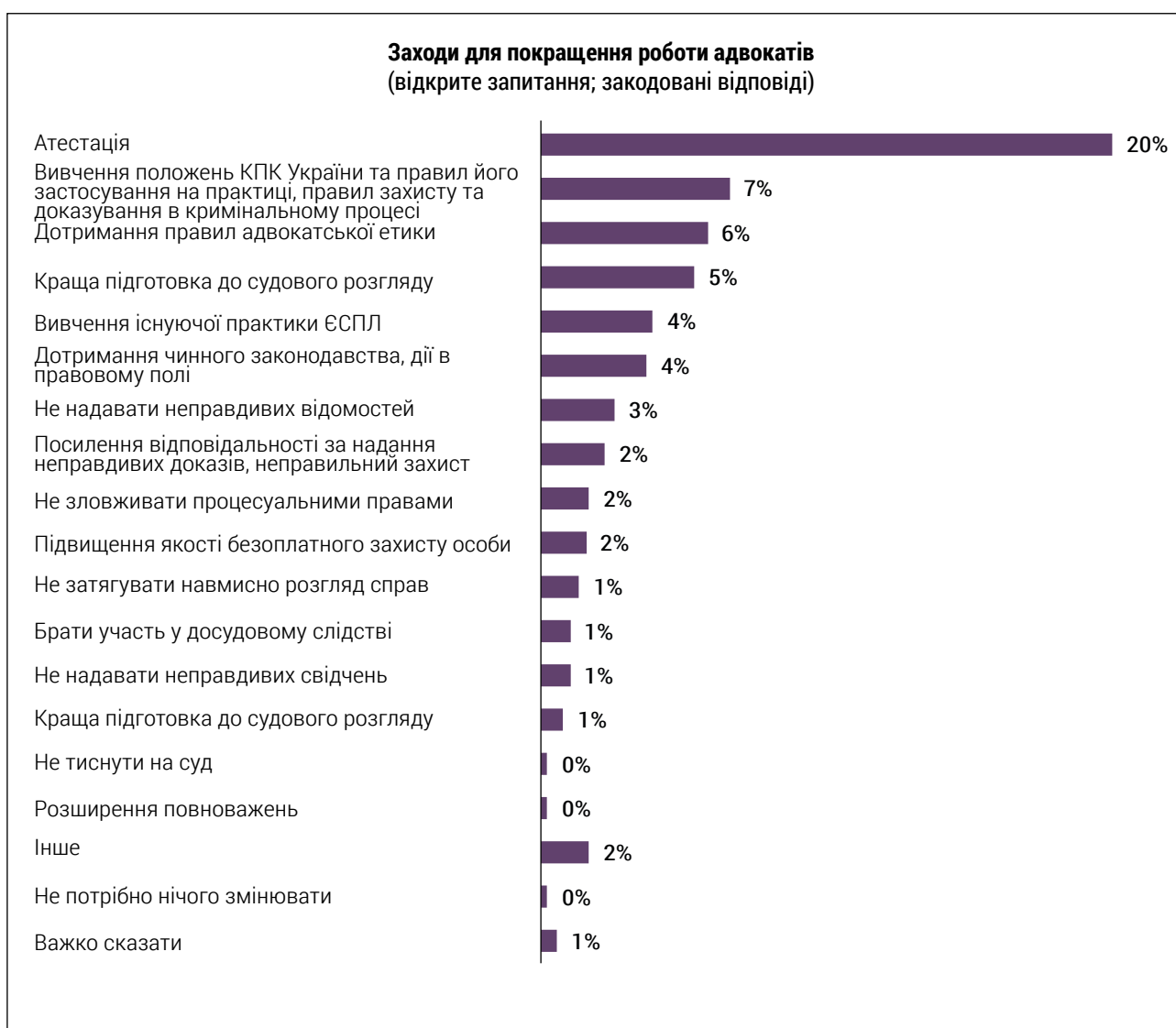

Діаграма 86

Відповідаючи на запитання щодо того, як, на їхню думку, адвокати повинні покращити свою роботу, найчастіше судді наголошували на необхідності підвищення кваліфікації захисників: 20 % опитаних зазначили, що відповідні адвокатські об'єднання повинні проводити навчання та атестацію адвокатів, 7 % — що адвокати насамперед повинні досконало вивчити КПК України та правила його застосування на практиці, правила захисту та доказування в кримінальному процесі. Окрім цього, близько 6 % опитаних зазначили, що адвокати повинні дотримуватися правил адвокатської етики та добросовісно виконувати свої обов'язки, 5 % — що адвокати повинні краще готуватися до судового розгляду. Частина суддів наголошують на тому, що адвокати повинні брати активну участь у досудовому слідстві для збору доказів, а також на тому, що необхідно розширити процесуальні права адвокатів. Серед інших дій, якими адвокати можуть покращити свою роботу, судді зазначали, що адвокати повинні більш активно збирати докази та не зловживати своїми процесуальними правами задля затягування розгляду справ та збільшення своїх гонорарів.

Діаграма 87

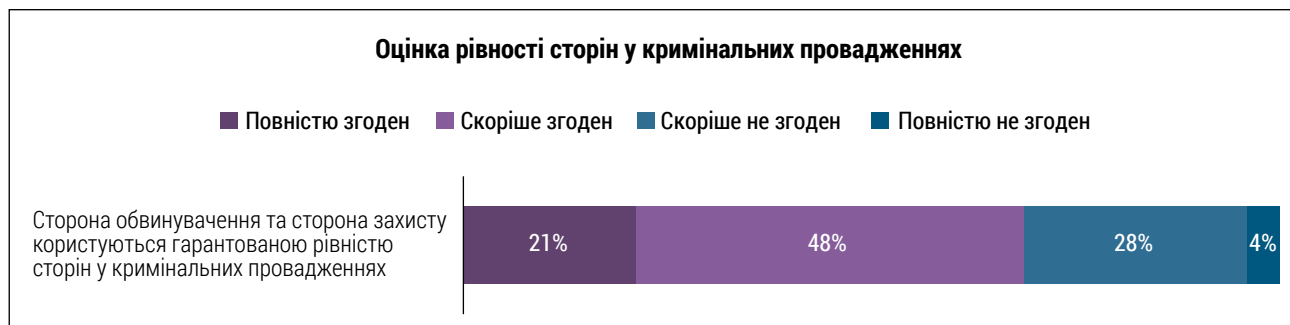

Тобто, як можна зауважити, судді мають багато нарікань на роботу адвокатів, серед яких — недостатня активність у зборі доказів для вирішення справи по суті, недостатня обізнаність захисників із законодавством, схильність до маніпулювань процесуальними правилами та затягування справи у власних інтересах. А без активної та обґрунтованої позиції сторони захисту об'єктивність і справедливність судочинства є неможливими.

Змагальність і рівність сторін

Рівність сторін обвинувачення і захисту є однією з базових умов справедливого судочинства. За результатами опитування, значна частина суддів не погоджується із тим, що у кримінальних провадженнях сторона обвинувачення та сторона захисту мають рівні права: із тим, що сторона обвинувачення та сторона захисту користуються гарантованою рівністю сторін у кримінальних провадженнях, скоріше або повністю згодні близько двох третин (68 %) суддів, а на думку майже третини (32 %) це не так.

Діаграма 88

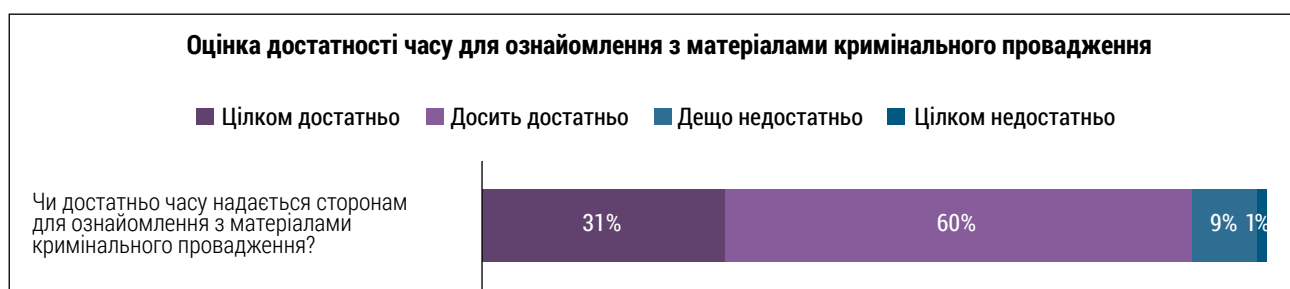
Схожими є й оцінки того, чи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України достатньо зроблено у напрямі створення змагального процесу та рівності сторін обвинувачення і захисту: 72 % суддів схильні вважати, що норм чинного КПК для цього достатньо, проте 28 % вважають, що необхідні деякі покращення.

Діаграма 89

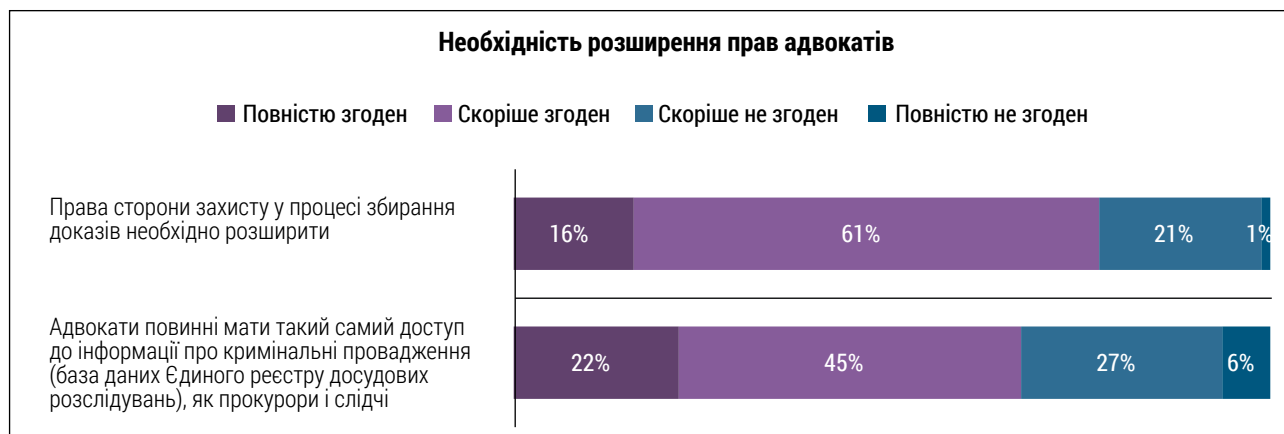
На думку абсолютної більшості (91 %) суддів, сторонам надається достатньо часу для ознайомлення із матеріалами кримінального провадження, тобто це не повинно слугувати перешкодою якісній підготовці сторін до судового розгляду.

Діаграма 90

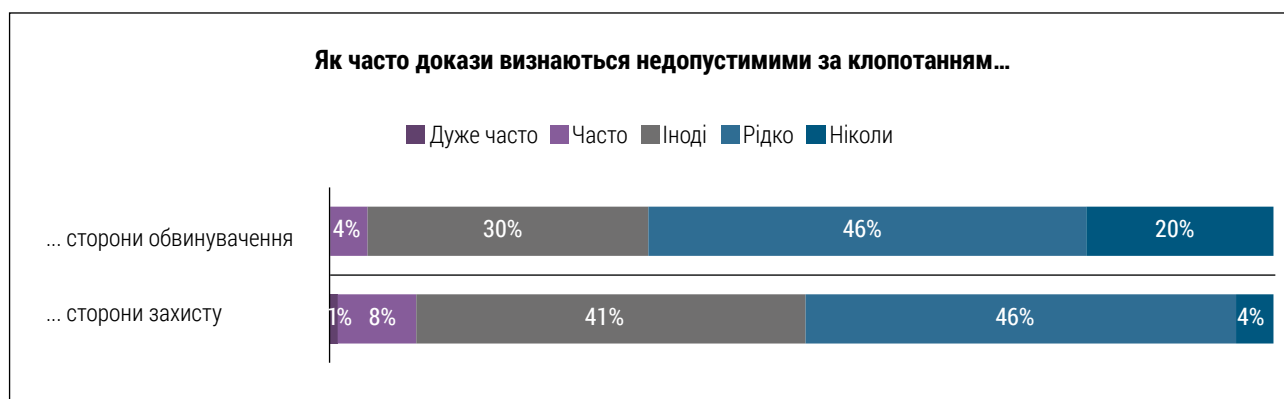
Проте загалом судді визнають, що наразі сторона захисту, порівняно зі стороною обвинувачення, має вужчі права для здійснення своїх функцій, і погоджуються із необхідністю розширення прав адвокатів: 77% згодні з тим, що права сторони захисту у процесі збирання доказів необхідно розширити, 67% — що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (база даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі.

Діаграма 91

За оцінками суддів, дещо частіше докази визнаються недопустимими за клопотанням сторони захисту, аніж за клопотанням сторони обвинувачення: щодо клопотань сторони захисту, 9% суддів відповіли, що вони задовольняються часто або дуже часто, 41% — іноді, 50% — рідко або ніколи; клопотання щодо визнання доказів недопустимими з боку обвинувачення задовольняються часто за словами 4% суддів, іноді — 30%, рідко або ніколи — 66%.

Діаграма 92

Таким чином, на думку суддів, принцип рівності сторін обвинувачення і захисту та їх змагальності в Україні реалізований не повною мірою. Попри задекларовані принципи, сторона захисту, порівняно зі стороною обвинувачення, має вужчі права у процесі збирання доказів та обмежений доступ до інформації про кримінальні провадження. Майже третина опитаних суддів вважають, що в новому КПК недостатньо зроблено в напрямі забезпечення змагальності процесу. Тобто ці аспекти потребують подальшого реформування задля реального втілення принципів рівноправності сторін обвинувачення і захисту у кримінальному провадженні.

4.4. ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ СУДОЧИНСТВА

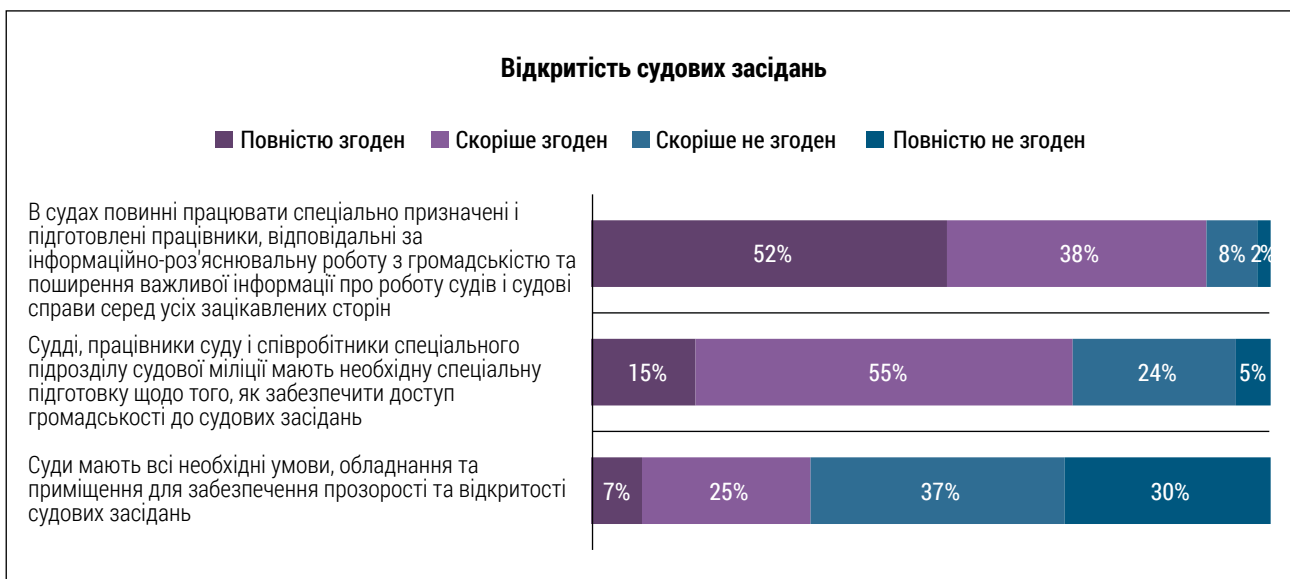
Як підтверджують результати дослідження, загалом судді погоджуються із необхідністю відкритості судового процесу та інформування громадськості про роботу судів і судові справи.

На думку 90 % респондентів, в судах повинні працювати спеціально призначені і підготовлені працівники, відповідальні за інформаційно-роз'яснювальну роботу з громадськістю та поширення важливої інформації про роботу судів і судові справи серед усіх зацікавлених сторін. Зважаючи на високу занепокоєність суддів неправдивим або некомпетентним висвітленням роботи судів у ЗМІ, а також непоодинокі згадування про випадки втручання, тиску чи наклепів зі сторони журналістів, дійсно важливим є налагодження якісної комунікації з громадськістю, ЗМІ та іншими зацікавленими сторонами.

На думку 71 % опитаних, судді, працівники суду і співробітники спеціального підрозділу судової міліції мають необхідну спеціальну підготовку щодо того, як спростити доступ громадськості до судових засідань. На думку решти 29 %, подібної підготовки працівникам суду бракує.

Проте лише 32 % суддів погоджуються із тим, що суди мають всі необхідні умови, обладнання та приміщення для забезпечення прозорості та відкритості. Тобто у багатьох випадках перепонами для реалізації принципів відкритості судових засідань можуть бути відсутність належно обладнаного приміщення для проведення відкритих для громадськості судових засідань і відсутність технічних засобів для запису та трансляції цих засідань в реальному часі.

Діаграма 93

Отже, для забезпечення відкритості судових засідань необхідно цілеспрямовано працювати над покращенням зв'язків із громадськістю, зокрема мати спеціально призначених працівників, відповідальних за інформування і роз'яснення діяльності судів для громадськості. Важливим напрямом є спеціальне технічне обладнання зал засідань для здійснення запису і трансляції ходу засідань, що повинно зробити роботу судів більш прозорою і знизити імовірність порушень чи маніпулювань під час розгляду кримінальних справ.

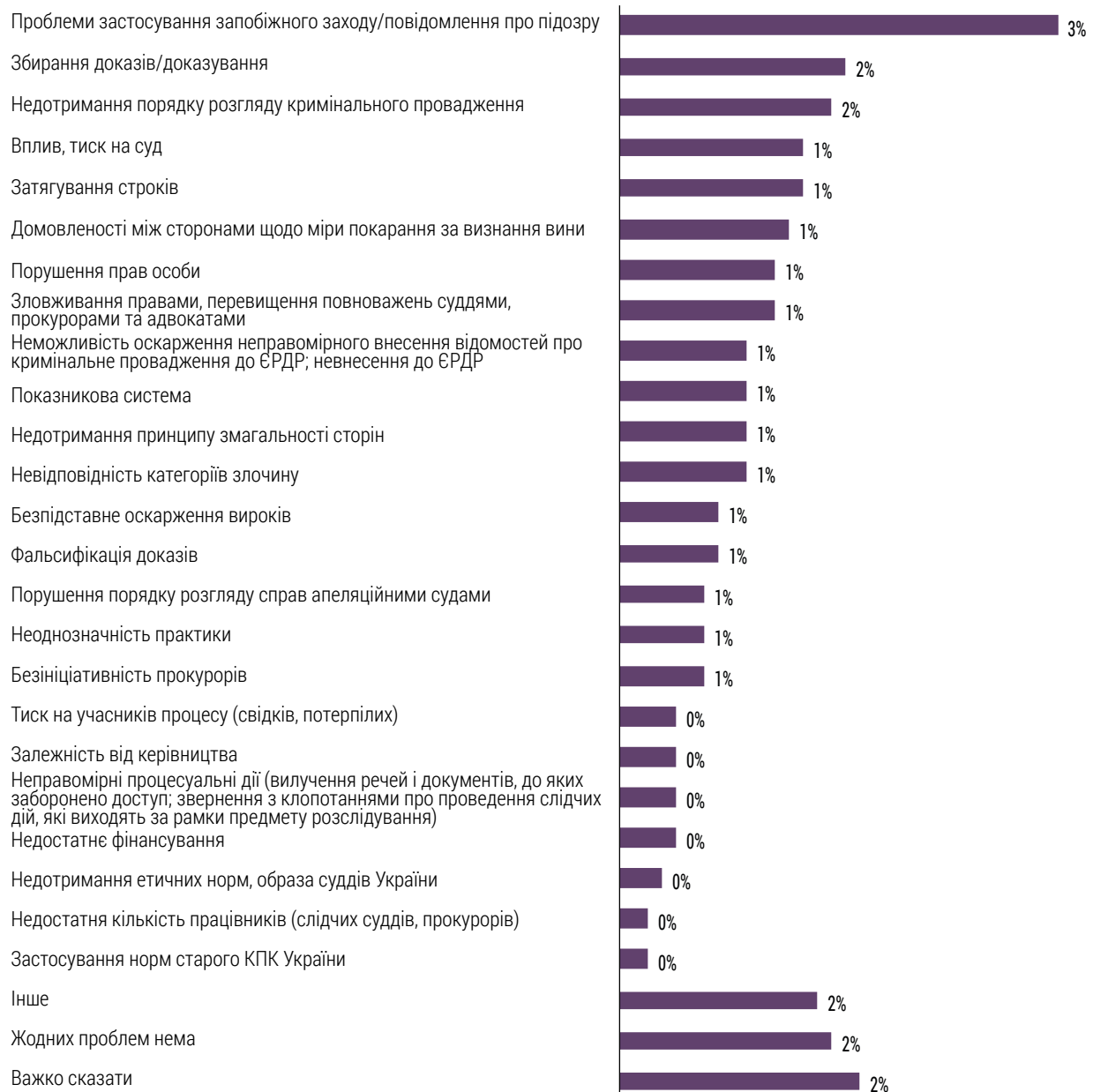
4.5. ПРОБЛЕМНІ ПРАКТИКИ ТА НЕОБХІДНІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Як уже зазначалося, за оцінками суддів, у сфері кримінальної юстиції існує багато проблемних моментів, пов'язаних із недостатнім захистом суддів від впливу і втручання у їхню роботу, а також із якістю роботи слідчих, прокурорів та адвокатів. Поширеними є випадки, коли прокурори намагаються мати односторонню комунікацію із суддями задля впливу на рішення. Адвокати, зі свого боку, за словами суддів, часто вдаються до маніпулювань чи затягувань справи.

Відповідаючи на запитання, які неформальні практики у кримінальному процесі вони вважають найбільш проблемними, частіше судді вказували на проблеми застосування запобіжного заходу (недоведеність ризиків при обранні запобіжних заходів; затримання підозрюваних до вирішення по суті питання щодо застосування). Окрім цього, судді зазначили випадки порушення прав особи (перешкоди у доступі до правової допомоги; незаконне обмеження свободи осіб, зокрема неоформлення затримання; порушення прав і свобод під час затримання), порушення в процесі збирання доказів (вилучення більшої кількості речей під час обшуку; вилучення речей і документів в процесі доступу до них, фальсифікація доказів), домовленості між сторонами щодо міри покарання за визнання вини.

Діаграма 94

Найбільш проблемні неформальні практики у кримінальному процесі
(відкрите запитання; закодовані відповіді)

Щодо аспектів проведення слухань, близько двох третин (68%) суддів погоджуються, що в залі суду обвинуваченого (підсудного) не слід тримати у металевих чи скляних «клітках», за винятком випадків, зумовлених суспільною небезпекою обвинуваченого. Тобто загалом судді готові відмовитися від цієї практики і не вважають її необхідною.

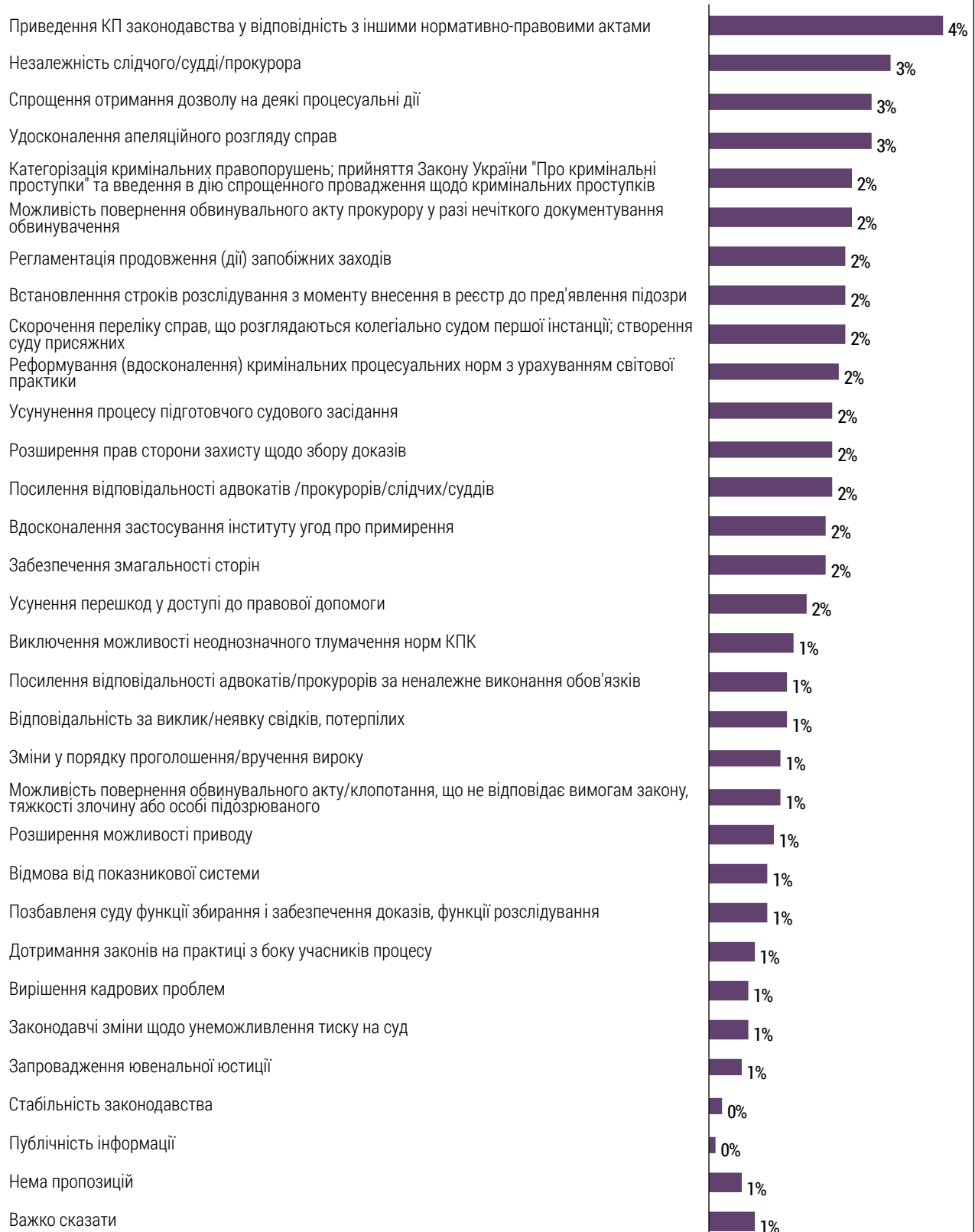
Діаграма 95

Відповідаючи на запитання, які найбільш важливі законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства, судді хотіли би бачити у сфері кримінальної юстиції, найчастіше опитувані зазначали необхідність приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність із іншими нормативно-правовими актами (4%). Також серед названих пріоритетних напрямів реформування – створення справжніх гарантій незалежності для слідчих, суддів, прокурорів; спрощення процедур отримання дозволу на певні процесуальні дії (зменшити кількість процесуальних дій та заходів, для здійснення яких слідчому необхідно звертатись з клопотанням до суду); удосконалення апеляційного розгляду справ (більш чітке та конкретне законодавче закріплення підстав для направлення справ на новий судовий розгляд); категоризація кримінальних правопорушень (прийняття Закону України «Про кримінальні проступки» та введення в дію спрощеного провадження щодо кримінальних проступків); регламентація продовження (дії) запобіжних заходів; встановлення строків розслідування від моменту внесення в реєстр до пред'явлення підозри; скорочення переліку справ, що розглядаються колегіально судом першої інстанції; розширення прав сторони захисту щодо збору доказів та забезпечення змагальності сторін.

Діаграма 96

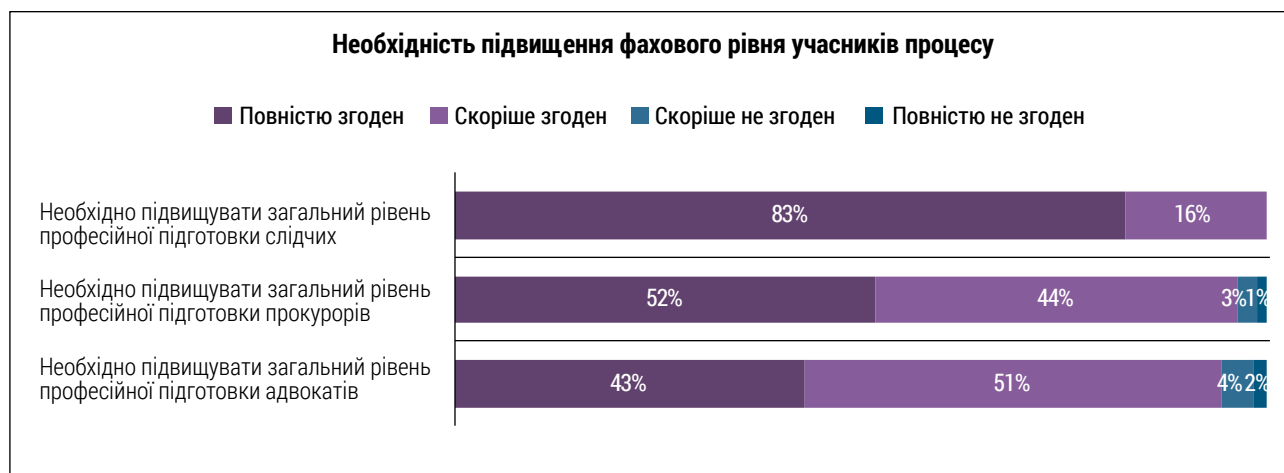
**Необхідні законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства
(відкрите запитання; закодовані відповіді)**

4.6. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Судді високою мірою усвідомлюють необхідність підвищення фахового рівня учасників процесу: 99 % суддів погоджуються із тим, що необхідно підвищувати загальний рівень професійної підготовки слідчих, 96 % вказали на необхідність підвищення фахового рівня прокурорів, 94 % – підвищення загального рівня професійної підготовки адвокатів.

Діаграма 97

У більшості судді підтримують ідею спільних навчальних програм для суддів та інших учасників кримінального процесу за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у даному форматі навчання. Так, 77 % погоджуються, що судді мають проходити спільні навчальні програми зі слідчими, 76 % – з прокурорами, 56 % – із адвокатами.

Діаграма 98

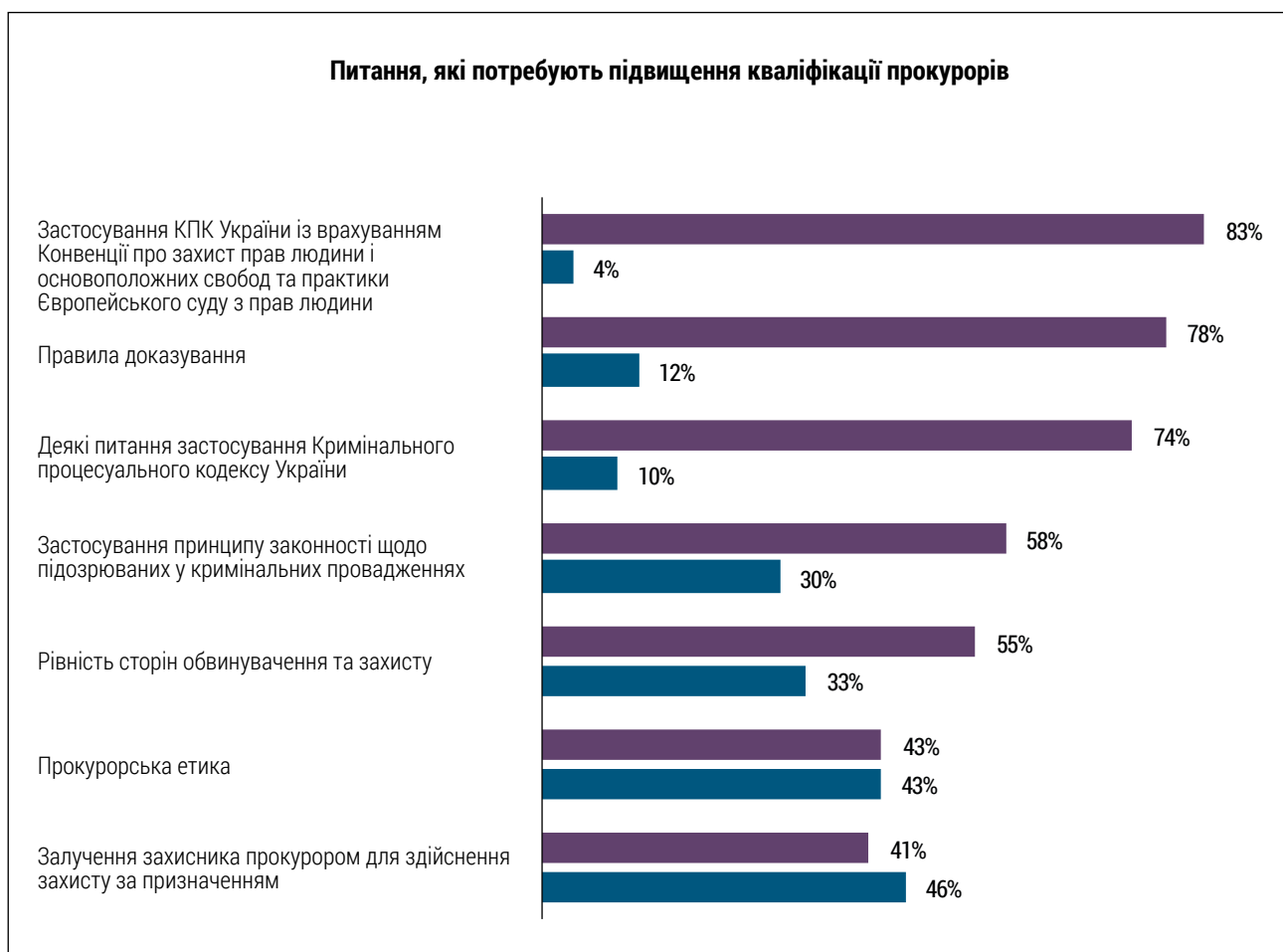
Одним із головних пріоритетів спеціалізованих тренінгів є застосування Кримінального процесуального кодексу України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини: 83 % опитаних суддів зазначили, що це питання потребує підвищення кваліфікації прокурорів, 77 % – що знання адвокатів із цієї теми є низькими (31 %) або задовільними (47 %).

Окрім цього, важливими темами для навчання прокурорів та адвокатів, на думку суддів, мають бути правила доказування (прокурори потребують навчання із цієї теми на думку 78 % суддів, 65 % суддів вважають недостатніми знання адвокатів із цієї теми) та деякі питання застосування Кримінального процесуального кодексу України (74 % вказали на необхідність навчання прокурорів, 62 % – адвокатів).

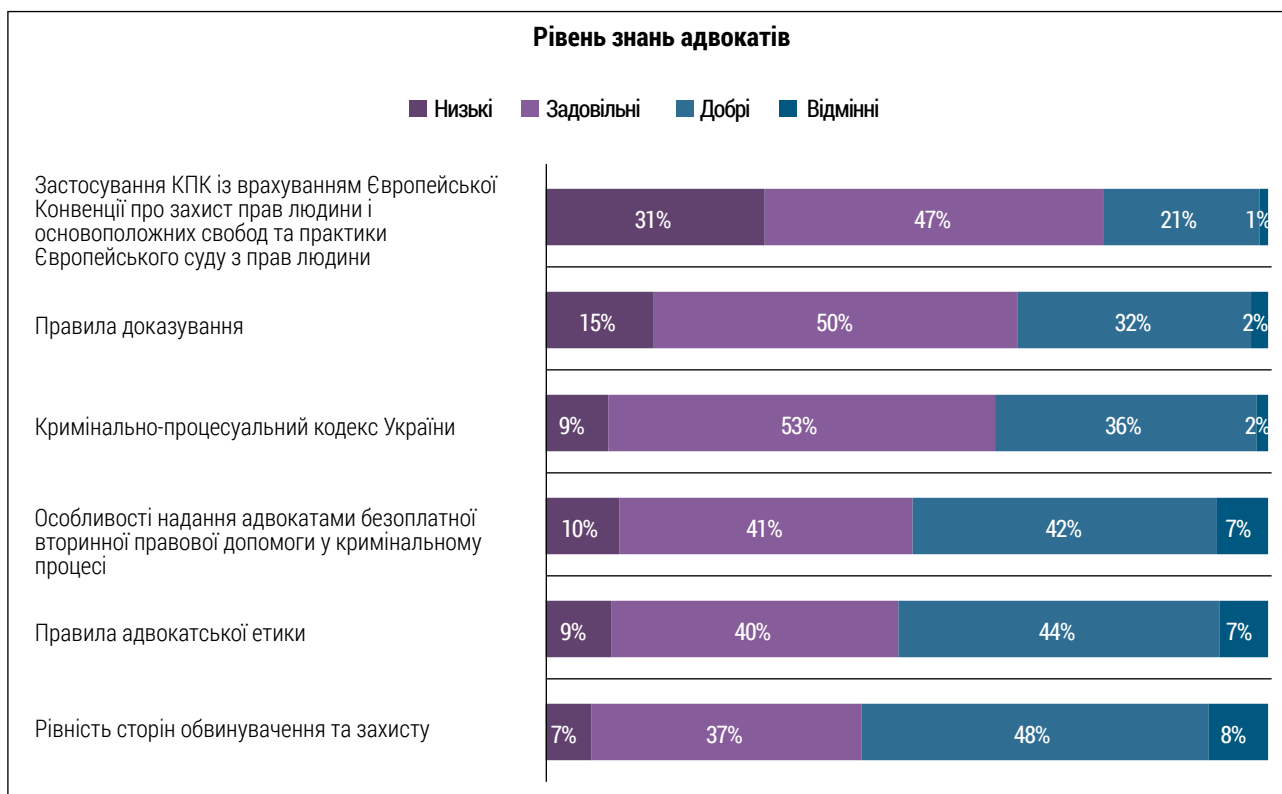
Також, за оцінками суддів, існує значна потреба у підвищенні фахового рівня прокурорів і з решти запропонованих у опитуванні питань, зокрема застосування принципу законності щодо підозрюваних у кримінальних справах (58 %), рівність сторін обвинувачення та захисту (55 %), прокурорська етика (43 %), залучення захисника прокурором для здійснення захисту за призначенням (41 %).

У багатьох випадках, за оцінками суддів, адвокати мають неповні знання щодо особливостей надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі (51 %), правил адвокатської етики (49 %), рівності сторін обвинувачення та захисту (44 %).

Діаграма 99

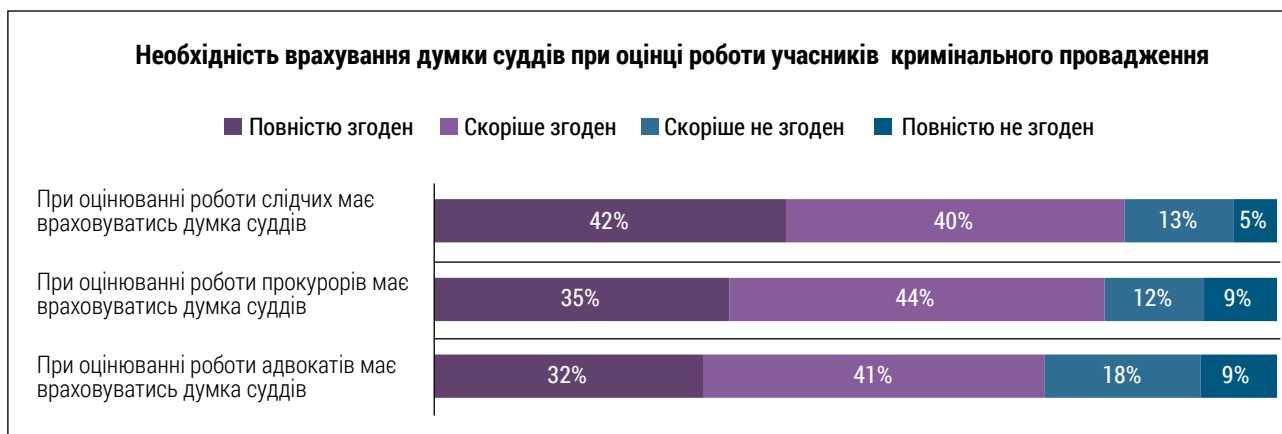

Діаграма 100

Значна частина суддів воліли би, щоб при оцінці роботи інших учасників кримінального провадження враховувалася їхня думка. Так, 82% опитаних суддів погоджуються із тим, що думка суддів має враховуватися при оцінюванні роботи слідчих, 79% – при оцінюванні роботи прокурорів, 73% – при оцінюванні роботи адвокатів.

Діаграма 101

ПІДСУМКИ: думки суддів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні

Судді зазначають багато проблемних аспектів, які наразі не вирішені, і у більшості дотримуються думки, що поточний процес реформ юстиції в Україні не враховує достатньою мірою інтереси їхньої сторони.

Для суддів дуже актуальною є проблема захисту від спроб впливу і незаконного втручання у їхню діяльність (із боку адвокатів, прокурорів, громадськості, політиків тощо). За оцінками абсолютної більшості (98 %) суддів, необхідно вжити більш істотних заходів для захисту незалежності суддів і гарантії того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях. Близько 86 % опитаних суддів вказали на необхідність більш істотних заходів для захисту суддів від незаконного втручання у їх діяльність з боку адвокатів та прокурорів.

За словами суддів, першочерговими заходами для захисту незалежності суддів та гарантії того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях, мають бути впровадження дієвого покарання для осіб, які незаконно втручаються в діяльність або намагаються впливати на суддів, а також гідне матеріальне, соціальне забезпечення та покращення умов праці суддів.

Судді у більшості позитивно оцінюють впровадження інституту слідчого судді. Разом з тим більшість представників суддівського корпусу усвідомлюють, що наразі існують певні організаційні проблеми у роботі слідчих суддів, і погоджуються із тим, що для налагодження роботи необхідно збільшити кількість слідчих суддів, знизити навантаження на них та вдосконалити процедуру призначення слідчих суддів.

Як показують результати опитування, існують проблеми у взаємодії між суддями та іншими учасниками кримінального провадження. Серед суддів лише трохи більше половини вказали, що з моменту впровадження чинного КПК було досягнуто належної взаємодії між суддями та прокурорами, слідчими, адвокатами.

Основне зауваження суддів до роботи слідчих полягає у недостатній обізнаності слідчих із питаннями кримінального права і процесу та випадках порушень слідчими Кримінального процесуального кодексу України.

Проблемою у взаємодії із прокурорами, за словами суддів, є те, що прокурори доволі часто приділяють недостатньо уваги підготовці до розгляду справи та пасивні у зборі доказів, оскільки переконані у винесенні обвинувального вироку. Ще однією проблемою, за словами суддів, є залежність процесуального прокурора від його керівництва, а також намагання прокурорів «домовитися» — мати односторонню комунікацію з суддею задля здійснення впливу на рішення.

Більшість суддів мають зауваження до роботи адвокатів. За оцінками суддів, адвокати доволі часто демонструють поганий рівень підготовки до судових засідань, а також часто вдаються до тактичних прийомів по застосуванню норм права або маніпулювань процесуальними правилами задля просування інтересів своїх клієнтів.

Як слідє із відповідей респондентів, в Україні принцип змагальності і рівності сторін у кримінальному провадженні втілений далеко не повною мірою: загалом із тим, що сторона обвинувачення та сторона захисту користуються гарантованою рівністю сторін у кримінальних провадженнях, погодилися трохи більше двох третин суддів.

Окрім того, судді у більшості погоджуються із необхідністю розширення прав сторони захисту: більшість суддів погоджуються із тим, що права сторони захисту у процесі збирання доказів необхідно розширити, а також із тим, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (база даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі.

Судді у більшості позитивно ставляться до ідей відкритості судового процесу та інформування громадськості про роботу судів і судові справи. Як підтверджують дані опитування, багато представників суддівського корпусу занепокоєні низьким рівнем довіри громадськості і підтримують ідею, що більша відкритість здатна змінити уявлення про суди та суддів.

Відповіді респондентів підтверджують, що у кримінальному процесі зберігається багато проблемних неформальних практик. Як свідчать дані опитування, близько половини суддів у своїй практиці стикалися із випадками, коли прокурор намагався мати із ними односторонню комунікацію задля здійснення впливу на вирішення справи; трохи менше половини суддів відповіли, що у їх практиці були випадки, коли на їхнє рішення намагалися вплинути представники захисту. Іншими проблемними практиками є порушення прав особи на етапі досудового слідства чи під час судового розгляду справи (перешкоди у доступі до правової допомоги; незаконне обмеження свободи осіб, зокрема неоформлення затримання; порушення прав і свобод під час затримання тощо), маніпулювання доказами (приховування невігідних для сторони доказів, фальсифікація доказів, надання неправдивих свідчень, тиск на свідків тощо), домовленості між сторонами щодо міри покарання за визнання вини.

За оцінками опитаних суддів, серед аспектів, які потребують уваги при розробці стратегії подальшого реформування кримінального правосуддя в Україні, — захист статусу і роботи суддів, розширення прав сторони захисту, повноцінне втілення принципів змагальності та рівності сторін обвинувачення і захисту.

Судді, як і решта опитаних, високою мірою усвідомлюють необхідність підвищення фахового рівня усіх учасників процесу.

Одним із основних пріоритетів спеціалізованих тренінгів для усіх учасників кримінального провадження є застосування Кримінального процесуального кодексу України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Іншими важливими темами для навчання прокурорів та адвокатів, на думку суддів, мають бути правила доказування та деякі питання застосування Кримінального процесуального кодексу України.

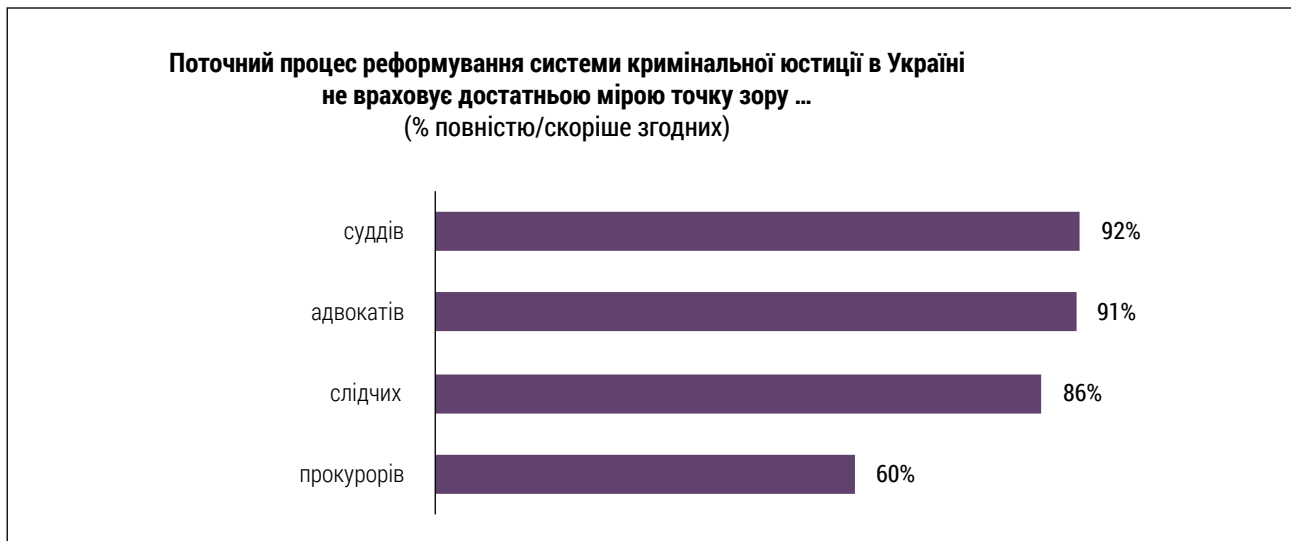
Загалом судді позитивно ставляться до ідеї спільних навчальних програм із іншими учасниками кримінального процесу за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у даному форматі навчання.

5. ПІДСУМКИ: Думки суддів, слідчих, адвокатів та прокурорів щодо реформування кримінальної юстиції в Україні

5.1. Загальна оцінка процесу реформ кримінальної юстиції

Як свідчать результати опитування, поточний процес реформування кримінальної юстиції в Україні відбувається без достатнього врахування думок учасників кримінального процесу: на те, що поточний процес реформ юстиції в Україні не враховує достатньою мірою інтереси їхньої сторони, вказали 92 % суддів, 91 % адвокатів, 86 % слідчих та 60 % прокурорів.

Діаграма 102

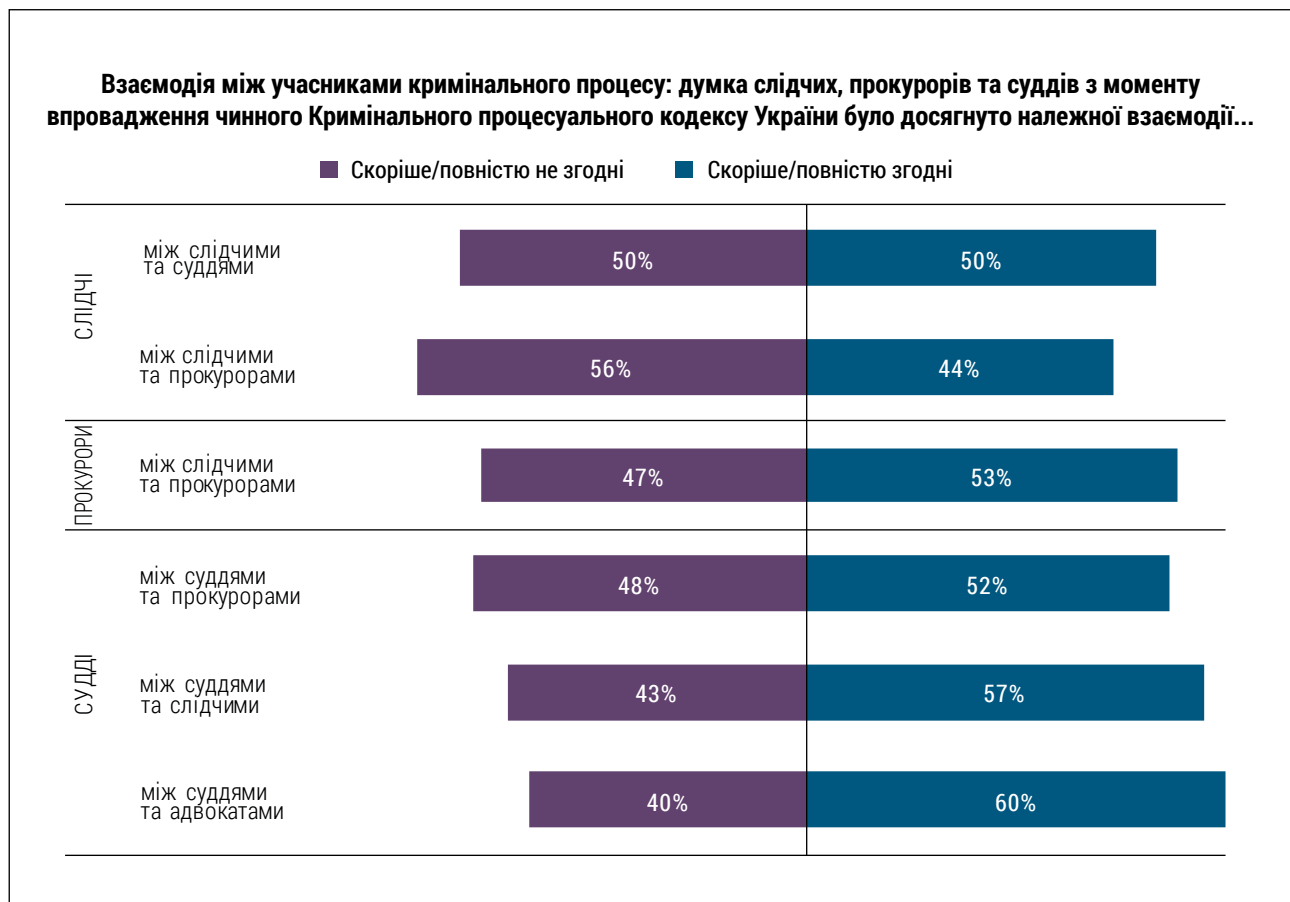

Абсолютна більшість адвокатів (98 %), суддів (92 %), прокурорів (87 %) та слідчих (85 %) вважають, що Україна повинна докладати більше зусиль по застосовуванню міжнародних стандартів та кращих практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції.

5.2. Взаємодія між учасниками кримінального провадження

Як показують результати проведеного опитування, існують проблеми у взаємодії між усіма учасниками кримінального провадження. Серед суддів лише трохи більше половини (52 %) вказали, що з моменту впровадження чинного КПК було досягнуто належної взаємодії між суддями та прокурорами, 56 % – між суддями та слідчими, 60 % – між суддями та адвокатами. Точка зору слідчих загалом збігається із відповідями суддів: лише половина тих, хто здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, вважають, що з моменту впровадження чинного КПК було досягнуто належної взаємодії між слідчими та суддями, 44 % – між слідчими та прокурорами. Серед прокурорів лише трохи більше половини (53 %) задоволені налагодженістю співпраці зі слідчими.

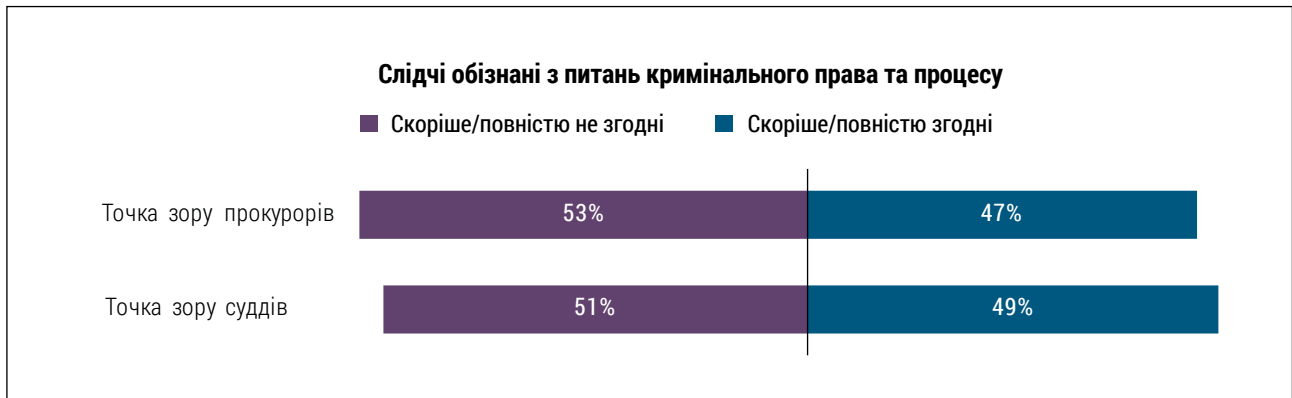
Діаграма 103

Оцінка роботи слідчих

Основне зауваження суддів та прокурорів до роботи слідчих полягає у недостатній обізнаності слідчих із питаннями кримінального права і процесу. Близько 28 % суддів і 39 % прокурорів часто або дуже часто стикалися із випадками порушень слідчими Кримінального процесуального кодексу України.

Діаграма 104

Оцінка роботи прокурорів

Проблемою у взаємодії суддів із прокурорами, за словами суддів, є те, що прокурори доволі часто приділяють недостатньо уваги підготовці до розгляду справи та пасивні у зборі доказів, оскільки переконані у винесенні обвинувального вироку.

Слідчі також у більшості не задоволені існуючим форматом взаємодії слідства та прокуратури: абсолютна більшість слідчих погоджуються із тим, що процесуальне керівництво досудового розслідування з боку прокурорів обмежує ефективність розслідування.

Діаграма 105

Крім того, за словами суддів, проблемою є залежність процесуального прокурора від його керівництва, а також намагання прокурорів «домовитися» — мати односторонню комунікацію з суддею задля здійснення впливу на рішення.

Оцінка роботи адвокатів

І судді, і слідчі, і прокурори мають зауваження до роботи адвокатів. За оцінками суддів та прокурорів, адвокати доволі часто демонструють поганий рівень підготовки до судових засідань, а також часто вдаються до тактичних прийомів по застосуванню норм права або маніпулювань процесуальними правилами задля просування інтересів своїх клієнтів. Слідчі у більшості також мають зауваження до рівня компетентності адвокатів і підтверджують, що адвокати часто маніпулюють процесуальними правилами, навмисно затягують розгляд справ, втручаються у роботу слідства, порушують порядок проведення допиту (наприклад відповідають замість підозрюваного, втручаються у відповіді підозрюваного, схиляють підозрюваного до надання ним неправдивих свідчень, подають клопотання про допит неіснуючих свідків тощо).

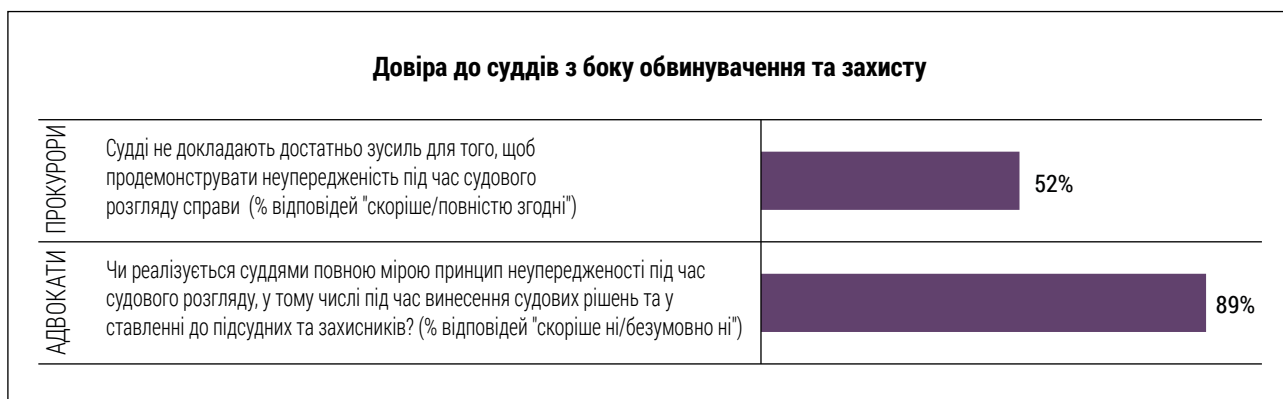
Діаграма 106

Оцінка роботи суддів

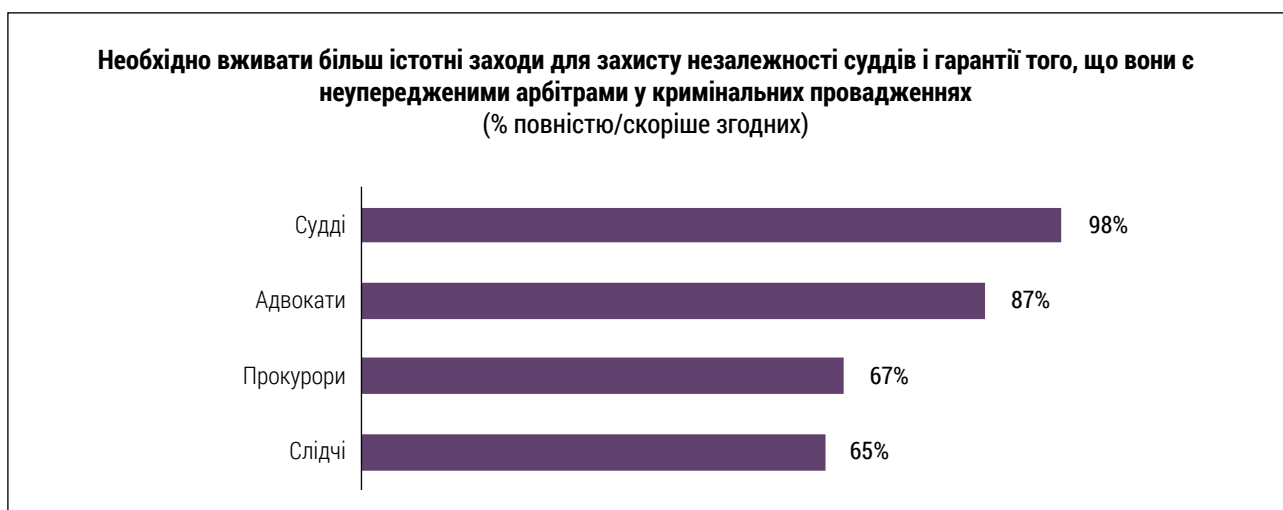
Серед учасників кримінального провадження простежується низький рівень довіри до неупередженості та об'єктивності роботи суддівського корпусу. Під час опитування абсолютна більшість (89%) адвокатів та близько половини (52%) прокурорів висловили переконання, що судді не завжди дотримуються принципу неупередженості під час судового розгляду.

Діаграма 107

За оцінкою абсолютної більшості суддів (98%), адвокатів (87%), прокурорів (67%) та слідчих (65%), необхідно вжити більш істотних заходів для захисту незалежності суддів і гарантії того, що вони виступають неупередженими арбітрами у кримінальних провадженнях. Близько 86% опитаних суддів вказали на необхідність більш істотних заходів для захисту суддів від незаконного втручання у їх діяльність з боку адвокатів та прокурорів.

Діаграма 108

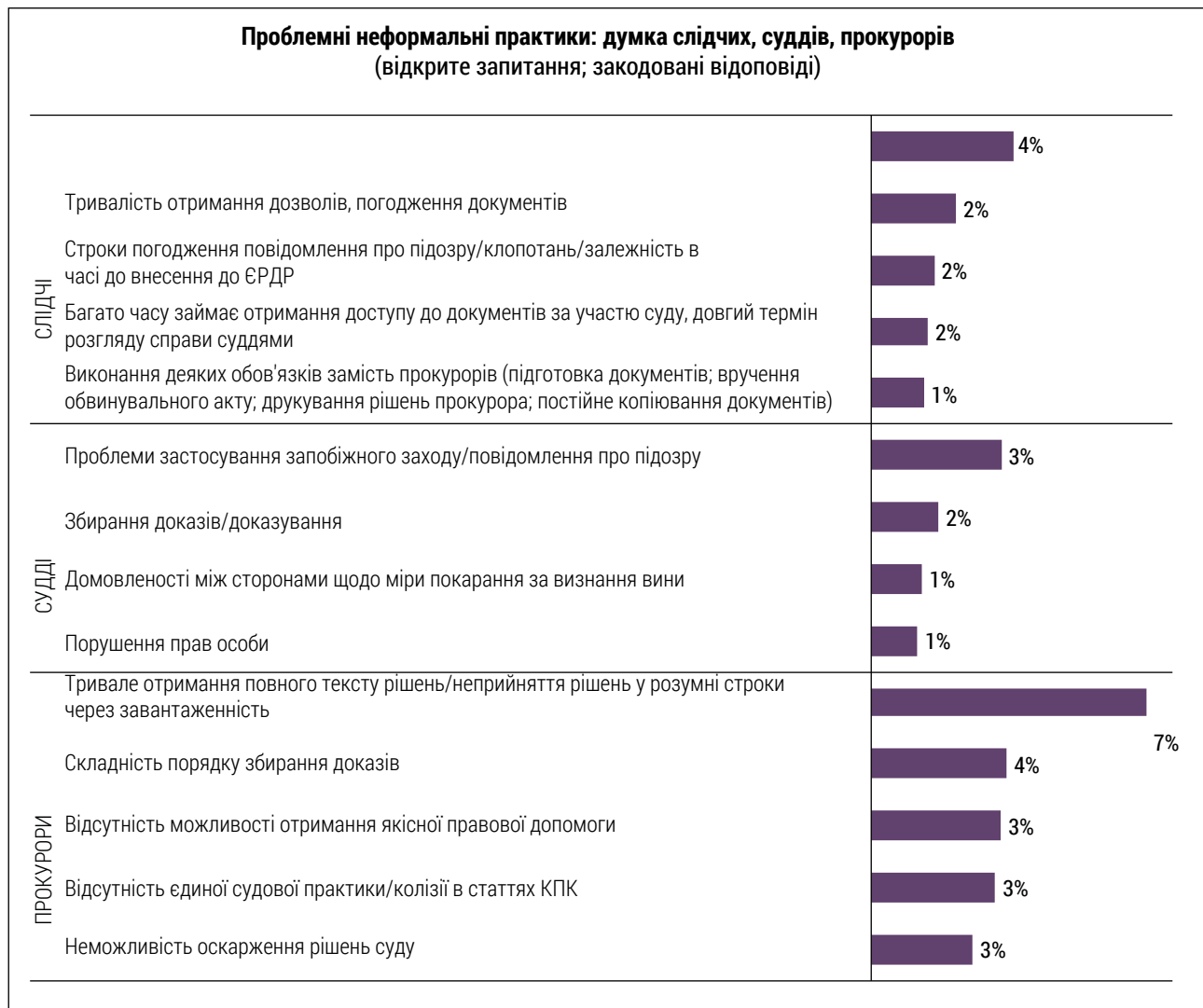
Погляди суддів та прокурорів щодо того, які заходи є необхідними для забезпечення незалежності та неупередженості суддів у кримінальних провадженнях, загалом збігаються. І судді, і прокурори найчастіше наголошують на необхідності гідного матеріального забезпечення та впровадження дієвого покарання для осіб, які незаконно втручаються в їх діяльність або намагаються впливати на суддів (заборона втручання в роботу судді будь-кого, у тому числі прокурорів, адвокатів, активістів, громадських організацій, журналістів, політиків, органів влади тощо; відповідальність за неповагу до судді; встановлення юридичної відповідальності за втручання у здійснення правосуддя тощо). Прокурори, окрім цього, наголошують на необхідності впровадження законодавчих механізмів відповідальності суддів, скасуванні пожиттєвого призначення та недоторканості суддів.

Майже усі опитані прокурори (99%) і адвокати (87%) бодай раз стикалися із випадками, коли суддя визнавав допустимими докази, які були отримані з порушенням статті 87 Кримінального процесуального кодексу України (з істотним порушенням прав і свобод людини), зокрема 5% прокурорів і 50% адвокатів вказали, що вони зауважували такі випадки часто або дуже часто.

Проблемні неформальні практики

Відповіді респондентів підтверджують, що у кримінальному процесі зберігається багато проблемних неформальних практик. За відповідями суддів, 56% у своїй практиці стикалися із випадками, коли прокурор намагався мати із ними односторонню комунікацію задля здійснення впливу на вирішення справи, 47% суддів відповіли, що у їх практиці були випадки, коли на їхнє рішення намагалися вплинути представники захисту.

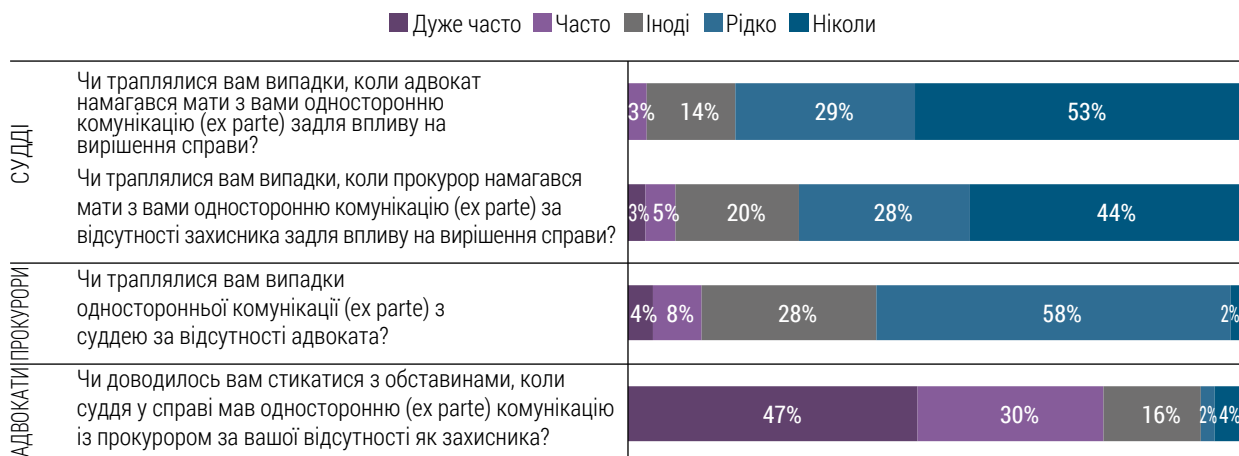
Діаграма 109

Поширеними є випадки співпраці між суддями та прокурорами: за словами прокурорів, 98% бодай раз (12% — часто або дуже часто) мали випадки односторонньої комунікації з суддею за відсутності адвоката; серед адвокатів подібні порушення зауважили 96%, серед яких 76% — часто або дуже часто. Тобто можна однозначно стверджувати, що порушення зі сторони суддів існують і є не поодинокими.

Діаграма 110

Випадки односторонньої комунікації прокурорів та адвокатів із суддями: думка суддів, прокурорів та адвокатів

Іншими проблемними практиками є порушення прав особи на етапі досудового слідства чи під час судового розгляду (перешкоди у доступі до правової допомоги; незаконне обмеження свободи осіб, зокрема неоформлення затримання; порушення прав і свобод під час затримання тощо), маніпулювання доказами (приховування невігідних для сторони доказів, фальсифікація доказів, надання неправдивих свідчень, тиск на свідків тощо), домовленості між сторонами щодо міри покарання за визнання вини.

Оцінка інституту слідчого судді

Судді та прокурори у більшості позитивно оцінюють впровадження інституту слідчого судді. Так, 76 % опитаних представників суддівського корпусу погоджуються із тим, що створення нового процесуального суб'єкта — слідчого судді, підвищило ефективність кримінального процесу, а на думку 77 % прокурорів, слідчі судді належним чином забезпечують контроль за дотриманням прав та свобод учасників кримінального провадження.

Серед слідчих ставлення до інституту слідчого судді є неоднозначним. З одного боку, слідчі у більшості визнають ефективність діяльності слідчих суддів зі здійснення контролю за дотриманням прав осіб у кримінальному провадженні. З іншого боку, на думку більшості слідчих, створення нового процесуального суб'єкта — слідчого судді, може створювати ускладнення при проведенні розслідування. Основною претензією до роботи слідчих суддів зі сторони слідчих є повільність прийняття рішень: за словами слідчих, основними проблемами, що перешкоджають ефективному здійсненню слідчими суддями їх дозвільних функцій, є недостатня кількість і переваженість слідчих суддів, що призводить до повільності або формалізму прийняття ними рішень.

І судді, і слідчі погоджуються із тим, що для налагодження роботи слідчих суддів необхідно збільшити кількість слідчих суддів залежно від кількості суддів у суді та знизити навантаження на них. Близько половини суддів погоджуються із тим, що необхідно вдосконалити процедуру призначення слідчих суддів.

5.3. Реформування кримінального процесуального законодавства

За оцінками опитаних, серед аспектів, які потребують уваги при розробці стратегії подальшого реформування кримінального правосуддя в Україні, — захист статусу і роботи усіх учасників кримінального провадження (суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих); розширення прав сторони захисту щодо збору доказів та забезпечення змагальності сторін; спрощення процедур отримання дозволу на певні процесуальні дії; приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність із іншими нормативно-правовими актами.

Законодавчі зміни

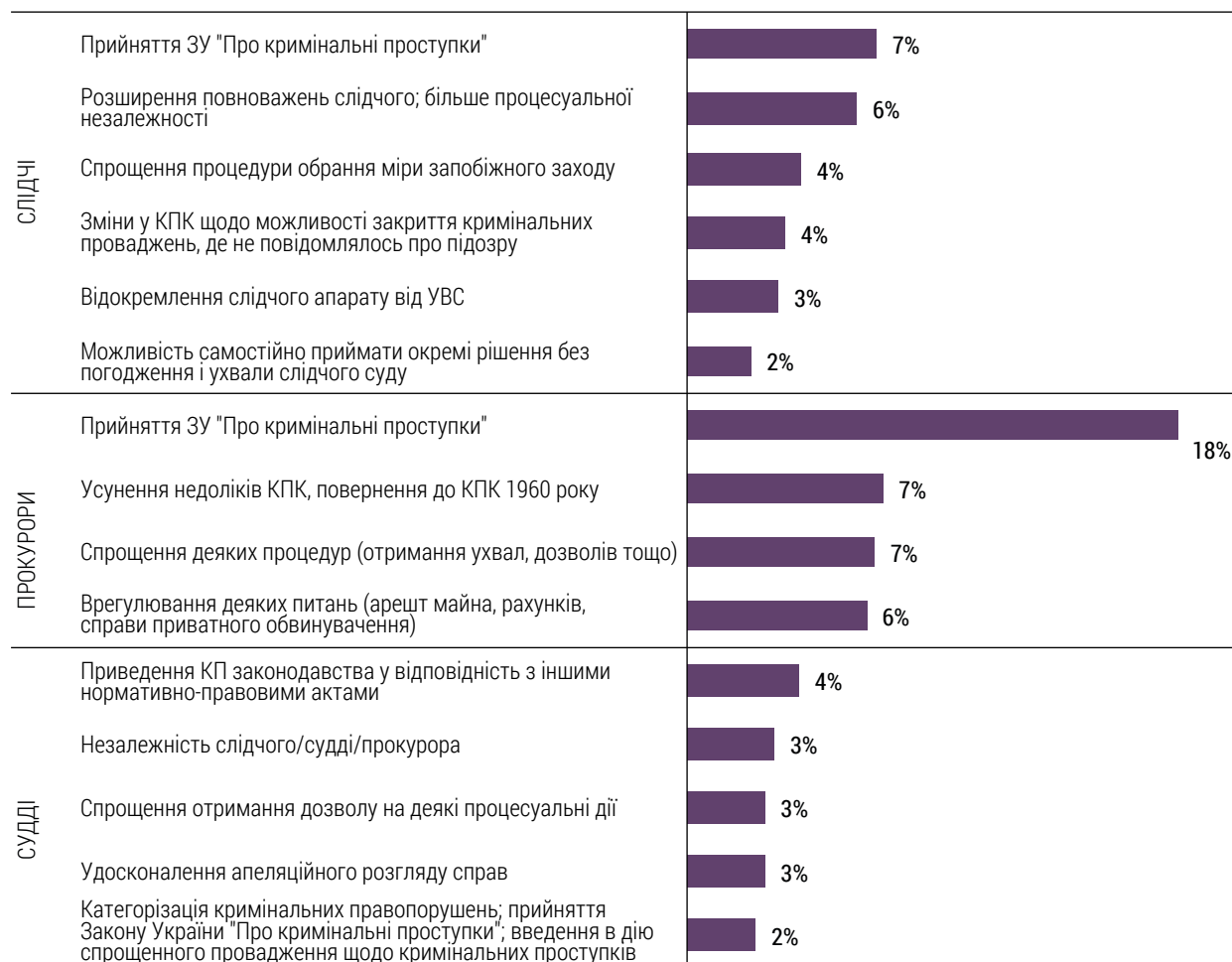
На думку слідчих, найбільш необхідними законодавчими змінами у сфері кримінальної юстиції є прийняття Закону України «Про кримінальні проступки», розширення повноважень слідчого, спрощення деяких процедур отримання дозволів, зміни у КПК щодо можливості закриття кримінальних проваджень, де не повідомлялось про підозру.

Прокурори, відповідаючи на запитання, які найбільш важливі законодавчі зміни та зміни у застосуванні кримінального процесуального законодавства вони хотіли би бачити у сфері кримінальної юстиції, найчастіше наголошували на необхідності прийняття Закону України «Про кримінальні проступки».

Основні законодавчі зміни, які хотіли би бачити у сфері кримінальної юстиції судді, — приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність із іншими нормативно-правовими актами, а також створення справжніх гарантій незалежності для слідчих, суддів, прокурорів, спрощення процедур отримання дозволу на певні процесуальні дії, удосконалення апеляційного розгляду справ.

Діаграма 111

**Найбільш важливі законодавчі зміни у сфері кримінальної юстиції:
думка слідчих, прокурорів та суддів
(відкрите запитання; закодовані відповіді)**

Забезпечення принципу змагальності та рівності сторін

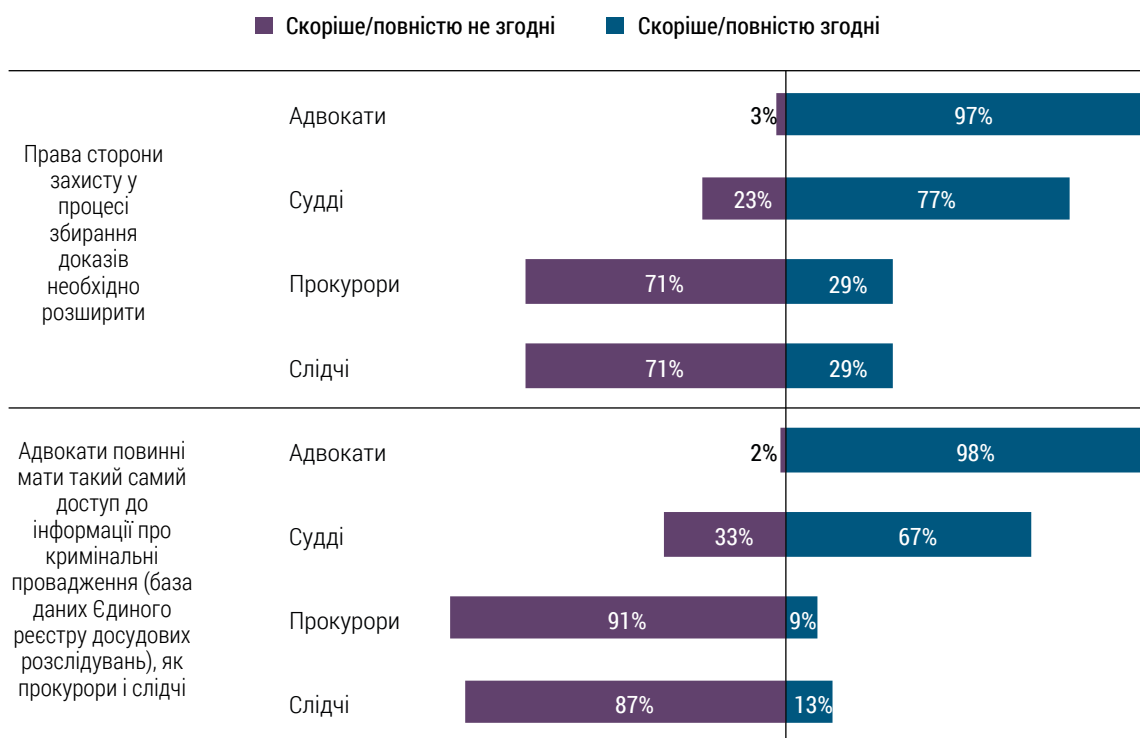
Відповіді респондентів дають можливість зробити висновок, що практичне втілення принципу змагальності під час кримінального провадження потребує вдосконалення.

Із твердженням щодо того, що на практиці рівність сторін обвинувачення та захисту у кримінальних справах гарантована, погодились 68% суддів та 83% прокурорів. Судді та адвокати у більшості погоджуються із необхідністю розширення прав сторони захисту: 77% суддів та 97% адвокатів погоджуються із тим, що права сторони захисту у процесі збирання доказів необхідно розширити, 67% суддів та 98% адвокатів під час опитування вказали, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (бази даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі.

Слідчі та прокурори також у більшості погоджуються із тим, що сторона обвинувачення та сторона захисту мають користуватися гарантованою рівністю сторін у кримінальних провадженнях, проте, на їхню думку, розширювати права захисту для цього не потрібно: так, лише 29 % слідчих та прокурорів під час опитування погодилися із тим, що права сторони захисту у процесі збирання доказів необхідно розширити. Із думкою, що адвокати повинні мати такий самий доступ до інформації про кримінальні провадження (база даних Єдиного реєстру досудових розслідувань), як прокурори і слідчі, погодилися лише 13 % слідчих та 9 % прокурорів.

Діаграма 112

Забезпечення принципу змагальності і рівності сторін: думка адвокатів, суддів, прокурорів та слідчих

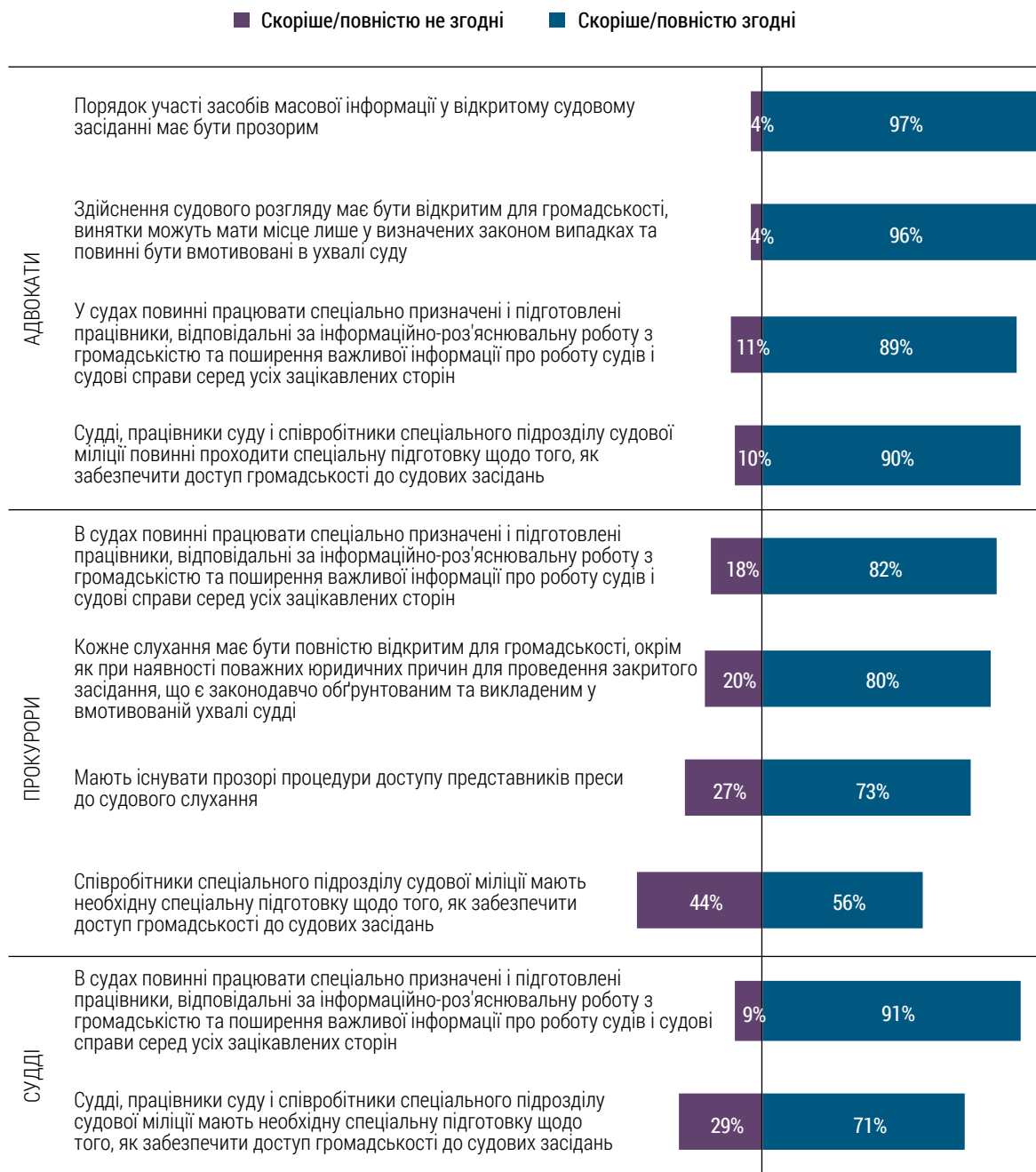

Публічність та прозорість судочинства

Як підтверджують результати дослідження, учасники кримінального процесу у більшості підтримують ідеї відкритості судового процесу та інформування громадськості про роботу судів і судові справи. Так, 96 % адвокатів та 80 % прокурорів згодні, що слухання мають бути відкритими для громадськості (окрім випадків, коли існують законні підстави для проведення закритого засідання). На думку 90 % суддів, 89 % адвокатів та 82 % прокурорів, в судах повинні працювати спеціально призначені і підготовлені працівники, відповідальні за інформаційно-роз'яснювальну роботу з громадськістю та поширення важливої інформації про роботу судів і судові справи серед усіх зацікавлених сторін. На думку 97 % адвокатів та 73 % прокурорів, мають існувати прозорі процедури доступу представників преси до судового слухання.

Діаграма 113

Відкритість судових засідань: думка адвокатів, прокурорів та суддів

На думку опитаних, для забезпечення відкритості судових проваджень необхідно цілеспрямовано працювати над зв'язками із громадськістю, зокрема мати спеціально призначених працівників, відповідальних за інформування і роз'яснення діяльності судів для громадськості. Окрім цього, необхідно забезпечувати достатньо просторі приміщення суду, зробити більш зручне інформування (поширення повної та всеосяжної інформації щодо розкладу та місця слухань заздалегідь електронними засобами; розміщення календарів судових засідань перед постом охорони, що забезпечує легку доступність для громадськості) та дотримуватись розкладу проведення засідань.

Підвищення кваліфікації учасників кримінального провадження

Судді, адвокати, слідчі та прокурори високою мірою усвідомлюють необхідність підвищення фахового рівня усіх учасників процесу: на необхідність навчання і підвищення кваліфікації учасників кримінального процесу вказали понад 90% респондентів.

Діаграма 114

Необхідність підвищення фахової підготовки учасників процесу (% повністю/скоріше згодних)

погляди слідчих	Адвокати повинні докласти більше зусиль для підвищення своєї професійної кваліфікації.	84%
погляди прокурорів	Необхідно підвищувати загальний рівень професійної підготовки адвокатів	91%
погляди адвокатів	Адвокати повинні підвищити рівень професіоналізму та підготовки під час участі у справі в суді	98%
	Фаховий рівень слідчих суддів необхідно підвищити	96%
погляди суддів	Необхідно підвищувати загальний рівень професійної підготовки слідчих	99%
	Необхідно підвищувати загальний рівень професійної підготовки прокурорів	96%
	Необхідно підвищувати загальний рівень професійної підготовки адвокатів	94%

Одним із основних пріоритетів спеціалізованих тренінгів для усіх учасників кримінального провадження є застосування Кримінального процесуального кодексу України із врахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Іншими важливими темами мають бути правила доказування (актуально для прокурорів, адвокатів, суддів), деякі питання застосування Кримінального процесуального кодексу України (для прокурорів, адвокатів), змагальність сторін та забезпечення рівності сторін обвинувачення та захисту (для суддів, прокурорів), професійна етика (для суддів, адвокатів, прокурорів).

Загалом учасники опитування позитивно ставляться до ідеї спільних навчальних програм із іншими учасниками кримінального процесу за умови, що тематика цих програм буде можливою для застосування у даному форматі навчання.

